

ЩЕ ВАТРА ПАЛАСЄ

В. Т. СКЛЕПОВИЧ

diasporiana.org.ua

W. T. SKLEPOWICH

THE GLOWING EMBERS

HISTORICAL NOVEL

WINNIPEG

1979

CANADA

В. Т. СКЛЕПОВИЧ

ЩЕ ВАТРА ПАЛАЄ

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ

ЩЕ ВАТРА ПАЛАЄ

Імена і прізвища в цій історичній повісті є фіктивні
і не відносяться до нікого з живих
або померших осіб.

Якщо б хтось ідентифікував себе з цими іменами
і прізвищами, то це було б тільки випадкове.

А в т о р

* * *

THE GLOWING EMBERS

All rights reserved.

The reviewer and the researcher of this
historic novel are permitted to select quotations
for their work.

All names used in this book are purely
fictitious, and any indentification of any one with them
would be purely coincidental.

The Author

Для нас залишились приємні спогади про гармонійну співпрацю наших піонерів в околиці Косів, коли вони спільно й громадно будували свою школу, церкву, млин і Народний Дім.

В школі діти і старші навчалися, в церкві всі молилися і служили Богові, в млині мололи пшеницю і кукурудзу на муку, а в Народному Домі всі — старші й молодші, приготувляли і виступали в концертах, драмах і співах, і тим зберігали свої прадідні традиції й культуру.

We cherish pleasant memories about the harmonious cooperation of our pioneers in the district of Kosiw, when they were building their school, their church, their mill and the People's Home.

In the school the children and the adults learned, in the church they prayed and glorified God, in the mill they ground their wheat and corn into flour, and in the People's Home all — young and old, prepared and took part in concerts, dramas and singing, preserving their traditions and culture.

ПЕРЕДМОВА

Пізна осінь що лиш кінчилась, як за нею наступила зима. Чотири глещавяни і три березуни зійшлись до одного будівничого хати і радилися про будову школи. Після розмов вони погодилися на місце шкільної площі і розмір шкільного будинку.

Скликали вони людей — перших поселенців в околиці Косів. Кожний згодився рубати осикове дерево. Чоловіки обчислили скільки дерева буде потрібно, і розділилися на дві групи.

Впав сніг. Люди вигостирили сокири і дво-ручні пили, і пішли в ліс. Нарубали вони дерева і возили його волами на місце, де мали будувати школу.

Минула зима, стопився сніг. Люди знову погостирили сокири і барди до тесання дерева.

Хоч ці люди походили з різних сіл, то вони працювали спільно, в згоді, бо кожний з них мав діти, що доростали, і треба було їм навчитися читати, писати і рахувати. Цієї науки в рідному краю вони не мали. Ніхто з них не звертав уваги на мову чи діалект тих, що говорили трохи відмінно від них. Кожний з них поважав других. Вони були одною громадою. Кожний в цій громаді думав тільки про одне: наука для дітей.

Того літа школа була збудована. Найняли вони українського учителя, і почалась наука та громадське життя.

**

Поза свою працю як редактор Українського Голосу, Михайло Г. Гикавий посвятив багато свого часу, щоб виготовити оцю мою другу книжку — Ще Ватра Палає.

Щиро дякую Тобі, Михайле!

Василь Т. Склепович

ЩЕ ВАТРА ПАЛАЄ

Ліс густий, аж темний. Нема йому ні початку, ні кінця. Де підеш, там ліс. Одним він дасть життя а іншим укоротить його. Але одно добре: ліса буде досить на будівлю і на опал.

Поселенцям ліс видав визов і вони прийняли з таким рішенням, що і твердий дуб не годин був устояти від джана і гострої сокири. Стоячи на вітроломі осики, і дивлячись на верхи гір Райдіньг, їм здавалося, що вони не лише на „гомштаті” але й на горах зрубали б ліс.

Та це лише була перелетна уява.

Перш за все кожен взявся за сокиру і барду, які привезли з собою, щоб збудувати тимчасовий захист заки побудують хату.

Від Федора Липовича на віддаль половини фарми Юзь і Петро Юсишин посеред прогалини побудували хату з круглого дерева а з глини виліпили піч і комин. За кілька днів хата була утульна. Десятки кроків від хати на схід, схил легко спускався на рівнину а далі стрімкий беріг сперся на третій площині, а ще дальше ріка, Верміліон.

Половину милі на південь Василь Думич на брові берега, де кінчилася друга площина, викопав яму і над нею поставив хатину. Як кожний гомстедовець, хату треба було накрити, щоб підчас дощу не капало в кімнату. Сира глина в бурдею була холодна і треба було в печі палити, щоб в хатині було сухо і вигідно.

На схід і на південь було чути шум Верміліон ріки, яка в оцю пору текла з горів, які почали зеленіти новим листям.

По західній стороні лінії, яку землеміри вирубали, Штефан Ганчир, Федір Липович і Антось Токовський також почали господарку. Штефан зложив колибу з осичок, накрив осокою що нарвав на краю мочари і там примістився з родиною. Федір з жінкою і двома хлопчиками побудував з круглого дерева хату, наколов дощок на дах

і виліпив піч з плоским верхом так аби діти мали де спати. А Антось з жінкою побудував задовільну хату і стайню хоч ще не мав корови.

Тримаючися горбів і ріки інші односельчани поселились далше на захід, а одну милю на захід від Федора осівся Семен Фірчук з жінкою і трьома синами.

— Та... та... тату — малоцо не заверещав червоноволосий Іван, Федорів найстарший син. — Що то тике страшне онде стоїт?

Тихо, майже непомітно, величезна сиво-чорна звірина пішла і зникла в корчах.

— То, синку, мус, — Федір відповів. — Коби так був моздір (гвер) або хоть рушниця набита льотками, то вже було би мньисо. Було би що їсти.

Чотирнадцять-літний хлопець задумався.

З сокирою в руці, Федір стояв коло осики і міряв її височінь. В тій хвилині думка його промайнула світ і зупинилася в Молдавії, в лісі, де він шуки рубав. Він там навчився пилою і сокирою робити. Не одне дерево він спустив, не одного бутука він врзав. А шухів скільки!

— Господи Боже, допомагай ми! — Федір благючи просив Божої ласки і замахнув сокирою в корінь.

Осика гримнула на землю. Від розмаху сухе листя і порох дмухнули вгору а вітрець забрав їх з собою.

З чола він втер рукавом піт, зігнувся і взяв жменю чорної врожайної землі і понюхав. — Мама не земля! Ця земличка ме родити, коби лиш було сили приготовити її до засіву.

Поволі, утолченою стежкою йшли два сусіди, Петро і Антось з стрільбою на плечі.

— Слава Йсу, — Антось привітався чистим, грубим голосом.

— Слава на віки, — Федір відповів м'яким тенором.

— Боже, помагай, — Петро промовив, дивлячися скісно на зрубану осику.

— Декую, най пан Біг помагае й вам — Федір відповів, показуючи рукою в ліс. — Отут недавно був великий мус. От кобис ти був прийшов май трохи борше. Вже би було що їсти.

— Я ще колись плюну їму межі очі, коби я лиш його вздрів.

— Г-г-е-е, — Петро гехнув і запитався.

— Вже беретисі до осик?

Федір видивився на широко-плечого Петра, і помахав головою. — Лишили-сми старий край, стару австрійську імперію і прийшли-смо сюди, в дичину, в пущі. Тепер треба, Пе, братисі до роботи і з цеї дичини, і з цих пущів собі новий край, нову імперію відовбувати, аби діти знали, що це буди їх край і можут до школи ходити.

Петро, сильний, великого росту парубок, дивився на малого сусіду, сивого Федора, думав і мовчав.

— Мой брьі! Цес хоче цілий край вікорчувати. — Антось засміявся голосно і лопнув себе долонею по штанах. — От сила, ни гадай ти собі! Та ти, чоловіче, коби вічистив собі хоть на грядку аби було де посадити мандибурку і цибулю.

Петро не звертав уваги на Антосеву пораду, бо в Федорових словах Петро бачив більше майбутности як Антось міг був зрозуміти. Такі слова як: новий край, нова імперія, карбувати, були для Петра важливі, далекосяглі думки. Він стояв і думав, бо це перший раз він почув від Федора такий вислів, і в своїй уяві він бачив можливе здійснення.

Антось перервав Петрову думку. — Ци ти, хло, забув чиго ми прийшли?

Збентежений Петро знову гехнув. — Прийшли-смо, Федоре, ще раз подивитись на мапу. Не знаю чи ми дістанемо цю землю за гомштат.

— Що буде то буде. Найсі діе Божа волі. Робім що мож так, що як приїде ревізор, то аби він видів, що ми не спимо. Я з цеї землі не вступаюсі. Дивітсі, аж проситьсі родити зерно.

На роздоріжжі розійшлися. Петро йшов поволі і думав: Такий сивий, пейсатий, сухотварий, слабосилий дяк робиться пророком. А що буде як ми тут всі мемо довбати, і сотки поселенців також будуть довбати що року по трохи, і тут ми зістанемось на віки, то це не буде наша імперія? Заки він прорубом прийшов до дому, то чув як Федір ще одну осіку викорчував. Петро не

мав відваги сказати Федорові, аби навчив його письма.

Коли лише сонце сідало на верхи лісу, то сумерк почав повивати гущавину в прозорі пеленки. Здавалося, що ліс, неначе велитень, почав ритмічно дихати. Федір цього не чув, але Іван, захоплений вечірною тишиною, слухав.

Батько сів на вивертъ. Так його, як і сина, лісова таємничість полонила своєю істотою, як також і всіх селян, притягнула до себе і вливала в їх мізки і м'язи відвагу і силу до боротьби з природою. Сила прибувала, могутніла, і з небувалим надхненням гомстедовці почали викарбовувати в лісах історію нової доби. Тут діти будуть мати волю вчитися в школах.

Тимчасове пошемкання, якого Василь збудував собі в березі, не мало свіжого повітря і це поділяло на здоров'я дітей. Він зараз узявся збудувати хатину, подібну до сусідських хат.

За дерево не було тяжко. Довкола нього був ліс, а тут дерева було до вибору. Нарубав дерева, приготував його старанно до будування і запросив сусідів до помочі. Кожний мав довголітню практику в вирубуванні замків на углі і тому праця їм ішла гладко. З окликами та жартами скінчили будувати хатину. Повечеряли і збиралися йти до дому.

— Декую вам, газди, щости помогли мені скінчити хату, а то я з хлопцем був би довбав зо два тижні, — Василь промовив ввічливо. — Дай вам, Боже, щісливий вік прожити.

Хмари відсунули свою заслону і сонце зарожевіло західній небосклін. Лучі сонця сперлися на голу стіну похмурої Лисої Гори. Зелений ліс мерехтів різними барвами. Гірська краса стелилася по Василевій горбкуватій фармі, а верхи зеленого лісу і вода в ріці блискала відмінними барвами.

Широкий Верміліон басейн простягнувся на південь і відкрив простір до гір Райдіньг.

— Газди, — Федір заговорив, дивлячися на лісом порослу долину. — У такі колисці колисавсі коломиїський патріярх, а наш Пастирь моливсі в горах.

— Куми! — Антось гримнув. — Щес-мой не забув Коломию і Березів?

Петро гехнув, послішно обернувся, і пішов стежкою до горба, щоб скорше прийти до витиченої дороги.

— Що тебе так впекло? — Антось запитався Петра.

— Я був би тому декови щось сказав, але шіную їго роки і сиве волосе.

— Пе, не суши собі голови, — Антось розраджував. — Він так говорить бо посідає трохи школи, є дьком і все їму щось таке на голові. Але не знаю чи та школа щось варта, — Антось говорив тихо.

— Він все щось тике белькне, — скаже, що ані приший, ані прилатай.

— Можи би-сте зачали, — Федір закликав. — Мемо йти разом.

Антось станув, але Петро пішов.

Антось пакав люльку і дивився на долини; хотів бачити те, що Федір бачив, лише очима, не умом. Очі бачили урвисту гору, густий ліс, який для нього був страшним ворогом, котрого він рішив знищити на своїй фармі. А дикі овочі — марниця.

Петро йшов повільним кроком і думав: Тот сивий дьк не дає мені спокою. Він не знав хто був коломийський патріярх, що в горах в колисці колисався; хто був його Пастир.

Все те було йому незрозуміле, і це зворушувало його молоду нетерпеливість і хотіння до знання, а він не вмів читати по українськи.

— Коби хоч трохи навчитися. Треба буде спитатись Федора чи він учив би його. — Я мушу навчитися читати по нашому!

Кожен дивився під ноги, щоб не спотикнутися на патику, і кожний думав своє. А тут нагло в лісі заскавулів вовк. Він кликав своїх побратимів, щоб допомогли йому спіймати здобич, якої свіжий слід він занюхав. По хвилі корова-мус з телятем перебігла стежку в напрямі Петрової хати.

— Шкода, щом продав однолюфку за будь що, — Федір нарікав. — Вже м два рази видів муса.

— Щось таке показує, що треба носити рушницю де лиш підеш, — Антось піддержав Федорові слова.

— Я так як знав, що тут буди треба рушниці, — Антось вдавав пророка. Чувім, що Королик мав прислати Павелови кілька моздирів. Ти свідім цьому, ци ні?

— Мені Павел це сказав, — Федір признався.

— Ни знаїти кілько рушниці ме коштувати? — Петро запитав — як би ни високо, ни дуже дорога, то я купив бим.

— Ни знаю, — Федір відповів. — Десь незадовго мемо йти в місто за муков, то треба буде спитатисі.

Петро тепер ішов позаду сусідів і думав про Ядвігу. Вона була гарна, вродлива, доросла дівчина. Красавиця — рівнятися з нею тут не було. Треба колись відвідати її. Вона на нього кидала очима як іскрами. По хвилі його думка урвалася наче нитка. Хата, яку вони збудували, була б затісна, бо мала лише одну кімнату. Ще треба почекаати; може я ще дістану свою фарму, а занім що буде, треба братися до корчування. Хоч тут були дівки в заплітках, та не до його смаку.

Після збудування хат поселенці взялися до чищення землі, щоб посадити город. Петро і його батько Юзь гримали сокирами в осикове і дубове коріння і скидали колоди й хаші в купи, а між ними пишалися латки чорнозему місцями пориті чоканом.

Юзь підняв жменю землі, щоб приглянутися її. Вільготний проникливий запах наповнив його ніздря й легені, і це скріпило дух піонера.

— Дякую Тобі, Боженьку, щось припровадив нас на сю земличку.

Юзь сперся на топориче і змовив Отче Наш.

Поміж гушавину західний легіт приніс Петрові шум, тріскіт і гриміт осики, яку Федір викорчував і вона гримнула собою до землі так твердо, що відбилася і знову лягла. Федорові зауваги і вислови непокоїли його. Чому той пейсатий дяк не вияснить йому так, аби він розумів те, що він має на думці. Мушу з ним поговорити; може б він мене навчив читати по нашому? Наука йому не виходила з голови.

В додатку до викопаної ниви на город Антось, Петро, Василь, Штефан і Федір вже мали по акрови викорчуваної землі, на якій лежали купи готові до палення. І інші односельчани, що поселилися на гомстедах, на захід

здвж попри Верміліон ріку, як також гомстедовці на північ, які приїхали з інших сіл взялися до праці. На північ і захід поселились люди з Глешави.

Практична селянська мудрість прийшла їм на поміч. Кожний привіз з собою конечне оруддя і вроджене знання помогти сам собі серед лісової пущі. Галицькі, західно-українські селяни вирвалися з довговічних пут і були готові прийняти недостатки в новому краю.

Кули горіли. Довгі полум'яні язики загортали в червоні верети колоди, дерева і лози, а свіжий воздух тиснувся до вогню і додавав йому жару.

Петро сидів на колоді і чекав на догоряючу купу, щоб можна приступити до неї і підкинув недогорені колоди. На самоті він думав про Ядвігу, дівчина на порі, і привабна.

— Ходи, Пе, меш вечеріти, ходи, закі ще кулеші тепла, — батько перевав йому думку.

Петро заїдав кулешу, зварене і на салові присмажене заяче м'ясо, але думка про Ядвігу не покидала його. Тут були дорослі дівчата: Василева Василина, Кадинюкова Рузя, Греничові дівки, але жадна з них не була така пожадана як Ядвіга. — Не знати чи вона віддалабись за мене? Він думав.

* * *

Антось, Петро, Федір і Василь взяли бесаги і пішли в місто Гартмор. Горбками попри ріку індіанська доріжка, минаючи багна і мочари, завела бадіків до міста Гартмор.

Федір зараз пішов до бюра земельного департаменту і спитався Павела, говорячи німецькою мовою, чи Королик вислав рушниці для гомстедовців.

— Вже лише одна стрільба лишилася, а було їх пів тузін.

— Чи ви, пане, не позичили б нам стрільби? — Федір запитався. — За патрони, капслі, порох і набій ми заплатимо.

Павел поглянув у книжку, а опісля видивився на Федора і усміхнувся бо він бачив скільки грошей Федір мав. Він також знав, що мало з тої групи емігрантів мали заощаджений капітал. — Яюсь то буде. Прошу підпи-

шіться. — Земельний агент завинув капслі і все, що було потрібно до стрільби, і заговорив по-німецьки. — Фріц, я знаю, що ти служив в австрійській цікарській армії, отже знаєш як з стрільбою обходитися. Уважай! Піди до Тонька і купи собі пару звоїв жовтого дроту. Маєш хлопці, вони будуть заяці ловити на сільця, буде м'ясо і футра на рукавиці. Не будете голодувати ані мерзнути. В лісі дичина знайдеться.

Федорові сиві очі засвітилися щасливо. Він приязно стиснув Павелову руку, станув струнко, віддав старшині салют, і вийшов.

Він тулив рушницю до себе так як мати тулить свою дитину. Що за дорогоцінність! Безкрайна радість!

Бадіки зійшлися в Тоньковій крамниці, Федір тримав стрільбу тісно коло себе дулом вдолину.

Петро скісно подивився на Федора заздрим оком. — Ба, кілько-сти вцідили за ту пукавку? — він запитався згіржливо.

— Ніц. Я попросив Павела, щоб він позичив, ще навіть дав трохи набою, — Федір сказав правду.

— Позичив на вічне віддавані, — Петро посміхався з Федора.

— Пе, — Антось заговорив гостро. — Це добра рушниця, дванайцітка, ще колись може стати тобі в пригоді.

— Почому продаєти цес дрїт? — Федір запитався склепаря Антона Лісовського.

— П'ять центів за великий звій, — Антон відповів. — Скільки вам продати?

— Дайти два звої, — Федір відповів, і купив що було конче потрібно до життя, а найважливіша була кукурудзяна мука і темна пшенична мука, звана „фор екс”. — А ти, Пе, не купуєш собі цего дроту? — Федір запитався.

— Ні, я оногди купив, я вже маю, — Петро заскоро вихопився і йому стало ніяково як його сусіди дивилися один на одного.

Кожний думав одне і те саме: Федір сказав все, що Павел радив; чому Петро не сказав сусідам, що цей дротик добрий на сільці заяці ловити?

— Пе... ти купи собі під тузіна мосіндзових патрон, капслі, пороху і шроту, — Федір радив.

Петро відвернувся і підніс бесаги на плече.

— Ви, газди, йдіт в Божу путь, а я ще сі трохи залишу в місті. — Антось, задуманий, дивився в землю, заговорив серйозно. — Бадіки, ми вже маємо латки чистої землі, аж проситсі аби її зорати. А я маю зашпарований гріш. Конче треба щось купити.

— Най пан Біг тобі помагає, — Федір побажав йому. — А Господь Бог даст тобі щісті, — Василь додав. — А як меш їхати додому, то вважай-сми абис не заблудив у цих безвістях.

— Хло! — Антось помацав капшучок. — Ов! А ми жаден не взяли по скрутневи бакуну. Що мемо курити?

П'ятого дня Антось повернувся до дому як заможний господар. Він купив в Якова Штанки два-річні бички, до ярма навчені, старий але ще добрий віз, і малий плуг з череслом, готовий до ламання цілини. Рік тому Яків узяв гомштат п'ятнадцять миль на північний захід від Гартмор, а він, в цей час, вже мав пару коней, обі кобили жеребні. А в його сусіда, Павла Сенжика, Антось купив молоду корову, первістку, також тільну.

Сусіди прийшли подивитися на першого господаря в новосільці.

Петро Юсишин не витерпів. — Щости дали за то всьо?

— Що дав-ім? — Антось запитався терпким голосом. — Що? Гроші, Пе... гроші. Ни пхай свого носа до чужого проса, — Антось відтяв. Сусіди замовкли.

Непорочна, приготована земля показувала обильний город. Матері забороняли дітям зривати недоспілий горох.

Зближалися сінокоси. Антось виклепав старокрайову косу, просунувся крізь гущавину, і переглядав долини чи зможе поміж лози вкосити сіна для волів і корови. Сіно ще було зазелене і, вертаючись додому, він шукав і надтісував дерева куди він мав вирубати проруб на дорогу.

* * *

Задиханий, Петро прибіг до Федора, гехнув, щоб прочистити горло, і сказав:

— Ходіт, уб'єти олені. Він пасесі під горбиком. Їго видко від хати.

Федір узяв рушницю і патрони набиті льотками тай пішов стежкою за Петром.

Олень підніс голову вгору. Він чув шелест корчів і хотів побачити хто так невміло іде корчами.

Федір узяв ціль, потиснув язичок рушниці і вистріл гримнув, а чорний дим напереді дула станув хмарою і заслонив йому здобич. Але Юзь стояв з боку і бачив як дуло рушниці кинуло до гори.

— Упав олень. Кадук їму яке то велике. — Він цмоком потягнув люльку так смачно, що аж мачку потягнув на язик.

Федір поклав долоню на праве плече. — Ох як цьи кирині копнула мене. Тьфу! Щизни бідо та пропади з таким стрілянім. — Він розстебнув сорочку.

— Ов! кадук матери її, — Юзь сказав, і довгими пучками мацав кістку і горішну часть грудей і рам'я. — Щісте маєш, братіку, що не вломило тобі кістки. Здаємисі, Федори, що ти дав забагато пороху і олив'яних льоток. Ти забув віську науку. Уважый.

— Хлопці, один побіжіт до Василья а другий до Антосі і скажіт їм аби зараз з мішком прийшли сюди. — Федір сказав своїм синам.

Антось чув стріл і він не міг був знести того, щоб не піти і довідатися хто стріляв. Він узяв свою рушницю і пустився йти до Федора, але на дорозі стрінув Федорового молодшого сина Григора. — Де біжиш, Гри?

— До вас.

— Чого?

— Тато казали аби ви прийшли до Юзі.

Федорів старший син Іван хоч не був великого росту, але був жвавий. Рудий, неустрашимий побіг до Василя, сказав у чому справа, і пустився бігти до Юзя, бо хотів бачити як газди будуть лупити оленя.

— Іва, зажди трошки, я піду з тобов, — Василів найстарший син Петро сказав.

Бігцем хлопці лишили Василя і заки прибїгли до гурту, то Федір і Антось вже здоймали шкіру зі звірини, а Юзь тримав ногу, щоб не заваджала їм. Але Антось завважив, що Федорова права рука наче сціпеніла. Він

випустив ніж з руки і лівою рукою тримав правий лікоть так, щоб рука не висіла.

— Мой! хло! Що тобі в руку? Чи ж тебе та рушниці не гримнула в плече?

Засоромлений Федір подивився на Юзя. — Він має щісте, що їму не викінуло кістку в плечи.

— Хло! Ти не маєш мірки до пороху і шроту? Прийди, я тобі позичу.

— Анто, — Федір сказав, — покажи-ко хлопцям як лупити олені. Най вчутсі.

— Я навчу хлопців лупити олені, а тебе навчу як ладувати патрони. Щось мені так показує, що твоя воськова школа гет вивітрила. Ю... а Петра де взяло?

— Петро брідитьсі коло зарізаної або вбитої штуки робити, — Юзь відповів.

Василів Петро і Федорів Іван докінчили лупити оленя і приглядалися старшим як вони розбирали і ділили м'ясо.

— Газди, — Юзь обіззався, — Федір має четверо дітей, він олені убив і ще до того ушкодив собі плече. Їму належитсі найбільша чьистка. — Він ще раз подивився на сине плече. — Добре, що не гірше.

— Перший раз поможім Федорови занести їго пайку додому, — Василь порадив.

Жінки взялися до праці, щоб якнайскоріше приготувити м'ясо до вудження, бо в літі м'ясо зараз попсується.

Рузя, Федорова жінка, взяла ніж і рубала м'ясо на тонкі і довгі шматки. — Федоре, ти зроби буджарню і нарубай лозини, треба повісити мньисо. Явдо, Оле, принесіт води. Іване і ти Гри, встарайте сухого дуба і лози, і то багато бо коло соленого мньиса треба буде сидіти цілу ніч аби забудилосі; аби на него муха не сіла.

* * *

Прийшла неділя. До Василя прийшли односельчани Григорюк, Лючін, Кадинюк і Ганчир. Посідали на ковбки і говорили про сучасне життя. Але Василь не був задоволений балачкою, і його терпець урвався.

— Ходім, бадіки, до Федорьї. Нині неділі. Він дьик і можеби він, що їму можна, відправив і ще прочитав щось з сьвітого письма.

Газди поглянули один на одного.

— Ходім.

В Федора вже були Антось, старий Юзь, і Петро зараз прийшов.

— Ми загостили до тебе за потребов, — Василь Думич сказав після поздоровлення по старому звичаю.

— Що ж таке?

— Візьми-ко, бадю, Сьвіту Книжку, та щось відправ. Нині неділенка Божья, ни пасує аби не почути сьвітого слова.

— Хіба ж це церква? — Петро гехнув і запитав.

Юзь подивився на сина. — Аді, генди сьвітій образ. Я ким'ю як їго сьвітили в церкві. До образа і до Бога ми всі помолимосі.

— Я ни письменний али ким'ю як у Сьвитім Письмі стоїт. Де є два або три христініни, то там церква і Бог є, — Василь говорив урочисто. Так, ци ни так, бадю?

— Так... так... так, — всі три сказали і бистро глипнули на Петра.

Столітній звичай неможливо змінити новими обставинами за один рік. Душа їх прагнула небесного корму і в гурті скромна і глибоко-вірна молитва підтримувала їх у боротьбі з неконтрольованою силою природи.

Зі скрині Федір узяв кілька книжок і положив їх на стіл, де Рузя засвітила свічку, капнула кілька крапель теплого воску, і приклеїла свічку до стола.

Віруючі станули лицями до ікони-образа, зложили руки до молитви і разом з дяком молилися. Вони били поклони об землю, билися в груди, просили в Бога помилування гріхів, і навколішки промовили пів-голосно за дяком повну молитву.

Федір скінчив. — Во імня Оця і Сина і сьвітого духа, і нині приснуо во вікі віков амінь.

Гомстедовці вірили в силу молитви; їх віра в майбутне була кріпка; незламна віра помагала їм знайти нові стежки в їхньому житті, яке вступало в новий світ.

На дворі газди позапалювали люльки, пакали, радилися де заробити б трохи грошей, щоб купити воли і корови. Всего треба, а грошей в декотрих було мало, і вони мусіли йти шукати праці. Але де?

— Мій Антось купив малі бички і корову, що дає лиш горщик молока, — Варвара сказала і запишилася.

— А хотьби й мало, то все такі дитина покушії, — Василиха сказала. — А ми щей тикої не маємо.

— Ни гризисі, кумо, — Рузя віраджувала. — Як пан біг даст здоровлі то й у нас ще буде корова.

— Ходім, мемо чути що газди врадили.

— Вийшли на двір і Василиха запримітила, що декотрі виглядали зажурені. — Ба, чого ви так посоловіли?

— Газди кажуть що біда, а я біди не знаю. — Антось відповів. — Я ще годин з бідов потриматисі.

Всі знали що Антось мав зашпаровані гроші, але не знали як забагато.

— Відав мусимо йти і шукати роботи, — зажурений Федір сказав. — Поволи по центови то ми таки з грейцара повітрісаемосі, що може бути зле.

Газди не чекали довго, бо не було виходу, зібралися і пішли.

* * *

Посеред темного лісу в малих хатах хоч деякі ще не були викінчені, лишилися жінки і діти. Лише Антось не пішов з гомстедовцями до Гартмор. Він і його жінка Варвара корчували і поширювали корчунок, приготувляли землю до ламання цілини.

За кожним пнем або корчем сидів невидимий страх. Від нього волосся на голові піднімалося, руки і ноги в'янули, серце гупало в грудях, а часом і тіло дрожало, а вуха ловили тріскотіння і шелест листя. Але з минаючим часом жінки і діти призвичаювалися до самотності і життя в лісі. Здається, що однолітки, Василів Петро і Федорів Іван, оба чотирнадцять-річні хлопці, вродилися безстрахливими. Вони нічого не боялися.

Щоб на подвір'ю було веселіше, жінки брали з собою підрутки і вирубували хаші, лози і молоде дерево, скидали його на купи дальше від хати, ба навіть скидали на місця, де вже раз купа згоріла. Вичищені прогалини наче усміхалися до жінок і дітей.

Прикро було жінкам сидіти вдома соняшної неділі. Василиха забрала з собою діти і прийшли до Федорихи. Привіталися і Василиха заговорила. — Так ми Ру тут смутно, що крий Боже. Від коли Базь пішов з твоїм в роботу то я з малими більше ніц не робю лиш курчую.

Вже ми надоїла та сокира, але добре що коло роботи забуваєсі за всьо.

— А що мемо діяти, Мари, — Рузя розважувала сусідку. — Вже якіс-ми тут всалашилисі то треба показати якусь признаку, що ми жиємо. Не гризисі, кумо, чей буде інакше.

По хвилі з корчів показалася Антосева жінка Варвара з двоїма дітьми. Вона до дітей пошептала і записилася. — Слава Йсу, — Варвара привіталася.

— Слава на віки Богу, тай вам, — Рузя відповіла.

— Що дієте, дужі, здорові, як челідь? — Варвара питалася.

— Всьо широм, — Марися відповіла. — А як коло теби, щес дужа?

— Ще май.

Високим горбом по північному боці ріки була індіянська дорога. Одну милю на захід, недалеко ріки, поселився Іван Григорюк, Павло Лючін і Никола Кадинюк. Його гомштат межував з Ганчаром. Іванова жінка Олена була малоросла, але за те була здорової будови. Вона з двома хлопцями, старший Онофрій, чотирнадцять-річний підросток, вже був такий високий як його мама, і Гафія Лючінова також прийшла. По звичаю поздоровилися і Олена сказала: — Маю вістку для вас. Сам сночи чоловік, вчера вечер прийшов з міста і передав вістку про ваших, Федора і Васильи, і прийшла-м вам це сказати. Антон Лісовський, тот що має склеп, чув що ваші оба роб'єт у купі в одного фармарьи коло Ніпиви. А Петро Юзів май трохи далше. І тиж казав, що ваші не прийдуть додому борше ні аж помолочиню, може аж під зиму. Ни знати. Як буде зарібок то будуть робити поки буди мож.

— Мій тики до роботи ни йшов, — Варвара обізвалася. — Казав, що коло хати він собі білше придбаї як в роботі.

Хоч Олена замешкала три милі від Антося, то вона знала, що Антось купив два бики і корову, і чванилися своїм здобутком. — Як ваші коровка, доїтсі добри? — Олена запиталася.

— Ий-де, ни доїтсі добре, мерші, — Варвара нарікала. — В неї вімне ек жмені і лиш дає горщїи молока. Сночи мій привів ще одного бика. Казав, що трьома биками ме

цілину ломити. — Варвара запишилася і втерла губи хусткою.

Жінки поглянули одна на одну, але жодна не обізва-лася. Вони мали таку опінію про Варвару як їх чоловіки про Антося. Вона лише тоді відвідала сусіду коли мала чим почванитися. Вона посиділа трохи, запишилася, втерла губи, забрала двоє дітей і гордо пішла додому. Вона була вдоволена, бо Рузя і Олена побажали їй щастя і добрий приплодок худоби.

— Али ви обі помастили ту богатирьку, — Марися посміялася з сусідок і Варвари. — Її так то смакувало що аж губи втерла.

— Мари, ти хіба не знаєш Варвари і Антосі. — Зауважила Олена. — Ні Рузі, ні я на тім не втратили. Це для неї було таке велике як би булисти дали їй кавалок неба. Гий, та то вже чьис додому йти. Йдеш, Мари?

— Де наші хлопці поділись? Марися запитала Григора.

— Петро, Онофрей і Іван пішли в ліс. Казали що будуть шукати муса.

Голос Василини можна було чути на милю; відгомін полинув через корчунок, відбився від лісу і потонув у прогалині.

При кінці прочищення хлопці з'явилися і бігцем примчали до чекаючих матерів.

— Щос-ти там виділи? — Олена запиталася.

— Нічо не виділи, — Онофрей відповів непевним голосом. Вони думали, що ліпше буде як мами не будуть знати що вони бачили ведмедя. Він збирав саскатун з зігненого чагарнику. В цей час Онофрей вже знав більше при дичину як Петро і Іван. Він знав, що ведмідь у цю пору року нічого їм не зробить.

— Ходім, хлопці, бо заки зайдемо плаєм додому то й сонце зайде.

* * *

Василь, Петро і Федір, з бесагами на плечах, з Нілави йшли на піхоту залізничною дорогою аж до Гартмор. Тут переночували в еміграційнім будинку, і порадилися що їм треба купити.

Василь купив тільну корову і два-річного бугая в фермера, а в місті купив старий плуг. Федір також купив тільну корову, робочого вола і вживану упряж на воли, бо як би так сталося, що він мусів би, то він запряже корову з волом і буде орати. Петро купив тільну корову, віз і молодого вола неука.

Кожний купив мотузя, щоб було чим прив'язати купівлю і худобу також і на віжки.

Петро змагався з волом. — Ти мерше, скачи кілька хочеш. Я такі тилюхи як ти на плечах несучи. Віл фошкав ніздрями, але Петро притягав його все ближче до воза. Він прив'язав вола до осики і почав накидати на нього упряж. Зі страху він заревів.

— Ге... е... е... я тебе навчу...

— Пе, не будь такий zufалний, — Федір перестерігав розгоряченого сусіду. — Ти як хочеш вола навчити, то з ним лагідно обходисі.

Петро подивився скісно на Федора. — Я таких смердюхів як цес однов руков тримаю. — І знова кинув упряж на вола, але він скочив на бік і ремені з залізом упали на землю, а віл клякнув на коліна. Петро взлостився на Федора і на вола.

Василь не витерпів. — Пе, май розум. Зараз відступисі на бік.

Петро зігнував сусідів, бо він не хотів, щоб два старики його вчили або казали йому що він має робити. Він зігнувся підняти упряж, але Василь зловив його за рукав і так шпарко його сіпнув, що обернув його лицем до себе.

— Дай спокій. Відступисі гет. — Василь присів перед волом і дивився йому в перестрашені, люті, почервонілі очі. Віл махав хвостом як батогом. — Ти ласійку не бійсі, — Василь заговорив приемним голосом. — Я тебе не вшкоджу. Ти добрий бичок.

— Базю, уважій... Стережисі, — Федір шепнув.

Василь станув на ноги і говорячи поволі, приступав до вола і почав чухати його по хребті, шиї, вухах, підбородок, а далі чоло в долину до ніздер, і дав волові понюхати його долоню. Він знову присів і бачив як віл перестав махати хвостом, а очі почали м'якнуті. — Ану, встань, малий, встань, бичку, бо будут тебе коліна боліти.

— Василів голос був гладкий, смирний; віл почав вухами і очима водити за Василем.

Без жаху, але осторожно, Василь приступив до вола і заговорив у півголос. — Встань, ласійку, будь трохи гречний. Де ж добрий віл так робит? — Він почухав його коло рога і почав підносити його голову.

Федір не дивувався, бо він знав його вдачу з худобою, а Петро гехнув люто і хотів щось сказати та зупинився.

— Ходи, Федори, та поможи мені застрічи воли до воза. Али помало, не квапсі. Принеси хомут. Уважый, ни дзенькай ланцями.

Довго їх взяло, але нарешті запрягли вола.

— Ану... волики... гий-гий... в Божу путь, — Федір заговорив до волів.

Віл подав голову за потягненням віжки і поволі потягнув неuku з собою на дорогу.

— Нівроку... нівроку... тьфу-тьфу, аби не врічи. — Василь плюнув три рази аби не вчарувати волів. — Пе, ти сокоти (доглядай) коров і бичка, бо ти ще молодий. А Федір і я мемо пантрувати купна і воли.

По обіді слідуєчого дня приїхали до Юзя. Він поглянув на худобу і плюнув тричі, щоб засліпити погані очі. — Файна маржина! Коби Господи в щісливу годину ви її придбали!

— Та, — Петро заговорив до батька. — допоможі-ко їм відпровадити маржину додому.

Юзь взяв свою нерозлучну палицю і перше поміг Федорові. Діти, як побачили батька, корову і бика, з радости аж підскакували.

— Іва, — піди і поможи Василеві і спитаєшсі Василевого Питра чи не видів коли муса або оленя. Як хочети то я позичу вам рушницю.

Крізь осикове гілля Марися побачила чоловіка, а за ним на мотузку йшла корова і бичок, а позаді Федорів червоноволосий Іван. Марися і діти вибігли їм на зустріч.

— Ма! ма! ми вже мемо мати молоко, — дівчинка втішилася і побігла поперед мами.

Василь завів корову до хліва. — Дай-ко ми, Мари, дійницю, най я цю корову здою. Вона дала йому пів ведра молока. Він витер пальці об шерсть, перехрестив її,

і заніс клопоть сіна. Прийшов до хати і сказав — Чемна корова, коби здорова. Купив їм білої муки. Звари дітим на молоці затирки, най покушіют.

Як у Федора, так і в Василя, діти тішилися худобою. Зразу вони дотулювалися пальцями до корови, гладили її, а вже коли посмілішали, то Явдоха нахилилася, витягнула рам'я і легесенько взяла дійку в руку. Корова поступила ногою взад, обернула голову і подивилася на доярку.

Худоба принесла з собою свіжу любов кожному селянинові-гомстедовцеві, і віру в успішну майбутність, бо худоба і земля, це головний маєток господаря. Він її доглядав, кормив, бо вона давала корм йому і його родині.

Петро набрав відваги і спитався Федора чи він хотів би вчити його по „руські” - українському. Федір згодився.

* * *

Короткі осінні дні ще більше скорочувалися, а хмари посіяли снігом і накрили білою ковдрою листям устелене ліжко дичини.

Василів Петро і Федорів Іван чекали снігу, бо в ньому легко було послідити дику, малу і грубу звірину. Як один так і другий поробили сільця і пішли в ліс шукати заячих стежок, але жодин не знав яке завелике око робити на заячу голову і де його найліпше прив'язати до прута. Аж слідуючого ранку вони побачили свої помилки.

Хлопці привикли до лісу; поробили стежки і коло кожного сільця вломали сирову осичку. Що дня вони пускалися далі в ліс, але Петро мав ліпший мисливський терен як мав Іван. Його терен був плоский, а Петро мав різний поземель. Тут були мірні і спадисті схили, ріка, а за рікою гори. На сухопуттю і на ріці, в якій бистриця ще не була замерзла, було дуже багато різних слідів. Але він не знав хто такі відбитки лишав на снігу.

Так довго як смалець із стопленого лою з оленя вживали, то заяче м'ясо, заправлене підливкою їм смакувало; не стало смальцю, то худе м'ясо не йшло, але поливка і потертий часник розбуджував апетит.

— Ходи, Йва, зо мнов; покажу тобі тикі сліди, що ти ще не видів, — Петро заговорив коли вони припадко-

во стрінулися в лісі. Іван радо згодився і вони пішли в ліс аж до підгір'я. Вони говорили голосно і не знаючи лісового ловецького ходу, ламали суш, і тріскання було чути далеко.

* * *

Онофрей Григорюк чув хлоп'ячий голос і тріскіт. Він станув, щоб збагнути куди хлопці прямують. Він вже набув знання про поведення дичини, і тихесенько ступав, нога за ногою, так, щоб хлопців стрінати.

— Дай, Божи, хлопці! Де ви так справилися? — Онофрей заговорив лагідно, однак хлопці, почувши чоловічий голос, несподівано і раптом станули. В колисці правого ліктя він тримав скорострільний гвер. — Не бійтисся, хлопці, я вам не зроблю ніякої пакости. Скажіт чиї ви хлопці, і чого ви сюда йдете.

Хлопці відзискали рівновагу і почали говорити. Петро почав: — Я видів сліди в лісі і на ріці, і не знаю що то ходило.

— А я вздрів слід; ніби якась маржина пішла в цес бік, і ми хотіли догонити її, — Іван сказав.

Онофрей усміхнувся. — Я видів ту вашу маржину. Я її підходив, але як вона вчула ваш хід в корчях, то вона побігла далі на полудни. То ни була маржина але корова, мус. Покажіт мені ті сліди що ви виділи. — Онофрей ішов їх слідом, але так уважно й тихо, що здавалося, що він стояв. — Хлопці, ставайти в мій слід, підносіт ноги, перший раз пальцями, ни п'їтов; відсувайти пруте від себе. Дивітсі як я йду.

Хлопці ще не знали хто він, але він їм подобався, бо вчив їх як стрілець повинен ходити в лісі. Він показав їм вовчий слід, далі слід ласиці а на ріці мінък; сліди були дуже собі подібні, лише ласиця мала багато менші лапки і не ходила під воду так як пішов мінък.

Онофрей розглядався, шукав і знайшов нору, звідки мінък вийшов, походив коло нори, і назад вернувся. — Він тут може має гніздо, — Онофрей заговорив потихо. Треба заложити на него сітку. — З мішка він витягнув капкан, кавалок лісової куропатви з пір'ям, зробив трикутну хатку з накривалом у вузькому кутку поставив кавалок куропатви а в широкому отворі наложив капкан.

Він накритив його сухим листям і притрусив снігом; це все він робив у шкіряних рукавицях. Прив'язаний капкан до лозини і накрита снігом хатка виглядала природно в оточенні.

Хлопці приглядалися на ловецьку спритність; вони дивувалися чому Онофрей взяв суху гиляку і заволочив свої і їх сліди в снігу. Іван відважився і запитався. — Їке ваші імні?

— Онофрей Григорюк. Ваші тато і мама знають нас. Зараз смеркнісі. Ви потрафити зайти до дому?

— Потрафимо, вернимосі нашим слідом. Будьти здорові. — Розійшлися і хлопці побігли до дому сказати батькам, де вони були і що бачили.

Онофрей прийшов додому і розповів про свої стрічі з хлопцями. Василів Петро мав маленьку сокирчину, а Федорів Іван мав торбинку хліба і сілька для ловлення заяців, але в тому біда, що заяців дуже мало було тої зими.

— Онофрїйку, ми мньиса маїмо доста. Убий-ко їм дикуна. Най челїдь їст. Прошу тебе, вони тобі колись відьичутсі.

Вночі хмара потрясла подолком і накрила старі сліди свіжим снігом. Онофрейові це було на руку. Він взяв потрібні речі і пішов у ліс. Тихесенько, напроти легенького вітру він зблизився до мус-корови. Стрілив раз і корова впала. Вичистив черево і пішов до Федора.

— Слава Йєсусу Христу!

— Слава на віки Богу, — Федір відповів.

— Упрїгайти вола і ходїт зо мнов, притягнимо муса. Ходи, Йвани, з нами. Притягнули і здїймили шкіру. Купа м'яса.

— Який калїбр твій гвир? Федір запитався.

— Трийціт-трийціт, — Онофрей відповів.

1898

В сусідстві березунів поселилися і глещав'яни. Між ними Міхал Муляр і Стефан Каправий, який був писарем у Глещаві, знали писати і читати по польському і по українському. Міхал був у місті Гартмор, і склепар Антон

повідомив його, що Нестор Королик і Фредрік Павел приїдуть навесні до гомстедовців подивитися як їм живеться, і щоб Слиж, Каправий і Муляр були в Федора.

Хоч зима була затяжна і поселенці не мали доброї погоди, то вони перезимували добре, і весело привітали весну в бадьорому настрої. На деревах і корчах пуп'янки понапухали і почали пукати. Зелені листки висувалися з смолистих шкаралуп. Ліс зазеленівся. Підвечірки і ранки були вогкі і пересичені приємним запахом.

Як дорослі, так і діти, відчували відродження природи до життя. Лоза почванилася найранішими пухкими котиками, а пізніше осика і тополя випустили довгі котики, які висіли з прутиків. Котики перетворилися в бавовняні, круглі і подовгасті подушечки. Діти бавилися котиками; дорослі взялися до рільничої праці.

Жінки посадили більше городу. Газди спрягалися, позичали сікачів, щоб посікти цілину, і посіяли трохи пшениці, щоб змолоти муки, вівса і ячменю для дробу.

* * *

Прийшла неділя. Стефан Каправий, Міхал Муляр і Іван Слиж прийшли до Федора, а незабаром приїхали Королик і Павел. Позаду сідала в баксі були мішки, овес коням на обрік і черевата в'язанка сіна. Під ногами їздців, на дні брички, лежала паперова опаківка.

Федір вийшов з хати, привітав приїжджих і поміг випрягти коні та дати їм сіна і води. В холоді, прив'язані до осички коні відпочивали і хрупали сіно. — Прошу до хати, — Федір сказав по німецьки.

Челядь і старші ще були вдягнені в старокрайову одіж, яка подекуди вже була витерта, і гості це завважили. Оба мали одну думку: Як це вбрання виноситься, чи вони будуть мати гроші купити нове? Не кожний. А як не мають убрання в запасі, то в що вдягнуться?

— Хочу подивитися на вашу господарку Фредріс, — Павел сказав і вийшов надвір. Він поглянув на малі будинки і загороду, в якій був підсвинок, а на подвір'ю було кілька курок і когут. Коло стайні була купка гною. На городі сходила ярина а на малому полі сходило збіжжя. Він був вдоволений початком гомстедовця. Але що буде як правительство не видасть цієї землі на гомстед бо ж

це є включено в резерву? Далі він міркував, що не лише Федір, але й другі поселенці — „Сифтонові мужчини в овечих кожухах” — вже придбали собі господарство мабуть і більше як це.

Чоловіки вийшли з хати і посідали на ковбани. Павел приступив до гурту і заговорив до Федора по німецькому про сусідів і який поступ вони зробили за один рік. Опісля говорив до Королика про одіж. На його обличчі рисувалося повне задоволення. — Прощу принеси паперову опаківку.

Королик розвинув опаківку. з неї взяв чотири букварі, і дав по одному Слижеві, Каправому, Мулереві і Федорові. — Я знаю, що ви вмієте читати, але перше ви вчіть своїх дітей і сусідів, що схочуть вчитися читати по своєму.

Павел знова заговорив до Королика. — Спитайся їх про одіж.

— Чи є тут, або десь дальше, бідні поселенці, що не мають убрання? Королик запитався.

Чоловіки поглянули один на одного. — Тут нема тикого, — Слиж відповів. — Але коло мене є один. Його діти ходят в довгих сорочках, а це Антось Шпинюк. Там біда очима вилізає.

Королик пішов і приніс мішок, розв'язав його, висипав одіж на траву. — Вибирайти такі річі, щоби діти вбралися.

— Нестори Никола Кадинюк має дві дівчини. Можи маїш які сорочки або спідниці. Їм здалобисі, — Федір сказав краянові.

Королик приніс другий мішок, в якому були зложені чисті спідниці, сорочки і фартушки, та кілька пар черевиків. — Бери кілька тобі треба.

— Ти питався їх які будинки вони і їх сусіди побудували, і кілька землі вичистили і посіяли? — Павел хотів знати.

— Питався, і маю це всьо списано. — Королик відповів.

Добре. Лишай тут вбрання і книжки і збираймося від'їздити; може ще де вступимо. Я дуже задоволений з цих імігрантів. — Попрощалися і поїхали.

— Перевідайтисі в вашім куті ци там нима людий що їм треба шматі, — Слиз заговорив до Стефана і Міхала. — Ми відповідаємо за це. Ми з цього мусимо дати рахунок. А я піду на захід. Там є кілька родин з Городенки і Заліщиків. Шкода, щоби це шматі стояло пусто як людим треба.

Федір сидів і думав.

— Що ви так задумалися? — Міхал запитався.

— Хто збирав це шматі? Хтось таки маї нас на голіві? — Федір відповів, питанням.

— Або якась церква, або самий Нестор Королик нами опікуєся, — Стефан Каправий вгадував. — Пам'ятаєти як він нас доглядав і радив нас де шукати землі?

* * *

— Ру, засвіти-ко каганчик, Федір попросив жінку Рузю. — Хочу подивитисі в цес буквар бо Королик наказував аби вчити своїх дітей і сусідів свого письма. Навіть Кирило Трильовський, як бував в Березові, наказував людим аби вчилисі читати і писати свої мови, тай не цуратисі й чужої. То добре знати і це і те.

Одного вечера Петро Юсишин прийшов до Федора і застав Федора за столом, коли він учив своїх дітей читати. Із здивування він забув привітатися. Гехнув і промовив: Дес-ти дістали книжки вчити діти?

Королик і Павел були тут і лишили нам читанку і Нестор наказував, щоби вчити діти і сусідів, котрі хочут учитисі рідної мови, читати і писати, — Федір повторив те, що йому було сказано.

— І ви мети вчити? — Петро запитав.

— Я вже вчу. Явдо, читай.

— Сани... оса... сіно...

— Іва, ти читай далі.

— Осінь... осика... осел...

Петро стояв як закопаний і дивився. — Може би ви приймили мене до вашої школи? — він запитав.

— Прийму, буду тебе вчити, — Федір згодився.

Петро забув за чим він прийшов. — Позичти ми упріж на бика.

— Що меш робити?

— Хочу постігати дерево на хату.

Ціла хата видивилася на Петра. Чи в їх хаті вже не було місця для нього?

— Ти прийди рано, та візьмеш собі мого вола й упріж, тай не меш свого вола мучити. Де меш класти хату? Федір запитав.

— На своїй пів фармі, такі через дорогу.

Ніхто з сусідів не знав, що Петро купив собі половину фарми.

— Тату, йдіт та засипти кулешу, а я буду дозирати купи так аби недогарки погоріли. — Петро сів на колоду і думав про Ядвігу; думав про Федора, що учив дітей; думав про своє майбутнє життя і рішився. Чи люблю того старого, пейзаютого дьика чи ні, але треба буде піти до него аби показав міні читати. Мушу... і фертик. Знову Ядвіга не сходила з його думки. Він бачив її обличчя, грудь, стан... струнка красавиця. — Спитаюсі її, може піде за мене, — він промовив у півголос до себе.

— Ходи, Пе, мемо вечеріти. — Він поволі ступав, нога за ногою, і думка про Ядвігу йшла з ним, трималася його, але батько завжди розбивав його думки.

В погідливий день Петро працював від світання до смерку, а їв колибудь і що попало під руки, а найбільше кулешу і кисле молоко. Він приготував дерево до будівлі хати і запросив сусідів, щоб допомогли йому збудувати зруб будинку, а опісля він і батько будуть докінчувати.

Петро не дотримувався старого звичаю. Він не брав з собою старосту, але пішов самий і при батькові й мати прямо запитав Ядвігу чи вона вийде за нього заміж. Вона згодилася. Вони одружилися і почали господарювати.

* * *

Кожний поселенець, який взяв гомстед на північ і на захід від гір Райдінг, без різниці з котрого села західної України він приїхав, поступав і дороблявся так як міг і як умів, по своїй здібності. Але не кожний поселенець мав дар глядіти в майбутнє і уявити себе як маєтнього господаря. Були такі гомстедовці, що більше думали про господарство як про освіту для себе і для своїх дітей.

Федір пішов до Міхала Муляри і застав там Ілька Штрикуна — Слава Богу й Ісусу Христу! — він привітався.

— Слава на віки Богові! Що вас сюди привело? запитався Ілько.

— Школа. Нам треба класти школу, — Федір сказав.

-- Ви вже говорили з людьми? Муляр запитав.

— Ще ні. Ви маєте більшу хату як я. Скликати людей тай братисі до діла. Нема чого чикати. Бо сніг увалит тай немож буде нарубати дерево”.

Всі три годилися, і якраз прийшов Михалко Штуковський. Поздоровився і спитав про що говорили. — Добре, я готовий завтра йти і різати дерево.

Слідуючої неділі Мулярова хата була майже повна, і тут рішили будувати школу.

1899—1900

— Ге... е... е...! Капшуки! — Петро Юсишин гехнув і добродушно заговорив до хлопців. — Як-істи ни годни то сі ни биріт до тикого тіжкого трама, а то ще надсадитесі. Ви ще молоді.

Федір Липович і його два сини, Іван і Григір, пробували висадити зелене дерево на сани. Батько підважував дерево ваговим дрючком, а хлопці підносили дерево за кінець.

Морозом висушений сніг розсувався під дрючком із під хлоп’ячих ніг.

— Уступітся міні з дороги, бо ще зашпотаюсі. — Він взяв дерево за один кінець і підніс його так легко, наче то був сухий патик, і поставив його на сани.

— Е... Пе... Уважый, нибожи, — Федір перестерігав...

— Ви з хлопчиками тримайте бутук на коливороті, аби ни зсунувсі з саний, а я вісаджу другий конец.

— Пе... маеш силу, шінуй її. Це ще лиш почіток. Тобі тої сили ще буди треба гай-гай, на роки. — Федір промовив острішим тоном.

Петро знову гехнув. — А то трам тіжкий.

— Диви-косі хло, аби ти ни прірвавсі, а то меш килавий ходити до смерти, — Антось Токовський заговорив грубим голосом.

Іван Григорюк, Павло Лючін і Василь Думич долучилися до гурта і кожний поглядав на Петра і на дерево.

— Іван і Павло не слабші від тебе, Пе, але ні один ні другий ни відваживбисі двигати так як ти. Ти колись навчишсі, али буди запізно, — Василь Думич пророкував. — Я видів тикого силачы в Молдавії.

— Вже генди Слиж, — Петро пізнав воли, які були сірі і великої будови.

— Помагай Біг, газди! — Іван Слиж поздоровився.

— Дай, Боже, — кілька чоловіків разом відповіли.

Слиж зліз з саней, станув по коліна в сніг, і кинув оком на врубане дерево. Підійшов ближче до громади і подивився на них суворими синіми очима. — А ви що за рубачі, що навіть ватри ни маїти в лісі. Файні з вас газди! А то по якому, що нима сухого лому, пруття, лози, сухої осички? — Слиж шуткував.

— Хло! — Антось відповів. — Та ми ни прийшли сюди аби коло ватри зуби гріти, али робити.

Федір махнув головою. — Слиж правду кажи. Треба розкласти ватру. Хто має ніжик? Треба сухих скіпок на роспал.

Слиж виломив суху лозину і почав стругати тріски, а Петро розсував ногами сніг. Хлопці втішилися вогнем і наносили купу сухих осичок і лозів.

Антось усміхнувся. — Ану, Федори, ци розпалиш одним сірником ватру?

Федір вклякнув і до гладкої сухої ломаки черкнув головою, і сірник почав кипіти синьою полумінню сірки. Дим смердів і вертів у носі. Вже як сірник розгорівся, Федір підсунув його під тоненьку скалку і поволі мала купка трісок почала розгорятися. За пару хвилин червоні язички полуміні охопили купу дров в свої червоні обійми, і бадіки мусіли відступитися від вогню.

— Не лічилисти кілька полін нам буде треба нарубати? — Слиж запитав.

— До нас приходили Міхал Муляр і Матвій Куменко, і ми віраховали, що на школу і хату професорови треба не менчи як сто п'етьдісьить штук. Хата має бути вздовж поперечної стіни школи, — Василь відповів. Він приступив до вогню, взяв жаріючу грань і запалив люльку. Всі курили крім Петра. — Гаврило Надворний, мій тесть, ка-

зав, що вони вже мають близько сімдисьить-п'ять штук нарубано. Ще мають постігати на купу і повозити.

— Гайт! берімсі до роботи, — Антось не хотів тратити часу.

— Слухайти, газди, — Слиж заговорив, — нащо нам ті трами двигати? Перший раз врїжти дві осики і там де є мало хащів, аби лекше дорогу зробити. Там притегнемо дві цілі осики і зробимо пристань. Та ж ви колись рїзали шухи, ні? Слиж взяв воли, причепив ланц до штельваги і чекав заки осики не попадають.

— Гоп... гоп! — крикнули рубачі. Осики, майже разом затріщали, похилилися і з розмахом поторощили сушник своєю вагою. Від шаленого впаду вітер підніс хмару снігу.

До вибраного місця Слиж притягнув осики і під грубший кінець обох осик підложив закарбоване дерево. Він повів воли, зав'язав ланцюгом дерево, і притягнув його до тоншого кінця пристані. — Ану, газди, дручки в руки і котїт це дерево до другого кінце. Другі най викочуют на сани і вїо визїт туди, де воно має бути.

Слижеве знання ліса було практичне, бо заощадило час і здоров'я, і не треба було високо підносити дерева, але хлопці не знали що робити.

— Хлопці, ви берїть сокири, прочищуйти стежки, і мети чїмхати і зрубувати суки, але рівно з деревом, аби було гладко, — Слиж командував.

Робота в гурті йшла гладко. Навїть і хлопці пожвавилися, бо робити разом з Слижем, хоч не були однакової думки. Григїр робив, бо йому тато і мама казали робити, а Іван робив бо це дерево було на школу. Він думав, що ще зможе навчитись читати і писати. Старші так охоче робили, що не завважили, що зближається вечїр.

Василь поїхав з Антосем. Іван і Павло поїхали з Слижем, бо це було їм по дорозі, а Петро присїв з Федором. Оба дивилися на догоряючий вогонь.

— Видиш, Пе... яка цьи ватерка мала, а як вона придаласї в лісі, — Федїр говорив задумливо. — Адї, незадовго смеркнісі так, що світа не буде видко, але так довго як ми мемо докидати сухих дров, так довго воно ме горїти. Так написано: я світло для світа. Як меш мати

світло, то не меш ходити в темноті, в п'їтмі. Запиши собі це на чолі. Пе . . . ця школа буде наше світло.

Дорога звернула волів в іншу сторону. Проїхали кавалок дороги, а Петро думав про значіння світла. Темрява гущала. Петро дивився як світло блискало поміж осики. Ще ватра палає, але там нема кому докинути сухих дров.

В північній частині цього округа також рубали дерево на школу — Стефан Каправий, Міхал Муляр, Міхалко Штуковський, Матвій Куменко, Гаврило Надворний і його брат Василь, і Митро Качковський. Ватажок цієї групи був Муляр, бо він був досвідчений тесля і цегольник.

Слідуючого дня дві пари волів з півночі, а дві пари волів з півдня майже разом вїїхали на площу. Федір, Антось і Петро привезли з собою дручки, молодий дубчак, і дві осички, по яких вони викачували дерево на купу. Трьом чоловікам не взяло довго вивантажувати фіри.

— Нати, беріт ці осички та не мети двигати дерево. Лекше котити як підносити кругліки, — Петро заговорив до тестя Гаврила, і положив осички на скинене дерево.

Після обїду було тепло коли гомстедовці скінчили возити дерево на будову першої школи в окрузі. Іван, Федір і Стефан стояли окремо і радилися що будуть далі робити.

— Федори, скажи що ми думаємо було би добри робити, — Стефан піддав гадку.

— Ні! — Федір не згодився. — Най Іван скажи. Він має більше відваги.

— Гречні газди! Зима почаласі. Яка вона буде, не знаїмо. Чи би не було добре аби ми почикали з будовов аж як сніг будесі топити. Як дерево розмерзнісі то і лехко буде їго облупити, і обтисати з двох боків. З цих круглеків мусимо поробити бруси. Тогди кожний що має остру барду або сокиру, аби прийшов і поміг приготувити всьо дерево що буде треба до будови, аби почьити школу на друге літо. Декую.

* * *

Багато з неписьменних піонерів одідичили селянську мудрість і глибоку самопошану. Вони обмірковували діло, яке було перед ними, і пробували виконати свій обов'язок у такий спосіб, щоб собі і другому поліпшити життя. Вони пам'ятали як старокрайова верхівка мала їх за ніщо. Тут ще ніхто їм не перешкаджав в їх праці, і тепер, коли вони рішили побудувати школу, щоб їх діти навчилися „нумера й письма”, то їх рішення вже було напів сповнене. Кожний їхав додому задоволений з своєї праці.

Між ними Петро був наймолодший. Він ще не мав виробленого світогляду, ані жодного напрямку але таємнича і примхвата доля провадила його на манівці, а помилки вчили його. Здоровий і сильної будови, він рішив допомогти громаді будувати школу, хоч його жінка протилася тому. Вона казала, що ще треба довго чекати, щоб їх діти пішли до школи. Він на це не зважав. Взяв свого вола і спрягся з Федором.

Він не знав міри своїй силі, хоч старші чоловіки його перестерігали. Антось не витримав. — Хло май розум! бо ще до дитька прірвешсі. Укилавієш! Пе... дзбанок до чісу воду носит. Закем собі це.

Ідучи додому з Федором, він сидів на сухих жердках і дивився чи не побачить вогню, але ватра попеліла і лише пара підносилася вгору, а вітрець приніс йому до носа слабкий запах догоряючої лози. Раптом його ум заповнили слабо-зрозумілі думки. Федір — ватра — світло — школа, світло, наука. Все змотано в один клубок, і то так тісно, як гудз в намоклому мотузі. Нема ради — Петро далі думав; треба вчитисі читати і писати, а Федір кілька разів споминав за науку.

Геть аж з Годсонської Затоки справжня манітобська зима прилетіла на крилах північної білої сови і спустилася на землю поселенців. З початку різномодні снігові пелюстки падали самовільно але зараз почав віяти північний вітер і крутив снігом коло будинків, у стіні шпари затикав снігом.

Малі хати були збудовані практично. Діти спали на печі, часом лише веретою накриті, і не чули капризної заверхухи, яка вовком завивала в лісі.

— Йй-па, яка там фуфила, — Федорова Рузя пробу-дилася і потихо сказала до чоловіка. — Треба встати і затопити в печі. Вона взяла кочергу і притягнула з по-пелом покриту жар наперед до челюсті, відчинила каглу в комині і наложила трісок на жар. Опісля докинула кілька патиків у піч і вернулася до ліжка.

— Ану, хлопці, вставайте, маїти нову роботу, — мама говорила голосно. — Вставайте. — Вона готовила снідання і поглядала в вікно, з середини заморожене, а надворі заліплене снігом. — Ану, помийтисі і зараз маїти Богу молитисі.

Батько провів молитву наголос.

— Хлопці, беріт лопати і прокидайти стешку до стай-ні, погодуйти корову і викідайти гній з під неї. Федори, ти бери ступу і втовчи пшениці на кашу, а я спражу пше-ницю в малім глечичку на завтра.

Вітер забрався на південь, взяв з собою хмари, але лишив позаду себе мороз. Поселенці ще мали старокра-йові теплі кожухи і не лякалися зими.

Після вечері батько взяв читанку і сів коло стола. — Ходіт, діти, мети сі вчити читати й писати.

Олена, Явдоха, Григір і Іван прийшли до стола. Одні сіли на лаву, інші сперлися ліктями на край стола, а Григір подивився на книжку, втер ніс рукавом і вернув-ся на піч.

— Ти, Григори, ни хочиш учитисі? — Мама запитала молодшого сина.

— Я ни годин закимити літера.

— З тебе буди газда, — мати похвалила.

Олена, тепер наймолодша, мала найліпшу пам'ять і часом помагала Іванові і сестрі Явдосі.

Петро взяв олівець, крамарську брунатну паперову торбину і заговорив до жінки. — Я йду до Федора, мо-жи би він навчив мене писати і читати по нашому.

— А тобі ще що тра, — вона втяла, а очі заіскрилися. — Знаїш по польські читати і писати, тай доста с тебе.

— Хочу свого навчитисі. — Петро відповів, одягнув-ся, пішов і застав Федора і дітей коло стола. — Добрий вечір і Боже вам помагай!

— Дькиую за добре слово, — Федір відповів.

— Може би ви приймили мене до своїх школярів? Я би також учивсі, — Петро промовив легкувато. — Федори, ви знайти що мені цього конче треба.

— Добре, що-с прийшов. Скидай петик і сідай тут на лаву, і беремосі до роботи.

Петро засів за стіл і сів на лаву проти дітей, перері-зав паперову торбинку, і з олівцем у грубих пальцях був готовий до науки.

— Діти, ви учітьсі писати, а я покажу Петрови як він має вчитисі. Пе... ти знайш по-польски. Бири і перепи-суй на папір ці літера: і, и, о, а, е, у, вдолину одно під другим. Добри, тепер пиши оце: б, в, г, л, м, н, с, т, ш. Аж тепер тобі це буде морока; напротив „і” пиши польське літеро „і”; друге „и”, напротив пиши польське „и”. Добре. Тепер мемо брати ці літера і робити слово. Шу-кай „б” і „а” і напиши „баба” по руські і по-польски. Так само напиши „мама”. Я тебе вчу так як мене вчив один капраль у воську німецької команди. Як забудиш руське літеро, то напротив того літера перечитаїш польське, і так навчишся читати.

Зима осілася на своїому земному царстві і запану-вала над птахами, звірятами і людьми. Природа пригото-вила їх до зими. Ночі вкорочували дні і поселенці, щоб не марнувати часу, шукали собі домашнього зайняття.

Іван Слиз, Стефан Каправий, Міхал Муляр і Федір Липович взяли буквар і почали вчити своїх дітей, та ін-ших, котрі хотіли вчитися рідної мови. Деякі батьки за-охочували своїх підростків до науки, і вони скористали з нагоди вивчати читання й писання. Люди говорили між собою і Антось дізнався, що Петро ходить до Федора і з дітьми вчиться читати.

— Ану, піди, Анто, та сі подиви на Федорову школу, — Варвара піддала гадку чоловікові. — Піди, меш ви-діти. Мемо знати що там дієсі.

— Я наперед знаю що вони там діют. — Антось го-дився з Варварою, — Али піду. Федір думаї собі що він як дьик то вже всьо знаї. Ще дилеко до того. — Він поклав клапаню на голову, зав’язав наушники під бо-родою, вдягнувся в короткий сукняний петик, і хоч то вже було під вечір і в лісі вже було б не видно мушки, то він таки взяв з собою стрільбу.

Переступив поріг, поздоровився і побачив, що коло стола сиділи хлопці, дівчата, Федір і Петро. На столі лежало дві книжки, а одна була перед Федором.

— Хло! А то що за дідич, тикий шириий, що так-ті обдарував книжками, — Антось запитався.

— Павел і Королик були тут і лишили пару книжок, — Федір відповів, і замовчав.

— Хто, хто? Павел і Королик, тот підпанок? А тот мудрагель як сюда забрив? Пощо? — Антось допитувався.

Петро не любив Антосеве наставлення і його саркастичний тон. Побачивши, що Федір мовчить, він відповів твердим голосом. — Вони приїхали перевідатисі як нам сі тут поводит. Ви можити говорити що хочити, але Королик знає що в цім куті лиш Федір уміє читати і писати. Він нас учит. А ви собі говоріт своє. Королик такі дбаї про нас.

— А ти, Федори, меш сі на попа вчити, а Петро буде піддьичий — Антось усміхнувся криво.

Федір дивився на книжки і легонько відповів: — Ні, Анто, мені вже не туди. Павел і Королик дали книжки аби вчити тих, що хотьит учитисі і читати їм книжки. Анто... ці книжки писані ученими людми.

— От пустому радість. Чиго бик навик, того риче. — Антось приступив до печі і взяв жаріючий вуглик, щоб запалити люльку.

Петро люто гехнув. — Розумному книжка радість і я того вчусі, а друному то книжка пуста, ніц не варта.

В печі ватра палала. Діти бавилися.

— Ану, Федори, прочитайти що та книжка пише. А ви, капшуки, сидіт тихо і слухайти книжки, — Петро сказав.

Федір повільно читав.

Петро, прикований до лави, сидів нерухомо і слухав. Він проликував кожне слово і раптом підніс руку. — Гов! станьти. Що тот тамичкі пиши про Русь і про якусь Україну? Я то не розумію. Віглумачіт що то е.

— Е-е-е-е, — Федір завжди, коли мав щось важливого сказати, протягав „е” і гладив бороду. — Я про це дуже мало читав і мало знаю, але ким’ю, що коломиийський адвокат говорив міні про Русь-Україну. Він казав,

що тому дві-тристо років, а може білше дись дилеко від Березова є степи і велика ріка Дніпро. — Федір збирав призабуті думки. — Тот адвокат, Кирило Трильовский, казав, що на тих степах жили в Запорозькій Січі українські козаки. Їх проводив Гетьман Богдан Хмельницький і з своїми козаками завоював Польщу і вігнав труків і татарів з степів. — Федір думав, а Петро чекав, щоб він далі говорив. — Ще одно, Пе... я не знаю, і хоть мене обухом гати в голову, то я ни годин собі нагадати як тот кньиз називавсі. Али, ще одно, і це дужи важне. Трильовський казав мені, що тот кньиз віхривсі у грецького патріярха у Візантії. То щось так самараї, що наші віра є грецька, а католицка віра походит з Риму.

Свічка з лою догоряла на дні переверненого бляшаного горнятка. В хаті темніло.

— Треба йти д'хаті, — Петро став на ноги, але не звертав очей з Федора. — Позичти-ко-ми книжки на день-два. Треба вчитисі читати і писати. Федори... я ни знаю... — Петро подивився на Рузю. — Добраніч.

Він ішов додому дуже повільно і думав, докінчуючи то, що хотів сказати Федорові. — Я не знаю чого Федір послухав жінки, аби брати гомштат. Та ж Королик обіцяв йому в еміграційному офісі роботу і там був би жив як пан.

В хаті вже не було світла. Він запалив скалку в пальюху і засвітив каганець. Приступив до ліжка і спитався, — Жінко, ти вже спиш?

Вона лежала лицем до стіни і не відзивалася. На пальцях Петро відступився від ліжка, взяв стілець і сів коло стола вчитися. До цієї пори він вже знав на пам'ять азбуку, повільно читав писане, але коли прийшов до друкуваної лекції то вже мав клопіт; мусів наново вчитися азбуку. З часом він і це подолав так, що до кінця березня він опанував білше як половину букваря.

— Федоре, коли мемо братись до тесані дерева? — Петро запитався.

— Треба дати знати Слижеви, Міхалови і Штефанови аби скликали людей. Даш тим трьом знати? — Федір запитав.

— Я вже йду, — Дмитро сказав і пішов.

Сніг, мороз і щоденний північний вітер бушували до останнього тижня березня, але південь рішився змагатися з північчю. Хто кого переможе? З початку південний вітрець жартівливо просував хмари зі східного небосклону, щоб дати сонцю нагоду поглянути на замети, снігами вкриті стежки, дороги, поля, безлистний ліс і замерзлі ріки.

Чим вище сонце піднімалося на чистому небі, тим дужче південний вітер дув. По обіді сніг на південному даху почав танути, а в передвечірній порі вода почала дзюрчати і замерзала. Сомплі, грубші коло стріхи, тоншали в долині, висіли як списи.

Більше як два тижні природа сама з собою перемагалася, але при кінці передвесняна погода взяла верх. Сніг щезав. Поляни, окружені лісом і корчами, накрилися водою, зі ставу зробилося озерце, з потоку річка, а Верміліон ріка, з припливу з гір поспішної води — шаліла як повінь. Виривала вона дерева з корінням, підкопувала береги, і темна, брудна вода несла те все.

* * *

Василь Долинич станув на березі і слухав шуму ріки. — От, ця ріка має силу обертати колесо в млині. Він уявляв собі, обернувся, погострив барду, застромив брусок у кушку, причіпив її до паска і пішов до Федора.

Василь привітався і заговорив. — Йдемо на толоку брусувати дерево?

— Йдемо. Мемо видіти кілька чоловік там буди нині.

Шкіряні чоботи, посмазовані розтопленим лоем з муса були непромокальні, і бадіки прийшли на шкільну площу в сухих онучах.

Штефан Каправий, Міхал Муляр та Іван Слиж чекали на Василя і Федора.

Міхал приступив і сказав: Федоре, поблагослови цей пляц, нашу роботу і зговорім молитву. Я закличу людей!

Федір взяв рискаль, здіймив капелюх і станув лицем до сходу. Почекав хвилинку, щоб чоловіки зійшлися. Правою рукою хрестився, а лівою рукою закопав рискаль у двох кутиках і де двері мали бути. При кінці молитви

він підніс очі вгору і благаючо промовив — Господи Боже, допоможи нам і просвіти нашу путь, аби збудувати школу!

Він приступив до Міхала і заговорив голосно, щоб більше чоловіків почули. — Ви, Василь і Слиж — будьте провідниками цієї будови і зараз вібрати дужих чоловіків до камінья.

Василь Надворний, Іван Брусак, Міхалко Штуковський, Матвій Куменко і Петро Юсишин, найсильніші в гурті чоловіки, носили каміння, яке було привезене минулої осені, на підвалини. Як Слиж, так і Тимко Шмелик, привезли з собою пару дощок врізаних тартаком. Ці дошки вживали як лінію для тесання дерева.

Стукіт сокири і барди, шаркання пили поплили на північ на хвилях південного вітру. Солоний піт обсипав лица працюючих чоловіків. Тріски відскакували і вкривали землю, а Міхал, Василь і Федір розмірювали фундамент і підклад будучої школи.

За кожним замахом сокири або барди піонери-гомстедовці закарбовували свої прізвища на деревах, як також у замках в углах. А сонце, щоб помагати газдам, висушувало хмари і вигрівало зародки, які лежали під гнійною землею; чекали часу, щоб вилізти з отроби на світ.

Піонери працювали. хоч деякі з них терпіли недостаток, то їх теперішнє терпіння було солодше як те, з-під якого вони вирвалися. Невідкличне і незмінне рішення додавало їм захоплення до життя, бо на волі життя, хоч бідне, було для них і для їх дітей сприяюче. Тут їх діти, внуки і правнуки здобули освіту, якої вони не могли дістати під панським гнетом.

Вечір зближався. На підвечірньому повітрі неслися приємні запахи свіжо-розвинених листків і цвітів. Гомстедовці згуртувалися і дивилися на своє діло. На змучених лицах світилася радість. Кожний потаємно знав, що його сон почав сповнятися. Глибоке одушевлення розвіяло Петрову втому. Він здорово гехнув і сказав: — Було би добри, аби дістати ще хоть двох помагачів з сокирами. Ану подумайти чи найдети їх.

Слідуючого ранку Тимко привіз свого сусіду Юрка Самчука і його сина Петра, а Іван Брусак прийшов з си-

ном Федем. По хвили прийшов Никола Прач. Кремезний чоловіча, сильніший як Петро, з бардою, яка мала вістря на повних дванадцять цалів. — Дай, Боже, вам щастя! — заgrimів грубий голос.

Він поглянув на зруб, щоб подивитися якого дерева теслярам буде потрібно, поздовжного чи поперечного, і вибрав дерево трохи осторонь від рубача. Никола скинув плащ, поставив його з торбинкою на гияку, плюнув в долоні, і зробив замок, щоб дерево не оберталося. Від замаху вістря барди застрягло в дерево. Так, на віддалі одного фути, від грубшого до тоншого кінця, вернувся і почав відколювати тріски. Він вернувся знова, станув широко ногами обабіч дерева, і почав тесати його. Де ваша міра? — він запитав сусіда.

— Сеса дошка, — чоловік відповів, і подав йому дошку, дивлячись на Николу.

В грубшому кінці він втесав около два фути дерева і положив дошку.

— Тут є шнур, як ви хочите, — Тимко сказав.

— Дзінкую. Мені не тра шнура.

Никола цюкав так уважно, що дошки не зсунув з дерева. Він знову рубав, а опісля лулав тріски такі грубі як опілки. Обтесав старанно, перевернув дерево і зміряв критичним оком. З мішка він витягнув брусок і пішов до води погострити барду.

Федір подивився де сонце стоїть, обернувся, щоб зміряти очима свою тїнь і заговорив до теслярів, що обробляли замки. — Здаемісі, що то вже чїс обідати.

— Добре, бо мій живіт свариться, — Тимко згодився, і спер барду на дерево.

Никола сів коло найближчого сусіда, Василя Надворного, і вони говорили про свої домашні справи, а Іван Слїж перебив їм бесіду.

— Можи би ви любили піти на вугол, до замків? Що гадаїти, пані майстир?

Никола поглянув на замки в вуглах, а опісля подивився на Слїжа. — Углам нічо не бракує. Але вибачайте, я не є пані майстир. Я гомштатник, такий як ви, і я не хочу аби мені хтось панькав. Я простий хлоп.

Після обїду Тимко приступив до Николи і щось радилися. Знова взялися за роботу; не тратили часу, бо

всі сподівалися ранньої весни, але вона не спішилася, чекала своєї пори.

Никола і Петро почали товаришувати, бо коли було треба висадити дерево на зруб, то не треба було кликати три чоловіки. Двом було зручніше. Зробили риштовання, таке спосібне, що не треба було нічого двигати. Праця не вгавала. Коло обіду радилися як дістати сухих, хоч би негнбьованих дощок на лавки, футрини на вікна і двері, дах і підлогу.

— Дайте-но мені слово, — Стефан Каправий станув на ноги і заговорив серйозним тоном — Федоре, я чув як ви говорили до Павела по німецьки. Слухайте, люди. Чи не було би добре, аби Федір поїхав до міста і побалакав з Павелом. Може би він нас порадив, бо ви всі знаєте, що в нас нема стільки грошей, аби купити дошки. Ми не годни крокви так рімно витесати. Що думаєти, Федори?

— Я одно вам скажу. Я маю лиш одного бика. А други, Павел може і ни знаї, що ми школу кладемо і ми нікого ни радилисї чи класти чи ни класти школу.

— Ви скажіт ему, що ми вже докінчуємо зруб з дерева. Нам треба дощок, бо нам треба школи, аби наші діти вчилися, — Міхалко Штоковський радив. — Будем бачити що він скаже. Ще едно. Я чув як Антон вогорив з Сенжиком, що Павел і якийсь там Шіфтон дужи добрі колеги.

— То не штука мене віслати на раду з Павелом, але він як щось порадит і нам може піти зле, то хто буде винен, я? — Федір боявся. — Ви собі це закимте. Громада великий чоловік. Що громада скажи то так і буди. Як ви кажити йти, я накину опанчу, або кожух наопашки, і йду як воськовий вангар.

— Федоре, — Слиж обіззався. — Маїш розум, вживай його. Помай Біг.

Чому Антось Токовський не приходив помагати будувати школу, ніхто не знав, але слідуючого ранку він з'явився на площі з фірою глини. — Помай Біг, майстри.

— Дай Боже, — хтось відповів якось ніяково.

— Де вам скинути глину? — Антось шукав місця де було б вигідно скинути її, опісля місити глину до мащення стін.

Муляр шепнув Слижеві. — Скажи їму аби більше не віз глини доки Федір не вернеться з міста.

— Ми ще не знаємо чим мемо мастити, — Іван заговорив обережно. — Почикай пару день: Мемо знати кілька глини буди треба.

Антось кинув оком по людях і спитався: А Федір де, що його нині тут нема?

— Пішов у місто?

— За чим?

— Видко, що мав потребу. Скинь глину тут.

Антось підозрівав, що Слиж щось таїв. Він скинув глину, глипнув знову на людей, а більше на глещав'ян, бо він їх не любив, і сказав — будьте здорові, і поїхав.

Замість Павела, Федір застав Кирила Бордюка в еміграційній канцелярії. Привіталися по знайомому, Кирило подав йому крісло, і спитався в чому справа. — Перше скажи мені, Федори, яке життя на гомшатах, а потому скажеш про свою потребу. Але коротко.

— Де Павел? — Федір запитав.

— У Вінніпегу. Не вернесі аж за тиждень.

— А ти его тут заступаєш? — Федір дивився отвертими сивими очима в його темні очі, поза якими можуть бути сховані небезпечні для громади думки. Він знав Кирила; вони мешкали в сусідському селі, і його батько, бувши маючий господар, посилав його до семінара.

— Заступаю так довго як для мене буде тут робота. Тепер говори до діла.

— Люди жиють на гомштатах так як їм виходит. Одним ліпше, другим ни так. Али... Газди нарубали дерева, повозили на купу, потисали, і вже кінчимо зруб на школу і хату професорови. Але... ми ни маємо грошей купити дощок аби викінчити будову цієї висни і утворити школу ще такі цього літа. Мене вислала громада можи би Павел порадив нас що робити.

Чотири-річна служба в австрійській армії навчила Федора обережности. Він запримітив злобну думку в Кирилових темних очах і глумливий усміх на його вузьких устах.

— Здаєми-сі, мій Федірку, що я цему дам раду без Павела, — Кирило сказав гладенько і подивився на кишеньковий старокрайовий годинник. Хтось слабко засту-

кав у двері. — Як то в нас кажисі: Федірку, мій любий, ти прийшов в щісливу годину. — Він відхилив двері і до середини канцелярії вступив чоловік, одягнений в темне убрання.

Федір подумав: підпанок, ніби щось таке як піп.

Кирило познайомив Федора з своїм гостем і зараз почав говорити ламаною англійською мовою про Федорів прихід до канцелярії за порадою до Павела.

Довго говорили, а далі почали питати Федора про родини гомстедовців, скількість поселенців, їх дорібок і як далеко до найближчої церкви. При кінці їх розмови Кирило заговорив віч-на-віч до Федора.

— Федори, наша приzbитеріянська церква помагає будувати школи, всім імігрантам гомстедовцям, що хочуть вчити своїх дітей писати і читати по руськи і по ангельські, і також помагаємо бідним як не мають за що купити шмаття для їх дітей. Ми виїдемо до школи в понеділок. Тобі вже запізно додому вертатися. Купи собі що треба, переночуєте з емігрантами— там тепер є кілька родин, і раненько рушити додому. Дайти знати аби люди прийшли до школи в понеділок. Най тобі Бог помагаї!

Перед світанком Федір пробудився, перекинув бесаги через плече і пішов до ріки, в якій він умився зимною водою, помолився Богові і, йдучи додому, він хрупав сухий хліб і по дуже маленькому кусникові кусав солене сало. Коли сонце пригріло, Федір сів на корінь під деревом, щоб відпочити і там здорово задрімав. Переспався, відпочив і почувався багато свіжішим. Федір ішов і думав про Кирила Бордюка. Він не розумів їх англійської мови, але чого Кирило питав його як їм задалеко до найближчої церкви? Кирило був у Львові кілька років і там ходив до високих шкіл, до семінару. — Ба, чи ж він не вчився на попа?

По дорозі він вступив до Стефана Каправого, та його не було вдома. — Скажіт-ко чоловікови аби дав знати всім газдам, що робили коло школи, аби кожний прийшов у понеділок, бо з міста будут люди з нами говорити. Напився води і пішов.

Федір чувся змучений, і хоч то вже було лише три милі додому, він рішив відпочити. Сів на корінь і заснув.

Пробудився, подивися на сонце, а воно лише що почало нахилитися до заходу. Не знав що робити: чи йти додому, чи звернути і піти дві милі далше і застати газдів при роботі. Котре більше важливе?

Він посягнув рукою в бесаги, взяв хліб і сало, і заїдав. Навіть кришки визбирав пучками. — Ні! Іду до людей, скажу їм як діло стоїт. — Але перше, напивбися води, а тут ані потока, а до ріки далеко.

* * *

Федір тягнув ноги за собою коли він звертав з дороги на шкільну площу і малощо не спотикнувся на грубий відколений лупак. Прийшов до найближчого ковбана, скинув бесаги з плеча і тяжко сів.

Чоловіки, разом як один, перестали робити і дивилися на Федора і Міхала, а Стефан, Слиж і Петро поспішно прийшли і станули.

— Мой, хло, що ти такий впертий! Що ти собі гагаїш? Ти гет знівчивсі, — Слиж сварив свого односельчанина. — Скажи що знаїш. — Стефан торгнув його за рукав.

— Як є вода то дайти міні наптитісі.

— Ге-е-е-е, — Петро гехнув люто, — якої хольйри він так-сі квапив. — Пішов до ведра, та воно було порожне.

Микола Прач розтягнув довгі ноги і зі своєї торби витягнув череп'яний кухоль. Потермосив ним і почув, що вода хлюпала.

— На, Петре, дай чоловікови аби не зомлів.

— Відпічни-но, Федори. — На бакуну, закури-си, — заговорив Міхал Муляр, і пішов до вогню принести вуглик.

— Сідайти, газди, — Федір почав. — От так діло стоїт. Павела не застав їм дома. Кирило Бордюк був у канцелярії і я йому розказав за чим я прийшов. Потім прийшов їкиїсь англік, забув-їм їго імньи, і ми розговорилісі. — Довго взяло їм оповісти що говорили в бюрі. — На закінчення, після потягливого думання, він сказав: — Я закимв Бордюкові слова. Одно, як задалеко вам до найблищої церкви. Друге, наша презбитеріянська

церква помагаї будувати школи. — Федір скінчив говорити і здвигнув плечима наче мороз прошив його тіло.

— Що то за чоловік? Хто його добри знає?

— Петро може знаї його ліпше як я, — Федір сказав. Він посідаї високі школи і здав матуру у Львові. Міні здаєсі що було би добре аби ми з ними їкось погодилисі так аби смо скінчили школу цеї весни. І як аби смо годни наймити його, то найби почьив вчити діти.

— Петро добри сказав, — Федір згодився, і на тому станув; і подумав: Мемо видіти що з того війди.

Слиж поглянув на Федора і по їх очах можна було пізнати, що вони думали те саме.

— Нико, — Федір заговорив до Миколи Прача. — Можи би ти пішов до Ілька Штрикуна, бо я його тут ни виджу, і сказав їму, щоби напевно прийшов у понеділок. Він тиж має сільску школу і знаї письмо.

— Добри, Федори, добри, — потакнули гомстедовці.

Субота. Спрацьовані поселенці йшли додому. Глещавяни скупчилися і Стефан Каправий запитав: — Що ви думаете? Мені здається, що Федір всього не сказав що він знає і що він думає.

— Ми думаймо, що нам тепер тра робити, — відізвався Міхалко Штурковський. — Так аби скінчити школу.

— А що буде колись, за рік, за два або й три, то будемо тогди журитися, — заговорив Міхал Муляр. — Завтра неділя, я піду до Гілька Штрикуна і побалакаємо про тое.

— Ба, щож Федір думав?

Петро поспішно лішов додому, лишаючи Федора і Слижа позаді.

— Ци ти, Федори, ни їдиш на двох конїх? — Іван Слиж запитав.

— Іва, лекши плисти з водов як протів води.

— Ніби чиши дїтька з рїтка, тай віграїш. — Іван за сміявся і поглянув на задуманого односельчанина.

— Здаемісі, Йва, що то маї бути їкась церковна місія, — Федір говорив задумано. — Мемо видіти в пониділок.

— Як мают гроші, най дают, — Іван сказав твердо. — Вони розійшлися, кожний на свою дорогу.

Хоч був змучений до крайності і тягнувся додому по-волі, він почувався щасливий, що сповнив свою місію ліпше як він думав, але який вислід вийде в понеділок, то він не мав найменшого поняття.

Лише ті, що рубали дерево і робили коло будівлі, прийшли в понеділок рано. Одні принесли доморобні граблі, інші кропив'яні міхи і верети, і взялися чистити площу. Петро і Микола поносили колоди і не з'уживані дерева і зложили їх до порядку в одну купу. Інші носили ковбани, лупаки, а міхами і веретами носили тріски.

— Можи-би ми полуднували, бо як ті прийдут то не буди чісу попоїсти. — Петро піддав гадку.

Гілько, Стефан, Міхал, Слиз, Федір, Міхалко, Гаврило і Микола взяли собі ковбка і посідали в колесо. — Тимку, ходи ста, сядь коло нас, — Стефан закликав сусіда.

— Се по козацьки, — Тимко завважив.

Люди кінчили їсти як хтось почув ковтання коліс об коріння і шарудіння брички по корчах. — Вже їдут!

— Пе, ти май ліпши знайш Кирила, піди їму на стрічу, — Федір сказав.

— Та-то-то-то-то, — Петро, схвильований, не знав що казати.

— То нима то-то-то, лиш іди і фертик, — Антось grimнув з боку, наче він був злосний, що його не взяли до ради.

Петро і Кирило звиталися. — Це пастор Джонс, пресвітеріанський місіонар. — Кирило познайомив їх, і приступили до гуртка, а Іван Брусак доглянув коників.

Федір дивився в землю, а кожний, що сидів у колесі, дивився на нього. Вони догадувалися чому Федір післав Петра. Федір дяк.

* * *

— Я називаюся Кирило Бордюк, а цей англієц, пастор Джонс, пресвітеріанський місіонар. Їго діло є відвідати громаду людей і подивитися як гомстедовці поступають, як їм живеся. Дякую тобі, Федори, щос дав нам знати про сю громаду. Я ще в Канаді не видів таких робучих людей як ви. Най вам Бог помагає в сі роботі і дай Боже вам щасті і тримайтисі купи. Тепер подивимосі

на вашу школу, на зруб. От тут ви зробили файну роботу.

Кирило і пастор Джонс ходили разом, приглядалися роботі і розмовляли між собою. Після довшого часу вони станули коло громади і Кирило промовив. — Федори і газди. Ми готові помочи вам викінчити школу, али ви сами мусити привести собі всьой матеріял.

Люди мовчали; не мали відваги висловити свою думку.

Кирило знова до Федора заговорив — Федори, бадіку, скажи що думаїш.

— Я скажу від себе: нам треба школи, нам треба професорьї аби вчив дітей і старших, нам треба помочи, бо тут є такі, що ледви клигают у лісах і не можут дати centa на матеріял. Тепер най гомштадовці дадут свое слово.

Чоловіки, котрі мали сільську школу, готово підтримали Федора; інші мовчали. Вони мабуть не мали сміливости або боялися пресвітеріянського пастора. Знову мовчанка. По хвилі Кирило промовив лагідним голосом.

— Газди, всі ті, що хочут аби ми вам помогли скінчити будову школи, піднесіт до гори руку.

Кожний підніс руку високо, а Антось свою лише по лікоть.

— Добре, — згодився Кирило. — Типер, хто знаї де тартак, трачка. Там є купи сухих дощок. Ми вступимо до них і скажимо що ви завтра приїдти за матеріялом. Най тесляр випиши картку якого і кілько вам треба всього матеріялу. Я буду пробувати там бути перед обідом. Дякую вам за всьо. Щасти вам, Боже. Гаразд.

Гвардія, шість чоловіка, стояла вкупі.

— Як довго ще меш їхати на двох коніх? — Слиз запитав Федора.

— Так довго як один кінь не покажи свої биги, свою натуру. Як знатуритсі, так я сідаю на свого коньї і іду далі.

П'ять чоловіків з цієї шістки не сподівалися від Федора такої відповіді.

— Тиха ріка береги лупає, — сказав Гілько.

— Федори, їдь з нами завтра, — сказав Тимко.

— Ні, я хочу відпочити. Ви маїти два добрі майстри, Міхал Муляр і Никола Прач.

— Хто поїде завтра за дошками? Міхалко Штуковський запитав газдів.

— Я годин поїхати, обізвався Антось. — Я маю добрі воли і знаю де фірас, трачка, і можу віїхати з дому до схід сонці.

Муляр і Прач списували якого і скільки матеріялу буде потрібно. — Аби ми цвяки не забули, — Муляр пригадав.

— Дві парі завісів і дві клямки до дверей, — додав Прач.

Слідуючого дня погода була сприятлива і Антось вже годував воли коли візники почали приїздити. Пару хвилин пізніше Бордюк і Джонс приїхали бричкою. Джонс пішов шукати властителя, а Бордюк, вдягнений в робуче убрання, і з тасьмою в руці, пішов до тесля Міхала. Коло нього стояв Микола і вони дивилися на дошки. В цій групі були його односельчани, і він рішив їм допомогти.

Тимко і Слиж поглядали на небо. Оба поглянули один на одного, і себе розуміли.

— Пани Бордюк, — заговорив Слиж поспішно. — Я радив би, аби перший раз вібирати чільний матеріял на двері, вікна, стелю, лавки і підлогу, наложити на вози тим, що мають коні і най їдуть додому або до школи, зараз.

Кирило не знав чому такий наказ малось би сповнити зараз.

— Виглядає, що буде дощ, — Тимко сказав, — як не сеї ночі, то завтра, напевно.

— Я не буду вам перечити, — він згодився.

— Міхал, Микола, ходіт-ста, — Тимко закликав.

Не тратили часу і взялися до складання дощок на вози. Пастор Джонс і два властители трачки міряли дошки на фірах, що були готові до відїзду, і записували до книжок.

Коні поїхали наперед, а зараз за ними їхав Антось волами. Майже кожний фірман мав з собою сокиру, зайвий мотуз або ланцюг, щоб бути приготований в разі якого випадку або коли б вантаж з возом застряг. В такому разі треба подвоювати коні чи воли, щоб витягнути фіру з болота або мочари.

Після полудня хмари пересувалися малими клубками; одні сунулися на схід, інші на південь. Фірмани це за-примітили і де була гладша дорога, то напірали на коні, щоб скорше йшли. Приїхали на площу. Тимко подивився в яку сторону хмари йдуть і сказав, — Митри, робім по-міст.

Знайшли три кавалки обтесаного дерева і положили їх на вирівняну землю при південному кінці західної стіни хати. Два чоловіки подавали дошки з воза, а два зложу-вали їх на купу.

Приїхав Антось і похвалив їх працю.

— Які дошки маєш на фірі, вибрані чи з купи взяв?
— Тимко запитав.

— Мені казали брати с купи, то я с купи взяв.

Погода має свої норони, яких чоловік не може зба-гнути. З початку виглядало, що дощ з темних хмар вил-ляє, а тут західний вітер подув і забрав з собою дощеві хмари на схід.

— А решта фірманів далеко? — Митро Качковський запитав.

— Ні, такі зараз будут тут.

— Почекай-но троха, — радив Тимко. — Там може бути ще їдна фіра вибраного матеріялу.

Микола Прач навернув воли на шкільну площу, ста-нув і подався на гладко зложену купу дощок, усміхнувся задоволено і сказав, — ще мою фіру там поставити, а решта дощок піде на дах і збоку, аби не замekli як піде дощ.

Заки впорядкувалися то темрява обгорнула завзятих гомстедовців на шкільній площі. Вже готові були їхати додому, але Міхалко зупинив їх. — Почекайти-но троха. Як би була погода, то хто би завтра поїхав до Гартмор привезти гонти і гіпс?

Ніхто не зголосився.

— Іван Брусак має добрі коні і добрий віз з баксою і можи має смоляну верету. Я зараз вступю до него, спи-таюся, бо він троха слабій. Як він не поїде, то я возьму його віз і поїду самий, — Микола радив.

Слідуючого дня Іван і його син Федь привезли до дому гонти, гіпс і більше цвяхів. Тут він зложив гіпс і цвяхи до шпихліра, і чекав, щоб випогодилося.

Весняне сонце і південний вітер висушували землю; ранком, перед сходом сонця, так і ввечір перед його заходом весна надточувала день, щоб скорше почала родити. І землевласники думали про це. Дві важні праці чекали їх: сіяння і докінчення будування школи.

Кожний, що мав яке-будь теслярське знаряддя, скидав його в мішок, брав з собою обід і підвечірок, і або поїхав, або пішов до школи. Перш за все поробили собі кобилки і малий переносний варстат з кругляків.

Микола, Міхал, Тимко і Митро почали робити і зносити крокви. Гілько і Федір з вісняком шкробали шорсткість, щоб легко було гнблювати дошки на лавки, а зараз за ними Василь і Слиж гнблювали їх. Інші вирівнювали лігарі, щоб підлога була гладка. До вечора дах на школі і хаті були накриті дошками. Слідуючого дня побили гонтами.

— Кілько фір глини буди треба? — Антось запитав.

— Не тра більше як дві фіри, — Муляр відповів. — Лиш шпари заліпити, а решту засмаруємо гіпсом. Гіпс, як добре злапаєся, то дощ его не змиє.

Антось побачив, що громада не конче приємно відноситься до нього але йому то було байдуже. Він без них може обійтися.

Було кілька поселенців, які казали, що „як я годин жити без письма, то і моя дитина ме жити і робити на фармі. До курчовання і годування свиней не треба ні науки ні школи, аби лиш розум мала”. Але таких було мало.

Ніщо так не з'єднало цих людей, які приїхали з різних сіл і повітів західньої України, як сильне бажання поважати і помагати один одному в спільній ідеї і праці.

— Люди, се весна; вона кличе нас до роботи на полю, — серйозно сказав Міхалко Штуковський і продовжав: — Позабиваймо двері і вікна дошками і берімся до весновання.

* * *

Коло школи було тихо. Дрозд, любитель людей і господарства, полюбив скорчовану прогалину, де була зрушена земля — тут буде йому легко знайти хробачка;

— перед сходом сонця дрозд вилетів на вершок осики і почав щебетати свою „веснянку”. Його дружина стрибала обома ніжками разом, шукала затишного місця, щоб звинути гніздо з трави і сухих патичків, виліпила глиною і вистелила м'ягкою травою.

* * *

Батьки і виростаючі діти разом працювали на фермі. Коли не було дорослого сина, то батько запрягав воли до плуга з череслом і орав, але орання, перевернення минулорічної цілини, була тяжка праця. Пів-трухле коріння загачувало чересло і треба було шпаркого хлопця, щоб відбивати тичкою коріння з-під плуга, щоб не піднесло і не викинуло його з землі. А мама, і молодші діти збирали коріння, скидали їх на купу, а коли воно висохло, палили. Город і поле робилось в один час. Поселенці спішилися з роботою на фермі, бо на їх думці була недокінчена школа і наука їх дітей. Після сіяння збіжжя і садження ярини на городі, майже всі піонери прийшли до школи. А коли були готові, жінки прийшли ліпити шпари замісною глиною.

* * *

— Що за Ірод їздит верхом конем і нипає, пхає носа всюди, і щось записує до книшки? — Антось злосно запитався Федора.

— Ревізор від землі, — Федір відповів. — Ти кимиш як колись казав Павел, що цьи земльи може не піде на гомштат? Отже вони віслали ревізорьи, аби передививсі як ми тут розгадувалісі і записав собі. Цей запис він пішле до Оттави до сойму, і там врадъит що будут робити, ци дати, ци ни дати нам цю землю за гомштат.

— Як ти це знаїш? Як ти з ним розговоривсі? — Антось хотів знати, бо він Федорові не довіряв.

Мині самараї, що він Павелів свояк, то добре говорить по німецькі. Він у мени двічі був. Спав у шпихліри. Він не знав що то за будинок недокінчений. Як я йму сказав, що то школа, то він не міг собі нас нахвалити.

— Ну й як ти гадаїш, дістанемо цю землю за гомштат?

— Не знаю, — Федір не признався. — Мемо видіти.

Знова громада прийшла до школи, щоб викінчити будівлю, а скінчивши свою працю, жінки прийшли і помили в хаті і в школі столи, лавки, підлогу, вікна і двері. А чоловіки згромадили шкільне подвір'я, понесли всяке сміття, і скинули його на купу в найдальшому кутику площі.

З високого синього неба сонце дивилося на людей і благословило їх і їх надійну майбутність. Невидима і благодійна сила провадила людей до незвичайного успіху.

— Федори, — Гілько Штрикун закликав. — Ходиноста. Треба закликати людей до середини, щоби помолитися і подякувати Богови за Його поміч. Ходіт-но-ста, ходіт.

Федір станув з боку громади і чекав, щоб люди утихомирилися.

Ідіт Федоре, ідіт, — Микола Прач підбадьорював старого дяка. — Проведіт молитву і скажіт пару слів. — Як Микола так і інші підозрівали, що Федір держить в собі якусь тайну і не має відваги висловитися.

—Во імньи Оця і Сина і Світого духа... Отче наш жи еси... Ми дьякуїмо Тобі, Господи, за Твою ласку щос поміг нам докінчити тике важне діло. Просимо Тебе, Господи, веди і провадь нас у Божу путь, аби ми не зійшли з праведної дороги. Просвіти нас і наших дітий, аби ми вздріли світло правди. Просвіти душі наші і сохрани нас від лукавого, амінь.

Федір обернувся обличчям до людей і стурбованим голосом почав. Від внутрішнього зворушення його руки і ноги тремтіли, а голос дрижав. — Люди... це школа. Тут ми і наші діти мемо вчитисі; мемо шукати просвіти, аби ми кимили хто ми, звідки ми прийшли і що ми з собов принесли. Люди... ця школа буди наше світло, али Боже борони аби ми перестали докидати по патичкови сушнику аби ватра палала; аби світила нам... Люди... це наші хата а в свої хаті своя правда...

— І сила і воля, — додали Стефан Каправий і Міхал Муляр, і Гілько Штрикун. Інші згодились і потакнули.

Дьякую вам всім. Най Пан Біг нам помагає.

Антось стояв позаді гуртка і слухав що говорили між собою чоловіки. Він перебив їм і сказав: — Вже маїти

школу; вже мети платити їкомусь пітпанкови аби тут сидів; вже мети платити податки. — Антосів цинічний голос навернув всі уха в його сторону, але жодний не висказав свою думку про нього. Він сподівався відповіді, а найперше від Петра. Побачивши, що його зігнорували, він обернувся і пішов додому.

Поселенці старшого віку приступили до Федора і хотіли, щоб він пошукував учителя, але Федір вперто відмовився. — Ви собі шукайте молодчого чоловіка. Я ни маю коний, а міні пішки ходити до міста вже не лехко.

Хоч Петро Юсишин не знав як зарубувати замки на вуглах, то за те він був добрий помічник, не стратив ані одного дня коло будівлі, і цим він придбав собі приятелів, які мали до нього повагу.

— Може би ми спитали Петра, — Тимко Шмелик піддав гадку. — Він ширий робітник. Може поїди.

Петро радо згодився. — Я поїду завтра конем. — В місті він стрінувся з Бордюком і Павелом, порадилися, і згодилися приїхати до школи в неділю.

— Петре, — Кирило сказав. — Дай людям знати аби прийшли до школи. Всьо буди добри.

* * *

Кирило Бордюк і Павел приїхали бричкою, легкими кониками, а ревізор, земельний інспектор, приїхав верхом. Він пустив свого коня пастися, пішов до школи подивитися, опісля вийшов на двір, подивився на шкільну площу і купу лупаків і трісок, подивився на криницю, взяв ковбик і сів коло Федора і Павела, витягнув відтак нотатку і олівець і робив записки. Він слухав як Федір і Павел говорили по німецьки. Він записував все, що вони говорили про гомстедовців, і дивувався, що за три роки ці люди зробили так багато роботи.

— Що думаеш про цих людей? — Павел запитав інспектора по німецьки:

— Ці фармері, що взяли землю, яка належить до резерви, заслужили собі на гомштат. Я подам рекомендацію, щоб ця земля пішла на гомштат, а границю пересунути до Верміліон ріки. Отже за рік вони можуть подаватися за титулом на свою землю. — Він звитався з Федо-

ром. — Я приїду до вас на друге літо. Уважайте на своє здоров'я. Бувайте здорові.

— Дякую вам, пане інспектори, за ваш труд. — Він свиснув, кінь прийшов до нього і став коло криниці. Інспектор витягнув ведро води і напоїв коня.

Чоловіки дивилися в вікно як три чоловіки говорили між собою.

Павел і Федір ввійшли до школи. — Федори, скажи людям, що інспектор сказав про землю, яка належить до резерви, — Павел сказав по німецьки.

Федір переказав майже слово-в-слово що інспектор говорив, і сказав, що він ще приїде на друге літо.

— А як ревізор не приїде, то що нам тра робити? — Микола Прач і Митро Качковський запиталися разом.

— Не знаю. Запитаюсі Павела. Він кажи, аби ми чикали на ревізора бо наші справа мусит піти до депутатів в соймі, і цей сойм маї одобрити пересунення межі до ріки, тогди ми можемо подаватисі за титулом на нашу землю. — Федір сів на лаву.

Петро знова подивився на Федора, бо це Бордюк мав виголосити.

* * *

— Тепер виберіт собі комітет з штирох членів, аби провадили школу. — Кирило Бордюк виголосив.

— Федори, ви будьти членом цего комітету, — піддав Юрко Самчук.

— Дькую файно, али я ни годин.

— О! От воно, а то чога так — ни годин. Га! — Михалко Штуковський отверто сказав. Він поважав Федора за його розум і щирість та виконання праці.

— Иди, Федоре, иди, — Тимко просив.

— Раз не піду і фертик. Вібирайти молотчого чоловіка. — Його і Слижеві очі стрінулися. Слабенький усміх показався в них під вусами.

Петро Юшин, Матвій Куменко, Міхал Муляр і Гілько Штрикун були вибраними до шкільної ради, і зараз зробили угоду з Бордюком учити діти.

— Школу отворено на першого червня. Родичі, купіт своїм дітям таблички і рисіки. Я маю трохи книжок і ще може дістану більше.

Антось пішов додому зараз наколи скінчили вибирати шкільні трости.

Гурток старших поселенців, між ними і Микола Прач, обступили Федора. — Ба! Ти дуже помилився, — завважив Тимко, а за ним потакнули його сусіди.

— Ви зле зробили, дуже не добре, — Микола висловився серйозно. — Там вас було траба.

— Ні, не помиливсі, а зробив добре. — Федір тримався свого рішення. — Мети видіти дись коло Різдва. — Його загадочне пророкування заклопотало слухачів.

Шкільні трости і учитель посідали в лавки і почали свою нараду; а решта людей, одні задоволені, інші зажурені, пішли додому.

— Вже вилізло шило з мішка, — приказкою Іван Слиж почав до Федора. — Ти хитруни старий, ще їдиш на двох коніх? А чи далі меш волами їхати?

— Айя, — Федір згодився. — Вілізло шило, али ни вба гби з його міха, ци то кропів'ений, а ци міх шитий з білих шанів, в їхих він ходив в Березові. А що до їхані, я-ти скажу, Ива. Я такі далі буду їхати волами.

Обидва йшли і говорили про Кирила Бордюка і Петра Юсишина. На роздоріжжю два бадіки станули, щоб поздоровкатися, і Слиж сказав повільно: — Братіку, то інакши не мож було зробити як зробилосі. Добри, що й так є, а що далі буди — мемо видіти. Помайбіг!

— Помайбіг!

* * *

Школа. Діти в віці від вісім до п'ятнадцять років волікалися — дорогою, не спішилися, бо це був їх перший день в їх житті, що батьки вислали їх до школи вчитися писати і читати. Вони не раз чули як батько й мати говорили, що в старому краю професор бив дітей палицею або тростиною. Неповнолітні хлопці і дівчата цим не журилися, бо вони вже виробляли собі власну думку і мріяли про майбутність, але молодших дітей огортав страх. По хребті мороз лазив і морозив спину.

Матері пошили дітям торбинки з виношених чоловічих штанів або їх блюз, і наплечники з такого самого матеріялу або з тонкого мотузка. В торбині старші несли перекуску, а таблички, хоч обведені дерев'яними рамка-

ми і скріплено тонким дротом, треба було берегти, щоб їх не збити. Треба було вважати на крихкі рисікі до писання на табличках, які були обвиті пасмовистим папером.

Діти скупчилися по своєму поду. Близенько старших хлопців і дівчат молодші діти станули і боязливо чекали учителя. Крізь вікно дівчина бачила як учитель зачинив за собою двері і пішов попри стіну до вхідних дверей школи. — Пст!

Він став перед клясою і привітав дітей лагідними словами: Слава Богу й Ісусу Христу!

— Слава на віки, — кількоро відозвалися.

Кирило Бордюк пішов до свого стола і станув обличчям до дітей. — Малі дівчатка і хлопчики, ви сідайте в ці малі лавки. Добре. Мое ім'я Кирило Бордюк. Ваші тати наймили мене, аби я вчив вас писати, читати і говорити по нашому, по українськи, і по англійськи. Завтра рано я привитаюся, поздоровлю вас, і скажу: Добрий ранок; По англійськи: Гуд морнінг. — Він повторив це кілька разів і опісля сказав: — Прошу, хто знає на пам'ять цих двоє слів, піднесіть руку вгору.

Старші діти піднесли і натягнули свої руки, інші піднесли руки лише до голови. Прийшов час відпустити діти на павзу. — Ходіт зі мною. Цей виходок для хлопців, а цей для дівчат. В школі як вам буди треба вийти на двір, піднесіть руку і скажіть: прошу, я хочу надвір.

Діти спішилися додому; треба було сказати який професор добрий. А слідуячого дня прийшло шістьдесят дітей до школи.

* * *

Петро лишив сокиру і джаган коло недокорчованої осики і поспішно пішов до Федора. — Слава Ісусу Христу! — Не чекаючи на відповідь, він спитав: — Вже прийшли діти з школи?

— Слава на віки. Вже прийшли, в хаті, підвечірюють.

— Ге... піду... а що професор вас нині навчив?

— Він казав, що буде нас вчити говорити по своєму... по українськи і...

— По ангельські, — Явдоха помогла братові, і додала, — писати, читати і рахувати.

— А які слова ви навчилисі?

— Гуд морніньг, кав, кет, дог.

— А по українськи?

— Добрий ранок, корова, кіт, пес.

Петро забув сокиру, джаган і недокорчовану осику і пішов додому. — Дай мені щось перекусити, — він заговорив до Ядвіги. — Хочу піти до професорі.

— Ба! бери-си, не дивлячися на нього, вона відповіла і продовжувала прати шмаття на дубовій магільниці.

— Я незабавки вернусі, — він сказав і поспішно вийшов з хати.

Ядвіга мовчала і навіть не поглянула на нього.

Коло півночі Петро прийшов додому. Він засвітив каганець і побачив, що жінка спала скраю ліжка, там де він завжди спав, а посередині спала дитина. Він ляг попри стіну і зараз заснув. Плач дитини і блеск сонця крізь вікно збудили Петра. Грубими чиколодками він протер очі, вбрався, дав дитині пипку, і пішов до стайні годувати коні. Він побачив, що жінка доїла корову.

— Коньом вже дала сіна, а вівса ще ні, — вона сказала, і церкала корову, щоб не лишити в вімю молока.

Кирило і Петро заприязнилися і Кирило бачив у цьому користь, бо йому було треба людей, щоб помагали йому в шкільних справах. Конче треба встарати шкільних підручників і ще одної таблиці. А пізніше, коли він буде бачити, що є сприятлива нагода, він скличе людей до школи, щоб вислухали презбітеріянської Служби.

* * *

Поселенці не вгавали. Ті, що були непевні за гомстед, гелер працювали скільки лише могли витримати, бо кожен подався за патентом на фарму. Деякі думали лише про землю і ліс, щоб якнайбільше викорчувати лісу і зламати цілину. Інші дбали не лише про поле, але й про своїх дітей. Професор був добрий, отже й треба посилати діти до школи, щоб вчилися.

Петро Юсишин не заходив до Федора так часто як попередно, а сусідка цим тішилася. Крім своєї праці коло

дому і на полі вона ще поглядала чи Петро пішов до професора чи куди інде.

— А ви, кумоньки, ни видити їку стешку ті два втопали один до другого? — Варвара заговорила до Федорової Рузі і Василювої Марисі одної неділі.

— Ет, най там, кумо, — Рузя махнула рукою бо для неї то не було интересне.

— Що вони хочут, най то робліт, — Марися відповіла. І на тому їх бесіда скінчилася. А Варвара хотіла від їх щось більше довідатися про Петра і Кирила, бо їх діти ходили до школи, і думала, що вони принесуть дрібку новинок додому і скажуть її.

Федір отримав лист від фермера, німця, в якого він робив попередно. Писав, щоб три або чотири чоловіки приїхали до нього і його сусіда до роботи на жнива і молочення. А як можливо то най два приїдуть скорше, на сінокоси.

— Як гадаїш, Рузьо, — Федір запитав жінки. — Думаїш, що ти з хлопцями годна бис поробити всю роботу?

— Ййде! Що ти говориш! — Рузя не годилася. — Та ж то є звиж як десік акрів збіжьи, шість штук худоби, двої свиний, дріб, то багато роботи! Гай-гай! Де ж я буду годна собі раду дати? Хто ме дитину бавити?

— Правду кажиш, Ру. Можи найду штирьох чоловік, напишу картку і най з Богом їдут на готове.

Після дощевих днів при кінці червня вечірня вогкість розпливалася в повітрі і насичувала його. Йдучи стежкою, Федір дивився на городину і мимовільно випростував похилі плечі, напнув груди і втягнув в себе свіжого повітря. З великою радістю в душі він дивився на до-ростаюче збіжжя. Тут ячмінь, трохи дальше овес, а ген вісім акрів пшениці. Він підніс голову, щоб подякувати Богові за Його благодать, і подивився на верхи ліса та на озолочені хмари коло заходячого сонця.

Ступаючи крок за кроком додому, він думав про Петра і Антося. Петро не приходить більше до нього певно тому, що не має часу і не має потреби, а Антось чекав на нього на стежці, і також дивився на збіжжя.

Поздоровилися по звичаю, перекинулись словами про врожай, і Антось не витерпів, та сказав: — Федори, скінчив їс з тов школов, тепер пантруй того, з чого хліб

їш. А ті два, Петро і Кирило, най топчут стешку один до другого. Мемо видіти що з того вийди. Ага... Міхал Муляр переказував, аби ти взяв книжки і аби ми прийшли до него в неділю і там разом помолилися. Вони тиж щось занюхали.

Василь, Федір і Антось не спішилися. Прийшли до роздоріжжя і зупинилися бо їх доганяла Ядвіга, несучи дитину на руках.

— Ти можи змучиласі, — заговорив Василь. — Дай ми дитину а ти трохи віддихнеш.

— Дзінкую вам, сусідо, — Ядвіга відповіла ввічливо. Тут ни там на дорозі ще сторчали коріння, і вона боялася, щоб Василь не зашпотався, але він на це уважав. Руки Ядвіги вернулися до нормальності і вона взяла дитину на руки.

Людей до Міхала прийшло так багато, що заледво змістилися в хаті. До Федора приступили Гілько Штрикун і Ясько Токарик. — Ви скажіт нам, що ми маєм робити, — Гілько зголосився.

Будем вам помагати, — Ясько додав. Ви йдіт вперед.

— В ім'я отця і сина... Люди хрестилися, молилися разом з трьома дяками, інші просунулися і вклякли, бились в груди і били поклони. Після молитви попрілі люди вийшли на двір і втирали обличчя хто лише мав чим, навіть і рукавом.

Мама Ядвіги приступила до дяків і спитала їх, — Ба, чи ви годні-би вохристити мою вунуку?

Дяки поглянули один на одного, і Гілько відповів: — Не годні. Одно, що нам не можна і ми не маємо церкви, і нема того, що треба до хрещення дітий.

Антось просувався поміж люди і шукав Петра.

— За ким шукаїш, Анто? — Слиж запитав.

— Вітра в поли.

— Їго тут нема.

— Я вже всьо знаю. Ми ще мемо ціпи везати.

— Миколо, меш іти в роботу цього літа? — Федір запитав.

— Буду, та ба, не знаю куди хти.

— Я дістав письмо від фармарьї, що я в него робив. Він хочи штири чоловіка на жнива і молочині, а навіть

узьвби два до сіна. Добрі люди, ті німці, а вона тиж добра кухарка. Не меш голодин робити.

— А ви ни йдети?

— Ні. Хлопці ще замолоді самим то всьо зділати, а жінка має мале і мусит дозирати дитину, дріб і город. Шукай собі когось, прийди до мене, я напишу письмо до него і дам їго тобі, абис їму дав.

— Дзінькую вам. Як будити щось класти, дати мині знати, а я прийду і поможу побудувати.

— Ви давали Петрови знати про молебень? — Муляр запитав Антося.

— Давав.

— Здаєся, що він гречаної каші з нами не буди їсти. Микола стояв близько гуртка і зробив терпку заувагу. — Він або себе вже продав або хоче нас завести під дурного хату.

— От ліпши мовчѣти, рік ни вік, — Федір перестерігав людей.

— Ми тримаймося свого — завважив Стефан Каправий .

— Такі так ест. .. такі так `ест — обізвалися люди.

Кілька молодих жінок, ровесниці Ядвіги, пішли разом до Надворного, і хоч то не було далеко, то їх довго взяло зайти до Гаврила бо кілька разів, з надмірного заінтересування, вони зупинялись, щоб зловити кожне слово того, що Ядвіга говорила про свого чоловіка, Петра. — Він сказав мені: — ти йди, моліси, христисі кілька ти хочиш, а я вже скінчив відганьити мухи від себе. Я завинула дитину і пішла. Думала, що можи нині охрещу дитину, але дякам не вільно то робити. Він кажи аби ми охрестили дитину в професора, бо він пресбитеріянський піп. А я не хочу. Я хочу свого попа.

Хоч мужчини мало говсрили про Петра і Кирила, то зате жінки пустили вістку поміж люди.

Микола Прач взяв з собою двох молодих хлопців, і з торбами прийшли до Федора. — Це мої приятелі ще з старого краю, Федь Брусак і Петро Самчук. Йдемо до Ніпави. Напишіть нам картку до того фермера, що ви в него робили, его назвиско і як до него зайти. Я маю папір і олуфко.

— Тоті два німці маючі, — Федір сказав, і подав Миколі картку. — Здаємисі, що вони приїхали з України, край під Росією, бо знають трохи по нашому гсворити. Боже вам помагай.

* * *

Наступного року люди прийшли на річні шкільні збори. Кирило Бордюк став коло стола, витягнув картку з кишені і прочитав громаді свою резигнацію. Він поклав її на столик, витягнув з шухляди Біблію і почав відправляти свою Службу.

Всі очі були звернені на Кирила і Петра. Після відправи люди повставали на ноги і Міхал Муляр сказав голосно: — Гільку, Стефане, Федоре, чого чекаїти?

— Во ім'я отця і сина... три рази перехрестилися. Боже милостивий, буди мене грішного, без числа согрішив я, Господи, прости мні, — три рази бились кулаком в груди. Царю Небесний... Богородице Діво... Отче наш... амінь. — Знова три рази перехрестилися.

Кирило Бордюк і Петро Мисишин не хрестилися.

Петрів батько, Юзь, найвищий за всіх присутніх, стояв позаді громади, і дивився на сина, а сльози котилися пацьорками по сухому, зарослому обличчю вділ на білу бороду. Він вийшов на двір, висікався, обтерся рукавом старокрайової сорочки, і вернувся до середини.

На місце Петра вибрали Міхалка Штуковського до шкільного заряду.

— Дайти ми знати коли мети від'їздити, то я вас відвезу до міста, — Петро сказав Кирилові, коли вийшли надвір.

В школі почали говорити що буде з професором. Одні жалували що так склалося, інші мовчали, а Федір сидів у лавці і дивився на підлогу. Громада не знала що з цього вийде.

— Федори, — Іван Слиж заговорив голосно так, що всі, котрі говорили, затихли. — Ти ни маїш язика... занімів. Якої біди чикаїш?

— Люди, ни гризітьсі професором. Якось то буди. Хто ме до міста їхати симидни?

— Я поїду незабавки. Хочу купити косарку, — Антось зголосився.

Кілька днів пізніше Федір повернувся з Гартмор міста з листом, якого він нікому не показував, аж доки він не зібрав шкільну раду, щоб дати його в руки секретаря.

— Хто цим провадит, Федір? — Кирило запитав.

— Ні. Він заплохий, аби він самий до чогось бравсі, — Петро відповів.

— А Іван Слиж?

— Тот можи, али їму задилеко ходити. Я би борши брав на двох, Міхалко Штуковський або Міхал Мульир.

Міхал мав два великі хлопці і був трост, мешкав лише півтора милі від Федора. — Треба піти до него, Федір подумав. Узяв лист і пішов. — Нати прочитайти це письмо. Ни чикайти. Збирітсі і пишіт письмо; закім він ще в школі.

* * *

Іван Данилюк кінчив учительський семінар у Брендоні, коли отримав лист і зараз подав його своєму колегові Рисеничові. Він перечитав лист і усміхнувся.

— Я не був певний, але сподівався сего, — Василь Рисенич сказав. — Там учив мій знакомий, Кирило Бордюк, пастир пресвітеріянської церкви. Видко, що там йому не пішло гладко.

— Як ти се знаєш?

— Федір Липович мені писав. Він дяк і мені ся здає, що се его робота. Братчику, зараз пиши і бери школу.

* * *

При кінці серпня Іван Данилюк відчинив Косів школу і почав учити.

П'ятьдесят учнів заповнили всі лавки в школі. Хоч це був його перший рік учителювання, то він приготував себе до праці і мав виготовлений плян науки. З початку йому було трудно устійнити поділ дітей не лише на підставі віку, але й по їх здібності. Коли він переміг цю трудність, то наука поступала мірним кроком так, що в половині місяця жовтня він почав приготувляти дітей до Різдвяного концерту. Не лише для дітей, але й для громади це було щось нового, небувалоого.

Прийшла зима і скучні довгі ночі. Іван Данилюк відкрив вечірну школу для дорослих, молодих і старших

і: — як професор схочут, то ми мемо приходити три вечері на тиждень, у понеділок, середу і в п'ятницю. Учитель виписав виразно букви української азбуки і почав учити читати і писати.

За цілу зиму науки Петро не пропустив багато вечорів. Його прагнення за наукою не мало міри, і коли він лише мав вільну хвилинку, то сидів коло стола, зложував букви в слові і так учився. Дитині й жінці він дуже скупко уділяв свого часу, хоч обі бажали того, а найбільше мала Маринка хотіла з татком побавитися. Коли тільки Ядвіга вийшла надвір, він пестив свою Мариську.

Никола Слиж, найстарший син Івана, хоч не був сильної будови тілом, то за те в нього мускули були сталеві, а легені глибокі. Хоч йому було повних чотири милі до школи — від Петра до школи було лише півтора милі — то він не зважав на мороз або сніг. А його молодший брат, Стефан, йшов до школи лише тоді, коли вечір був погідливий. Стародавня індійська дорога, Стреттклер Трейл, провадила хлопців аж до північно-східного кутка Григорюкової фарми. По дорозі вони повертали і брали з собою Онофрея до школи.

Індіани, родовиті горожани цієї землі, вживали цю дорогу перше за всіх, а опісля купці футер перевозили свій товар через гори Райдінг до головного торговельного порту на Асинібойн ріці. Одночасно з нашими поселенцями спізнені англійські гомстедовці переїздили з полудня і поселялися на незабраних фармах.

Молодша верства мужчин серйозно взялася до двомовної науки. Вони були свідомі того, що живучи недалеко англійців, їм конче було треба знати їх мову. В цій науці на переді стояли Никола Слиж, Петро Самчук, Федь Брусак, Микола Прач і Гілько Штрикун. Не було одного вечора, щоб котрий учень не приніс щось з їжі: вареники, студенець, сир, борщ а Онофрей приніс кавалок м'яса з оленя.

Погода сприяла. Вітер не морозив людські лица; ноги не зсувалися з санного набою, а звізди і місяць освічували дорогу. На концерт до школи люди йшли поспішно; їх обув'я на морозі співало свою пісню, скрипіло під вагою ніг. Брови і вуси завітчувалися інеєм, а закутані жінки

і дівчата дихали крізь хустки і підбігали за чоловіками, щоб не лишитися позаді.

В сьомій годині вечора школа була заповнена. Іван Данилюк завважив це, вийшов на край сцени, яку хлопці зробили з дощок, і підніс руку на знак уваги. Його постать звернула на себе увагу людей. Рівно-плечей, повногрудий, атлетичної будови, в чорному старокрайовому убранні, він звертав на себе увагу.

— Шановна громадо, пані і панове! Мое ім'я є Іван Данилюк. Я не сподівався, щоб сего вечора так багато людей прийшло. Я покличу чотирьох своїх учнів. Прошу, Петро Самчук, Микола Прач, Федь Бросак і Семен Муляр. Є ви тут? Добри. Люди, поскидайте з себе кожухи і плащі, і тримайте їх у руках. Жінки також, бо тут зараз так буде тепло, що тяжко буде витримати а як відчинити двері, то змерзнете в ноги. Хлопці, се ваша робота. Всі жінки з малими дітьми, беріть їх наперед, по три, а як буде місце, то най чотири сідають у лавку. За ними, дівчата, дальше старші. Чоловіки, пробуйте, щоби все нижчий стояв наперед вас. Дякую.

Жінки позичили верети на бічні куліси, а ліжники на передні занавіси. Два хлопці стояли готові розтягнути ліжники і відкрити перший Різдвяний концерт в школі Косів.

Сорок учнів стояли не сцені і поглядали на свого учителя, очима благаючи помочі і відваги виконати своє завдання. Їх лиця паленіли від страху. Хлопці відсунули ліжника на бік. Учитель вийшов і став на край сцени.

— Шановна громадо! Се є перший виступ ваших діточок на сцені. Я відчуваю їх віддих і знаю їх бажання. Тепер ми заколяємо „Бог Предвічний”.

Оплески були слабенькі, бо люди не знали що робити. Аж після другої точки гурток заплескав гучно. Деякі поглянули на Петра.

Малі дівчата заспівали „Спи дитинко, спи”; потім слідували деклямації, знова спів менших хлопців: „Гоп, гоп, гоп, конику гальоп”; знова коляда „Небо і земля”, діалог, старші дівчата пісня, „Мене мати колисала”, а хлопці старшого віку, відспівали „Веселе, щасливе, хлоп'яче життя”. На закінчення хлопець віддеклямував: „Учітєся, брати мої”.

Гучні оплески заgrimіли, а коли учитель вийшов і став на сцені, щоб подякувати людям за їх присутність, то знова оплески заглушили його. На кінці Микола Прач крикнув: Слава вам, пане професори! Слава!

Іван Данилюк скромно вклонився і подякував людям. — Дякую, щиро дякую. Як у Коломиї, так у Брендоні я мав дуже доброго приятеля, Василь Рисенич — він також бере учительський курс — і ми обговорювали способи як і що вчити дітей. Отже я уважав, що се був мій обов'язок приготувати малий Різдвяний концерт, бо пам'ятайти, що ваші діти виростут і будут людьми такими як ви, їх родичі, і учителі їх виведут у люди. Тепер я попрошу пана Муляра, аби вийшов на сцену. Прошу.

Міхал став ні в цих, ні в тих.

— Та йди, Міхал, — Юрко Самчук сказав.

— Пане Муляр, ви, як голова шкільної ради, тепер заступити місце Святого Отця Миколая. Але... ви не виглядаєти так як Святий Миколай. Він має біле волосся, довжезні білі вуса, а ще довшу білу бороду. А ви сего не маєте.

Люди засміялися.

Данилюк підніс паперову торбину. — Прошу, пане Муляр, роздайти дітям по одній торбинці, а якщо ся лишит, то пороздавайти другим дітям.

Люди приглядалися і дивувалися. Чому Бордюк не вчив дітей колядувати? Хоч між знайомими Петро почувався чужим і осиротілим, то він думав чи то варта було так багато праці вложити, дітей мучити, і яку користь цей концерт дав громаді? Він також зауважив, що приятелі, які він собі придбав, тепер його обминали. Навіть Микола Прач тепер на нього дивився холодно. Лише Федір, який був, такий є. Але... що Федір... — він гадає собі, що він багато знаї, а їму ще треба багато кулеші зїсти аби він зрівнавсі з Бордюком. Тот у мене чоловік, а це всьо... сиротіта, тумани. А ще до того дрантиві старокрайові кожухи.

— Шановна громадо! Дякую вам за поміч. Я ще одно хотів би вам спімнути, та я ся бою, аби я, непрошений гість, не переступив поріг. Як то кажут „не пхай носа до чужого проса”.

— Балакайти що маєте на думці — обізвався Стефан Каправий.

— Пане професори, ви тут межі своїми. Нема чого боятися, сказав Микола.

— Дякую. Я знаю що ви ще не заобогатіли, і як маїти який зашпарований цент, то вам іго треба, — Данилюк говорив. — Ви без centa зійшлися і побудували школу, а для такої громади як се, сего замало. Вам ще треба церкви. Переговоріт і колись ся зійдіт тут до школи, і поговорите про се між собов. Дякую.

Міхал поглянув у торбу чи в кутику не сховалася торбинка цукерків, і побачив квиток, на якому було записано кошт цукорків: два доляри і сімдесять-п'ять центів. Він показав квиток Миколові і людям. — Що робити?

—Збираймо, — Микола відповів.

За кілька хвилин люди скинулися і післали Міхала, щоби звернув учителеві гроші.

Після короткої і лагідної суперечки Іван взяв жменю срібняків і висипав їх у кишеню. — Сердечно дякую.

Крім кількох одиниць, які або не дбали про школу і учителя, або ті, котрі змінили свою опінію про членів в заряді, включно з учителем, то на загал громада мала глибоку повагу до „професора”. Від дня концерту до кінця шкільного року, тридцятого червня, то Іван Данилюк жив у повному достатку. Як не батьки, то діти приносили йому їжу: хліб печений в печі, молоко, сир, часом грудку масла, м'ясо, сало, свіже або завуджене, борщ, вареники, голубці, гречані крупи і навіть грудку кулеші і малий слоїк квасної сметани.

Іван працював у школі сумлінно і з повною відданістю, а дітей любив батьківською любов'ю.

* * *

Після Різдвяного концерту і річних шкільних зборів Петро освідомив собі, що він стратив популярність і його не перевибрали до шкільної ради. Йдучи додому, він пробував збагнути чого люди, котрі були прихильні до нього, тепер відносилися до нього холодно. Він нікого не образив, завжди помагав їм коло школи доки не скінчили будівлю... На цьому він перестав думати про люди. — Ге... е... е... то-то-то дурнаси, кожухи, полатай-

ки... їм засі до того, що я приятелював з Кирилом Бордюком. Він пастор, високо учений чоловік... знає добре ангельську мову... а їм то було зависно... а вони що? Ни лиш Бордюк, але й цес Данилюк тиж учений. Ба ни знати про що він з Федором так довго говорив а потому ще Слиж і Муляр приступили до них, і Микола стояв на боці і слухав. Може тому, що Данилюк відходить гет і не вертаєсі до школи?

Думки не переставали перебігати крізь його заклопотану голову. Я мушу вішукати що вони радили, — Петро рішився. Через те, що жінка не розуміла і не оцінювала лого амбіцій, він не сказав їй куди він іде... Їх подружжя почало розкладатися.

— Слава Йсу, пане професори, — Петро привітався з порога. — Низабавки ми мемо мати схід, щоби ми знали наперед їку церкву мемо класти. Як она ме називатисі. До їкої віри ме належіти. Скажіт-ми, пани професори, до їкої віри ви належні?

Іван Данилюк не мав нагоди відповісти привітання, а чекав заки Петро не скінчить говорити. Він здушив свое розхвилювання, і хоч пробував, то однак його голос був трохи шорсткіший як він звичайно був. — Пане Юсишин, моя віра, це релігія, яка була, така є, і така буде. Це є мое приватне і ніхто не сміє мішатися до моєї, як ви кажите, віри, релігії. Жалую, що ви задармо зробите три милі. Думаю, що ви це вповні зрозуміли.

— Зрозумів, — Петро відповів незадоволено. Будьте здорові.

— Дай, Боже, вам здоровля і щастя.

* * *

Через незгоду над місцем де мали будувати церкву, округ Косів школи розділився. Всі фармері, котрі фармерували довкола школи Косів, не згодилися з фармерами, що господарювали дальше на захід і північний захід, і цеї неділі прийшли до школи на церковні збори лише довколишні газди.

Розмір і місце церкви не взяло багато часу в дискусії, але коли прийшло до назви церкви і її приналежність, то Федір Липович і Іван Слиж були незламні в своїому рішенні. Вони довго думали над питанням приналеж-

ності церкви. Обидва годилися, щоб назвати церкву Українська Греко-Католицька Незалежна Церква Св. Михайла.

Кілька не годилися зі словом „незалежна” і домагалися причини і пояснення.

— Федори, виясни їм, скажи їм, най люди знають.

Федір почав протяжливо. — То так діло йде, газди. Ми поклали школу, вибрали уряд, він провадит школов, і ми, податковці, уважаємо, аби уряд робив добру роботу, бо школа і уряд наші. Школа наш маєток. Ми видимо яка робота йде в школі, і який хосен ми і наші діти мемо мати з науки.

Ми покладимо церкву; вона буде наша, ни чиясь, али наша бо то наш маєток. Ми вибиримо уред, али такий уред аби не клонивсі призбитиріянам або другим, ни нашим людим, які закигнули нас у свое ярмо. Це ни старий край, це Канада. Там було три гатунки людий, поп, пан і хлоп. Нам тут ні поп, ні пан не буди розказувати як ми маємо молитисі.

— Ще одно вам скажу: що наша церква мусит бути незалежна, бо прийди чьис, що ми нарозумимосі і скинимо з себе чуже, римське ярмо. Мети видіти, люди, що наша школа, наша церква будут вести перед. Від нас другі люди будут учитись. Колись нагадаїти мое слово.

Слиж випростувався і сказав: — Хто за тим аби ми назвали нашу церкву як Федір сказав, піднесіт руку вгору.

Лише три чоловіки, що прийшли з західнього кінця околиці, голосували проти. Один з них запитав Федора: — чо ви причипили слово „українська” до імня церкви? Що то має значити?

— Ни знаю чи я з’умію вітлумачити вам так, аби всі зрозуміли слово „українська”. То довга історія але, як то кажут, я скажу, третє по через десьїте. Греки з давен-давна були православні. Володимир Великий, кнъизь, що правив Українов, віхристивсі грецким патріярхом і став христїнином. Андрій Первозванний моливсі на тій горі, де тепер Київ стоїт. Край називавсі Русь-Україна, і Київ був і ще є столиця України. Всьой нарід приймив Христову віру, всі були православні, але роки минали і вороги завоювали Україну. Східний бік забрала Росія, знищила козаччину, а західний бік України забрала Поль-

щї і Австрія. Росія накинута царославну церкву на українців, а Польща накинута на нас католицьку церкву. Али наші попи піддалисі римо-католицькій церкві. На щїсти попи затримали грецку віру. Біда в тім, що греко-католики є піддані Римови. А ми ни хочимо аби нам римо-католик розказував як ми маємо молитисі, та ще тут у Канаді. Через то ми кажемо, що наша церква буди називатисі Українська Незалежна Католицька Церква. Ми українці а ни русини або галіціяни. — Федір втер піт з чола рукавом. Це перший раз, що він так отверто висловився.

Дмитро думав. Він не чув, щоб Федір таке говорив. — Може він правду казав, бо йому Кирило Бордюк щось трохи про те говорив.

Юзь перший приступив до Федора, поклав руки на його плечі, стиснув йому руку дружньо і заговорив голосно: — Дькую-ти, бадіку, за твою науку. Дай-ти, Боже, здоровлічко і щісливий вік прожити!

— Як ми годни школов рідити, то зможимо і свойов церков рідити, — Антось крикнув голосно.

— Колись зйдемосі та віберемо свій зарід, — Іван Слиж додав.

На роздоріжжі бадіки зупинились, ще поговорили про церкву і розійшлися. Лючін, Никола, Іван Григорюк і Слиж пішли на південь, а Петро, Антось, Василь, Юзь і Федір пішли на схід. Дальше говорили між собою про церкву, але Петро не брав участи в цій бесіді. Думав про свою майбутність, і це його клопотало. Перше, жінка його не розуміє, і між ними роздор погіршується; друге — згідно з його міркуванням, він втратив довір'я громади. Якщо не загально, то після теперішнього поділу великої громади на дві церковні групи, він мусить вернутися і прилучитися до льокальної церковної громади. Це йому, він рішив, більше вартне як незгода в подружжі. Мушу зайти до Федора.

— Слава Йісусу Христу, що читаєти? — Петро привітався і побачив як Федір здрігнувся і закрити книжечку.

— Слава на віки, — він відповів, і думав коли то останній раз Петро був у нього. Дуже давно. — Щось притиснуло їго. Нарозумивсі.

— Що то за книжечка? — Петро вперто хотів знати.

— Це коротенька історія Руси-України. Іван Слиз дав її мені і наказував, аби я нікому її не давав, — Федір чекав на Петра, щоб він говорив.

— Кирило Бордюк набилював щось трохи про Русь-Україну, али він більше говорив про Польщу і римську церкву, та про своє попівство. Тиж він відказував як поляки хотіли і навіть примушували наших людей, щоб вони приймили католицьку віру.

Федір дивився в землю і мовчав.

Петрів терпець урвався. — Ге... е... е... е... — він гехнув люто: — Се... се... се... по нічому! Се так не маї бути! Ви ніби дьик, ніби трохи вчений... щось трохи знаїти, а ни розумїти нічого так як ті другі дурнаси. Ви і ті другі вігналисти Бордюка з школи, бо він ни моливсі так як ви і ті другі. Як ви знали що то є Русь-Україна, то чому-сти ни сказали мині? Чому?

Федір підніс голову повільно, пальцями загорнув сиве волосся взад, почухав бороду і стряс з пальців білі волоски на землю. — Пе... я належу до тих дурнасів, що ти сказав, али я щось трошки знаю і ті дурнаси, котрі хотіли щось знати, питалисі тих, що знають письмо, аби і вони знали. А ти?... Відколи твій тато спродав всьой свій маєток і дав тобі гроші, то ти став такий богатир, що, як казав Антось, до тебе ни годин приступити без червоної шьипки.

— Правда... Бордюк посідаї школу, він хитрий як лис, за центи він продав себе презбитиріянам. Він думає, що він дуже мудрий чоловік. Ви оба однакі, лиш то, що він учений, а ти ні. То як я смів такого мудрого як ти вчити? В церкві ми відправляємо Богослужині сьвітого Отцьи Йоана Золотоустого, поблагословене грецким патріярхом. Ми хрестимосі так як Бог приказав, а ти і твій Бордюк кажити, що ми молимосі і відганьємо мухи від себе як хрестимосі. Вже тепер знаїш чиго ті твої дурнаси відсунули тебе від себе?

— Призбитеріяни, англїки, підлизуютсі нам аби ми приймили їх віру, москалі віслали своїх батюшків аби нас загнали до свої кошьири, так як заблудших овец, і накинати на наші шиї ярмо московскої царославної церкви, аби ми молилісі за російского царя, а папа римский три-

маї католиків на учкурі. Вони хочут нас розпорошити, розеднати, аби з нас нічого не було, аби ми далі служили чужим панам, так як Бордюк служить тепер англікам.

Федір перестав говорити і умом шукав, щоб ще сказати щось аби заохотити Петра вчитися про українців і про їх віру.

Хоч Федір не говорив так уміло як говорив Кирило Бордюк, однак його бесіда зрушила Петрову совість і він не витерпів, гехнув і чемно промовив: — Говоріт далі, говоріт.

— Пе!... Україна мала славне восько. Вони боронили свій край і свою віру від турків і татарів, від росіян-москалів і від поляків. Восько вібирало свого провідника, отамана, гетьмана. Ни годин-їм закимити яке їх було іме, бо їх було богато, але ким'ю що були Хмельницький, Сагайдачний, Дорошенко і Мазепа. Вони воювали з ворогами з трьох боків — Туреччина, Росія і Польща. Нарешті вороги, Росія і Польща, потому Австрія і Мадяри роздерли Україну, знищили гетьманщину, і їх пани заложили панщину, з хлопа зробили кріпака, і в тім ярмі нарід мучивсі. Лиш ми... Пе... ми... що походимо з шляхецького роду, ніколи перед паном не гнули шиї і не робили панщини, яку скасували, не знаю якраз коли, але десь коло петдисет років тому.

— Коби ми годни дістати більше таких професорів як Іван Данилюк, от ми би були щісливі. От то українець! Дай їму Боже здоровле! Богато він мені поміг. Пе... ти що годин, учисі, бо нам тут буди треба провідника, розумного чоловіка, і тих людей, що ти їх називаїш дурнасами, їх треба вчити. Які вони є, то є, але їх треба поважбити. Як ти ни меш поважбити їх, то ти не меш мати повагу від них.

1902

Цего року мала громада побудувала малу церкву поблизу школи Косів. Отець Григорій Пригроцький, рукоположений в Коломиї, приїхав посвятити церкву і сповнити різні священніче треби в громаді. Його найбільше

задоволення було з Української Незалежної Греко-Католицької Церкви Св. Михаїла, бо і він належав до католицької церкви.

Він і Федір були собі кривні.

Гри, лишисі в мене хоть на пару день; переговоримо про теперішнє життє. Нам треба помочи, — Федір просив кузина. — Нічо так мене тепер ни гризе як наука дітий в школі. Іван Данилюк вернувсі до гімназії, а тут наймили англіка. Чисте нищасте! Нам треба свого професора аби тлумачив дітим ангельський язык.

— Запізно, братчику, — радив о. Григорій. — Найвідбуди рік, а за той чьис я вам нагилю українського учителя. Я чув, що до Вінніпегу приїхали два молоді хлопці, гімназисти. Я їх ни знаю, але як тепер вернусі до Вінніпегу, а потім додому, на свій гомштат у Плезент Гомі, то як стрінусі з ними, я напишу тобі. Ще тобі скажу...

— Федори, — Рузя заговорила з порога. — Ходіт до хати, я збила грудку масла і маю сколотину. Ходіт, віпети по горщети.

— Ни забудь, що ти мав мені щось сказати, — Федір припімнув.

— Ага. В мене був Олекса Бачинський, приїхав з чортківського повіту, вчений чоловік; перше нумиро дьик. Як він всі треби і літургію знаї! Мені аж дивно! Зараз може бути попом — і можи буди. Напишу тобі. Я також чув, що Кирило Геник спровадив Серафима, російского епископа. — Знаеш що, Олексю, — я кажу Бачинському. — На, бери требник, ти меш правити Службу, а я буду декувати.

Він відививсі на мене тай кажи, — а то яке буде аби дяк попував, а піп дякував? Вже розумію.

— Олексію, це-сми, братіку, буде твій іспит, а я, дек, буду твоїм головним директором. Кажу тобі, Федоре, що він як заспівав „Благословен Бог наш...” то мені мороз поза шкіру пішов від його голосу. Він скінчив і я тогди нагадався, що я дяк і відповів „Амін”.

— От як би він вісвітивсі, — Федір сказав.

— Ще так можи бути, — о. Григорій вгадував.

* * *

Весела весна розспівалася. Всяке птацтво повернулося з вирію. Перший з усіх прилетів ріжковий жайворонок. Де лиш побачив чубок чорної землі, що показався з-під снігу, він там приземлився і заспівав привіт.

Довгошией гусак з роду канадійських гусей, далекозорий, досвідчений і обережний провадив стадо гусей. Зараз за ним летіла його дружина-гуска. За нею летів другий гусак із своєю подругою, а за нею стадо розлетілося на два шнури. В перелеті гуси перекликалися, гегали, на знак, що все в порядку.

Спостерегливий гусак почав роздивлятися вділ і на боки. Він побачив широке поле. Тут він минулої осені, коли летіли гуси в вирій, бачив стерню, і потім рядками ячмінної стерні росла солодка конюшина. Вони сіли посеред поля і добре попоїли. Не було стрільців, щоб їм перешкождали.

При кінці поля, коло лісу, були будинки. Перед одним будинком стояли люди. Гусак гегнув і розмахом могутніх крил піднісся гень догори, а за ним і стадо. Поволі він почав кружляти і приглядатися чи нема чоловічої засідки. Він дав знак на приземлення на середині сто-акрового поля, а три гусаки з трьох найдальших кінців стада чергувалися. Один пасся, а два стерегли.

— Тату, — сказав шістнадцятьлітний хлопець. — Я візьму гверок і на животі підсунуся борозною і вб'ю гуску.

— Не можна. Це весна, — батько заперечив. — Раз дикі гуси спаруються то не розлучуться хіба полюванець одне з них заб'є. Потім вдова або вдовець може спарується другий раз. Як в ставі є вода, то вони там переночують, а рано відлетят на північ і там будут виводити маленькі гусята.

— Кілько гусят одна пара виведе?

— Четверо, а часом п'ятеро або й шестеро. Прийде осінь, я тобі дам свою дубельтівку, куплю тобі патрон, тогди можеш їх стріляти кілька схочеш. Я тобі покажу котрі гуси молоді, а котрі старі.

Хлопець взяв бінокль, нишком просунувся крізь корчі аж на краю ліса, і через бінокль придивлявся як гуси

паслися, а найбільше він дивився на великого гусака. Йому так виглядало, що сторож лише на нього дивився. Гуси говорили між собою і шукали ячмінного зерна.

Південний вітерець дихав ритмічно, але хмари не просувалися. Сонце підносилося і його проміння пробувало пробитися крізь хмари. Гуси понатягали шиї, а провідник розпустив крила, залопотів ними, і став грудьми до вітру. Нараз він гегнув кілька разів, ступив пару кроків, і піднісся до лету, а за ним ціле стадо. Поволі він навертав на ліво, щоб у повітрі знайти той самий шлях перелету. Гуси гегали і вложилися в два шнури. Один з них зблизився до кута, де на переді був їх досвідчений провідник. Коли перелітали високо понад хати, провідник знову бачив, що люди стояли, дивилися і слухали гегання канадійських гусей. Природа провадила їх додому, до північних озер.

В полеті на північ спів гусей був веселий, бадьорий, повний очікування про розплід гусят, яких вони заздрісно будуть хоронити від ворогів.

Все, що живе, має свій притаманний спів, виразно чутний і нечутний. Різномодні пташки і більші птахи співали по своєму, а різнобарвні цвіти усміхалися до сонця, отворали пелюстки, наче також співали і раділи.

1906

Пішла поголоска поміж гомстедовці, що Василь Думич приготується будувати млин на третій рівнині коло ріки Верміліон. Для новосельців це було в їх користь, бо глещавяни вже мали жорна, і коли гречка доспіла на пні, то косою з грабками вони покосили її в сніпки, змолотили ціпом, жінки висушили гречку в печі і змолотили її на крупи. Коби побудували млин, то вже буде й мука, пшенична чи кукурудзяна, але не буде темніша як та, яку купували в склепі.

— Слава Богу й Сусу Христу, — Василь привітався. — Як здоров'єчко? Ще май тримаєшсі?

— Слава їм навіки, — Федір відповів. — Декую за спитані. Увійде.

— Бадіку, мені самому братисі до млина, це пуста думка. Як ти гадаєш?

— Васи... тут є люди, а між ними є тикі, що допоможут. Не бійсі. Маїш дерево?

— Маю, ще до того найшов-їм чоловіка, що вітиши каміне.

Микола Прач чув новинку, і цеї неділі пішов до Муляра і стрінув його на дорозі. Поздоровилися, і Микола спитав: — Ви чули, що Василь Думич хочи ставити млин?

— Чув, і я пустився до него йти, і як це правда, треба помочи, — Міхал відповів. — Ходімо.

Без жодної потреби Антось вийшов на дорогу і побачив, що два чоловіки зближалися до нього.

— Де ж ви так сі розмахали?

Йдемо до Федора, а звідтам до Василя з долини. Ходімо разом, — Міхал сказав.

Антось догадувався чому вони йдуть, як він любив казати, на наш кут, і пішов, але більше з цікавості як з потреби.

Прийшли, привіталися, і Микола, не чекаючи, заговорив до Василя: — Ми чули, що ви хочете класти млин коло ріки.

— Айя, хочу.

— Я ще з маленькості помагав дідови, по мамі, коло млина, і він лишив мені всьо майстерське начиння. Як хочити помочи, я поможу.

— Мені кількох людей вогорили, що хотя помочи вам, але не знають коли прийти, — Міхал додав.

Василь поглянув на Федора, а Антось стояв наче приголомшений. Він не міг був собі уявити, щоб глещав'яни з березунами хотіли так по сусідські жити.

— Ходіт і покажіт нам де ви хочети млин класти, — Міхал заохочував задуманого Василя.

— Ходім, Базю, — Федір взяв солом'яну крисаню, яку Рузя виплела, і вшила йому з житньої соломи, і пішли до ріки.

Микола дивився на Василів солом'яний капелюх, в якому криса мали подвійний зубчастий край. Він пам'ятав, що бачив таку крисаню як він з батьком їхав на полонину між гуцулами купити пару биків. Заки прийшли до

місця, де Василь приготував будувати млин, він зупинився і сказав:

— Ходіт за мнов та сі нап'ємо студеної-зимної води. З підніжжя гори дзюркотіла джерельна вода і маленьким коритом плила до ріки. Коло коритка мокра земля була покрита вапняком. Василь вклякнув, перехрестився, сперся долонями на гладкий вапняк і напився кришталево-чистої води. Обтер вуса, і відступився. За ним слідували інші, а послідні були Петро і Антось. Вони чекали один на одного. Петро махнув головою і Антось пішов, перехрестився, напився, відступив на бік і боком дивився на Петра, чи він перехреститься правильно. Петро махнув рукою.

— Ти, хло... ти кого дуриш, нас чи Бога? Антось grimнув ненависно; він закипів.

Чоловіки припинили хід, але жоден не зупинився і не оглянувся.

Микола став перед купою зложеного дерева і міряв його очима, а опісля ступив пару кроків, де вже було витичене місце і розмір будівлі, і вернувся мілкою млинівкою до коліна ріки. Він приглядався ріці як задалеко вона розливалась підчас спливу води з гір, як зависоко вона досягала берега, і як глибока вода була тепер. Та дна ріки він не бачив, бо вода ще була трохи каламутна. Він знайшов довгу і суху осичку і зміряв глибіню води.

Микола подивився на Василя, усміхнувся і спішно пішов проти струї ріки. Прийшов до другого коліна, і почав кидати в воду сухе пруття і листя, і поспішився назад.

Листя і прутики плили попри берег і почали відбиватись від коліна. Тут він запхав грубий патик у землю. — Добре, — Микола заговорив до Василя. — Але мені здається, що кашицю ще треба прибудувати хоч три п'яди.

— Можи й так, — Василь згодився.

— Пляц добрий, дерево добре, млинівку треба троха пересунути, але... — він зупинився і поглянув на маленький гурток чоловіків. Тут буде треба громади такої як ми мали коло школи, як хочите, аби ми мали свою муку на зиму. Микола поглянув на Василя, чоловік пересічного росту, добре збудований, відважний і певно, що досвід-

чений коли він рішився будувати млин. — А каміння де дістанете?

— На північ від нашого міста, Гартмор, є маленьке село, Шіфтин. Там є чоловік, що вже теше каміне.

— Добре. Міхалку, що думаїти? — Микола запитав свого краюна.

— Ба то єдно що я думаю, а друге то що люди будут вогорити, — Міхалко відповів.

* * *

Два повні вози глещав'ян їхали до Василя будувати млин. Сперті в кутику одного воза були сокири, барди, рискалі, джагани, вінкель і менше начиння, потрібне для будівлі.

Коні зупинились. Муляр зліз з воза і пішов до Федора. Привітався і сказав — беріт з собом кавалок хліба і до хліба, і беріт молитвеник. Їдемо до Василя з долини; тра йму помочи покласти млин.

— Ру! — Федір закликав жінку. — Дайко-ми малу букату хліба, насічи будженого сала, і як ще сі лишило кулеші, докинь грудку.

В Рузі праця горіла в руках.

Василь і його найстарший син Петро перебирали дошки. — Та... дивітсі, та, чуєти... хтось їди, — Здивований Петро заговорив до батька.

Батько піднісся і побачив два вози людей, що з'їздили в долину послідною берега. — Господи... Боже, іке щісте!

Кожний по своєму звичаю привітався і позабирав свої знаряди, а Микола взяв мішок з теслярським начинням і став на площі коло Василя. Зхвильований, він стояв і мовчав. — Господарі, беремося до роботи, — Міхалко сказав. — Перший раз молитва. Федори, ходіть-ста.

На початку будови школи, церкви, а тепер млина, Міхал і Федір промовляли молитву і просили Божої помочи та благословення.

— Базю, бери собі Миколу за першого помогачи. Він хоть молодий, то з него добрий майстер, — Федір радив.

Василь годився, бо він бачив як скоро Микола зміряв і вирізав крокви на шкільний дах, і зараз підійшов до нього. — Миколо, ти добрий майстер і видко-діло що тебе дідо навчив як млин класти. Поможеш мені? За це я тобі файно віддychусі.

— Поможу. Видко, що ви також знаети млин бо той, що не знає, не будував би млина. Але все дві голові ліпше як одна.

— Перший раз на кутиках покласти фундамент з каміння, — Микола сказав. — Штири моцні чоловіки, беріт рискаль, викопайти яму до твердої землі, а я виберу каміння. Штири хлопці, ходіт-но ста. Закотіт ці камінчики в штири кути. Василь покажи вам як їх вложити. — Микола вибрав ще більше каміння, щоб вложити їх під підвалини. — З торби він витягнув клубок майстерського шнура і з мішка розвинув рівемір, німецького виробу. щоб зрівнати підвалини.

Тимко Шмелик і Юрко Самчук, сусіди, робили в парі, стали, подивилися на сонце, обернулися і подивилися на свою тінь. Юрко крикнув, — Гай хлопи, час обідати.

— Пе, — Василь заговорив у півголос до свого сина. Візьми-ко коновчину та принеси людям свіжої води.

Петро вхопив дерев'яне ведро і тропцем побіг до джерела, вернувся, і подав батькові воду.

— Ось маїти свіжу воду. Як віп'єти сю то Микола знає де нора. Василь пішов з сином на обід.

Петро вийшов на дорогу, але не чекав на Антося, щоб разом ішли. Він умисне спішився, але Антось не пробував його дігнати. Він усміхнувся. — Видко, що не забув як я їго впік коло Василевої нори, — він думав.

Василь і Микола робили, бо кожен знав, що треба робити аби зважити і докладно виміряти підвалини. Скінчивши це, Микола запитав, — чи ви знаєте де якраз буде стояти млиновий камінь?

— Менчи-більш.

— Покажіт.

— Десь тут.

Микола взяв рискаль і викопав малу ямку, опісля дав Василеві кінець шнура, зміряв віддаль від кута до кута і вернувся до другої стіни. — Ну, добре. — Він взяв рискаль і викопав другу ямку на перехрестю противних ку-

тиків. Знова зміряв. — Тепер зміраєм поздовжні стіни. Взяв сокиру і забив патик у землю. — Тут має бути середина каменя. Мусимо вгадати вагу каменя, колеса з черпаками і воду так, аби всьой будинок на підвалені тримав всю вагу.

— Декую. Вже виджу. — Василь згодився. — Рівна вага не буде штиліпати будинком як млин буди йти.

Заки Петро ввійшов на прогалину, він став за корчем і приглядався роботі. Одна думка крутилася йому в голові: де тот бідолаха найде кілька гроший, аби скінчити всьо і пустити млин у рух? — Він вступив на чистину і тут стрів Федора, що вирубував корчі. — Дай Боже! — він привітався, і скося подивився на сусіду. — Такий старцун плохий, а кілька клопоту йому наробив з Бордюком і з церков, і тепер ще клопоче йому голову за якогось там учителя, професора. Він побачив, що Антось сходит з горбика. Пішов і спитав майстрів, — яку роботу даєти мені?

— Іди помагай каміне підкладати під лігарі, а потому меш вертіти дьри в лігарах бо їх треба прибити до підвалини, — Василь сказав, і знова вернувся тесати дерев'яні цвяхи, щоб зчіпити лігарі з підвалиною.

— Помай Біг, — Антось привітався з Федором. Йому хребтом пройшов мороз, коли він побачив такий гурт чоловіків коло роботи.

— Помагай Біг і тобі, — Федір відповів.

— От тих гапликів тут є! Звідки та бадьва сюди прийшла?

— Анто, — Федір заговорив потихо. — То люди, тикі як ми. Деякі з них кличут нас гуцулами з жовтим пупцем. Кажу тобі, бадю, що то чемні люди. А Микола то майстер першого гатунку. От голова!

Петро приходив до роботи коло млина кожного дня по обіді і поволі наново заприятнювався з людьми, але Микола завжди робив з Василем то, що було важне в їх плянуванні в викінченні рухомої части машини.

За кілька днів громада скінчила будувати будинок. Василь скинув солом'яну крисаню з голови і заговорив тремтячим голосом: — Декую вам, чесні газди, за вашу поміч. Ни маю того розуму, аби я вам подекував словами. Най Вам Біг помагає, най вам всьо ведесі з роси й з води.

Най вас самий Бог благословит за вашу поміч. А тобі, Миколо, я хоть ни маю купу грошей, але хочу тобі заплатити хоть що трохи за твою науку і поміч.

— Василю, я ни возьму ані єдного цента в вас. Як нам тра було школи, то ми зійшлися і збудували школу. Нам усім тра млина. Ми зійшлися і збудували будинок на млин. Допіро як маєте сухий дубовий або ясеневий колик, від шість до вісім цалів загрубий, а яких штири-п'ять метрів задовгий, дайте мені знати, але перед сінокосом, а я привезу токарський варстат і виточимо валки і воси, і коліски. стісуйти їх лиш кору здойміт. Ще одно, як вам бракує теслярського начиння, то як я маю, я вам позичу. Бувайти здорові.

Василь, Федір, Петро, Антось і Слиж поглянули один на одного і пішли до Василя. Слиж спішився і пішов індіанською дорогою, яка вела горбами попри ріку, додому. Чотири їх сиділи в холоді і попивали холодне кисле молоко. Василь журился, що замало має грошей, щоб викупити каміння.

— Базю, як би так мені не треба їх на курчовників, то бим тобі позичив кілька дисеток.

— Прийміт мене до спілки, то я вам позичу грошей кілька вам буди треба, і ще поїду та привезу каміне, — Петро обіцяв. — Інакши то ні. Раз ні. — Петро знав, що Федір не має грошей, знав, що Антось не позичит, бо він має робітники, а Слиж пішов додому. Він також знав, що ніхто з глещав'ян не має грошей на позичку, отже він тепер мав добру нагоду використати Василя. — Дайти мені знати чи згідно. — Петро взяв капелюх і сокиру, і пішов додому.

— Що гадаїш, бадю? — Василь запитав.

— Базю, — Федір почухав і погладив сиву бороду. — Я ни хочу, аби ти колись відказував, що я тебе зле порадив. Подумай собі, Васи, чи сюди чи туди, то все на одно вийди.

Юзь продав маєток в Березові і Петро загарбав мало-що не всьо, татови лишив на тітюн. А він тепер пана грає. Підеш до жида і він тобі позичит, але так тебе всотає як павук муху. Ти кимиш як то було колись. Петро буди пхати свого носа сюди, навіть як глищивецькі, що помагали, будуг тут молоти, то він схочи за то плати, а то Базю

рука руку має аби були обі чисті. Над сим треба подумати. Розміркуй, але свій розум май — Федір радив.

— Нема виходу, — Василь сказав.

— Треба його приймати, най позичит, але на слово. Коли ти встараеш гроші і віддаш йому, то він не має мати права до млина. Аби-с йому вексель ни підписав — Федір припімнув.

— Не підпишу. Я скажу йому просто в очи, що як хоче позичити гроші на слово, я беру, а ні, то я піду до жида. Я маю трохи підсвинків, трохи маржини, тай прийди цент, тай не буду собі голови сушити.

— Добри робиш, Базю. Добри робиш.

* * *

Минув місяць як він отримав лист від адвоката Кирила Трильовського з Коломиї. Федір перечитав листа і сховав його за образ. Він витягнув лист і знова перечитав його. Зараз він написав лист до школи, в Брендоні, яка приготувляла українських старокрайових студентів до навчання дітей в школах в українських околицях. Взяв його, і самий пішки поніс на пошту до Гартмор.

Два тижні пізніше він одержав відповідь, і зараз пішов до найближчих шкільних тростів, Міхала Муляра і Міхалка Штуковського. Федір перечитав їм листа. — Я обіцяю вам, що він тут ме всіх вчити. Я ще піду до Миколи.

І я піду з вами, — Міхал рішився.

Чикайте, — Міхалко перебив. — Жінка зараз виложит обід на стів, пообідаєте тай підети.

— Декую вам за полудинок, спасибі. — Федір перехрестився, втер вуса, і закурив.

Міхал подякував і також закурив.

Ішли і говорили. — Що сталося з Петром?

— Іго Бордюк звів з дороги. Він вперасі, аби ми взяли Бордюка до церкви, али Семен Фірчук так розлостивсі за то, що Бордюк казав аби з церкви повікидати образи, що Семен сказав йому: Ти привиди того ангельського підлизника до церкви, то я вікину його і тебе на сміте. Від тогди Петро на нас дивітсі кривим оком, бо не пішло йому так як він хотів.

— Як Василь, докінчує млин?

— Коло Васильї круто, але він не дає собі в кашу плювати. Не мав гроший заплатити за каміне. Петро сказав, що як він прийме його до спілки, то він позичить гроший кілька буди треба, і ще каміне привезе. Василь згодився і каміне вже коло млина. Але Петро зле обрахувався. Уже як каміне лижело на помості, то Петро сказав аби Василь поставив хрестик, щоб підписати вексель. А він не хотів. Василь вхопив дручок і сказав: „Пе . . . аби-сми ни рушив це каміне, бо або твої кістки або цес дручок на тобі поломлю”. Антось і я чули як він це сказав:

— Петрови знов не повезлося, — Міхал засміявся.

Микола перечитав лист, спитав Міхала що трости думають, і сказав, — добре. Сідаю і пишу. Завтра або позавтрі поїдемо до міста і кину его на пошту. А ви, Міхал, чекайте та підпишете цей лист. Прийди то згодимося. Коби був щирій.

* * *

Федь Грусак, Петро Самчук, Микола Прач, три молоді кремезні парубки, між ними Міхал, Антось і Федір, приїхали допомогти Василеві вложити каміння.

— Мой! До сего каміне треба конє або вола аби його покласти там де він має бути. — Антось завважив. — То вага!

— Василю, ще лишилося троха круглих валків? — Микола запитав.

— Мало-що.

— Хлопці, возміт сокири і нарубайти з тузин тонких осичок, коло два метри задовгі, — Микола сказав, і почав докінчувати поміст. Він затисав дубовий колик і спробував підважити камінь. Заки хлопці принесли кругляки, Петро загострив ще три вагові дручки.

— Петре, Федьку, бережіт ваги. Я буду важити зпереду, а ви зараз станьте коло мене збоку. Міхал і Василь, беріт валки, найтончий раз. Федори і Антошку, беріт вужиско, і як ми підоймимо, покладьти найтонший валок під камінь, а ви проселіт вужиско через діру і набік, потому поверх кругляка аж до мене. Поволи і уважно. Вйю!

Під грубе кам'яне колесо підсунули чотири валки. — Міхал і Антошку, до вужиска, Василь і Федір беріт валки,

Петре і Федьку, будити пхати, я буду важити. Разом, вйо. Камінь покотився на кругляках.

— Штука! Ни гадайти собі, шо то ни штука! — Антось поклав палець на чоло.

До вечора оба камені були вложені на місця. Антось найбільше за всіх дивувався. Думка його не змінилася. Аби такий гаплик, і то молодий, так багато знав, то це щось велике”.

Василь шепнув до жінки і вона пішла до свинарні, зловила мале порося і в кропив'яному мішку дала його чоловікові. Василь взяв мішок і заговорив: — Миколо, ти казав, що в мене не озьмеш ані centa. Бери це пацьи. Воно вже їст і п'є молоко з корита. Бери, це лиш завдаток. На. Бери. — Його гострий голос був розказом.

Дзінькую. — Як скінчите роботу і як ріка підійде догори, дасьте мені знати. Спробуємо млин.

* * *

Петро прийшов до Федора. — Дай Боже! Немаю цісу, там робота стоїт. Дістав-ім письмо і дві книжечки від Кирила Бордюка. Я його перечитав, та не знаю чи добри. Перечитайти ви наголос.

Федір читав лист поволі і думав. Чоло морщилося, брови стягалися до купи, скінчив читати і подав лист Петрові.

— Що думаїти? — Петро хотів знати.

— Це... Пе... є важне діло. Тут не лиш нас два є, але є громада. Треба їх спитатисі, що вони скажут.

— Що думаїти, відписати їму най приїди відправити в церкві, чи ні?

— Ще зажди, Пе. Зажди.

— Будьти здорові. — Петро пішов.

— Дай-ти, Боже, здоровля.

— Чиго Петро приходив тай так борзо пішов додому, — Рузя запитала.

— Він дістав письмо від Бордюка. Хочи мати відправу в церкві.

— Ая... навчивсі хлоп попиту як сі не було чого вхопити, — Рузя відтяла. — Я ни хочу аби тике сміте мої діти христов. — Її червоне обличчя ще більше почервоніло.

— Григєри, хочиш навчитисі тримати плуг і орати? Федір запитав молодшого сина.

— Айя, хочу.

— А ти, Йва, меш поганьбити воли і від чересла відбивати коріне. Гий воли, ану Перістий, Гордію, в ярмо!

Батько показав синові як тримати чепиги. — Трохи зверни плуг у право. Забагато Добре. Притолоч скибу, найлігає в борозну. Добри.

— Джі, Гордію, джі Перістий, — Григїр говорив до волів.

Воли тягнули плуг і помахували хвостами. Чорна скиба блищала до сонця, пила з нього відживляючу силу, дивилась на сине небо, і видавала зі своїх грудей запах. Вона дбала про добробут працьовитого чоловіка. Її бажання було родити збіжжя і вона чекала дня, коли чоловік посіє зерно в її плодючу утробу.

— О! так-сі маї орати! — Рузя, Григорева мама, завважила. — Ори, синку, ори, буди з тебе газда. І ти, Іванку, як ти файно пантруїш, аби коріне плуга не загатили.

Прийшла неділя. Ціла родина стала перед образами і разом з батьком зговорили наголос цілу ранню молитву. Поснідали, поробили роботу в господарстві, і Федір заговорив до жінки: — Іду до Слижьи.

— Та чиго так дилеко меш іти? От сиди дома, відпочинь, бо завтра як Пан Біг даст дочикати, треба йти корчувати і город сапати.

— Я мушу до него піти і порадитисі що робити з Петровим попом, — Федір відповів і пішов, бо перед ним тяглось поверх шість миль горбоватої дороги.

Василь Думич, Штефан Ганчир і Никола Кадинюк сиділи на ковбках перед хатою і говорили. — Де йдеш, Федори, — Штефан запитав.

— Йду до Слижьи.

— А за чим так? — Никола запитав.

— Маю потребу.

Дорога вела полпри Івана Григорюка.

— Дай-ко-ми, Йва, горщи най нап'юсі води. — Федір напився і отбер вуса.

— Де так тебе Бог провадит? — Іван запитав.

— Йду до Слижьи.

— Щісти вам, Боже, — Олена, Іванова жінка, благала.
— Дав-би Біг абис-ти поврудували.

Іван Слиж і діти обідали.

— Слава Богу і Йсусу Христу.

— Слава на віки Богу, — родина відповіла. — Анно,
— дай-ко тарілку, — Слиж заговорив до жінки. — Бо
наш гість так сі вмотикав іти тими пляями, що ледве
дихтит.

Федір сьорбав борщ, їв печену бараболю, хліб, і по-
трошки кусав вудженини.

— Биріт-ко, заживайти, Бог дав, що є що їсти. Не
скупуйтисі. Беріт — господиня взяла полоник і зачерп-
нула борщу. — Беріт ще бараболі, хліба, мньиса.

— Вже буди досить. Коби не забагато. — Федір по-
дякував за обід, і закурив.

Увесь час Слиж поглядав на гостя і пробував збагнути
його потребу. — Щось має бути дуже важне, що ти, бадю,
аж до мене прийшов. Гайт, говори, братіку, ни гайт чісу.
Най знаю що тебе гризе, — Слиж говорив.

Як звичайно, йому було тяжко прийти до головної
точки. — Е...е...е... то Йва тике, що я самий не роз-
биру. Кажут, що два розуми ліпше як один. То... не
в тому діло, що нині є, але що буди завтра, як то буди як
наші діти будуть мати свої діти. Де вони підут?

— Ов! — Слиж був здивований. — То ти бадю аж так
дилеко сігаєш? Зараз кажи в чім діло.

Федір бачив, що з Іваном не було чекання. — Перше,
школа. Наші діти тратет свій чьис і нічого не навчилисі.
Нам треба дістати свого учителі. Друге: наші церква.
Бордюк написав письмо до Петра і проситсі, аби ми взяли
їго аби відправив Службу Божу. Іван! Він нас продаст ан-
глікам так як католицькі попи в старім краю продавали нас
Римови. Треба скликати шкільних податковців і їм ска-
зати, аби трости шукали свого професора. Треба скликати
нашу парафію, аби шукати нашого попа. Самий я то не
годин зробити.

— Добре! Слижеві очи заіскрилися як палаюча ватра.
— Добре, бадю! Тепер я розумію в чім діло. Ни дурно ти

манджав поверх шість миль. Чи ти знайш де би годин знайти нашого професора?

— Знаю.

— Говори, али так аби було коротко і розумно.

— Ти кимиш Василе Рисеничі?

— Кимлю.

— Він ходив до учительського семінару в Коломиї і там їх професор погано говорив про українців; казав, що вони ни українці, али русіні, хлоп'є. Рисенич сказав, що то ни правда, що він ни є русин, але українець. Професор влютивсі, вхопив палицю куштур, і пішов замкнути двері. Заки він вирнувся, то Рисенич віскочив вікном на двір. А за ним професор вікинув Василеві книжки і капелюх. Він тепер кінчит учительський семінар у Брендоні.

— Ти як знайш?

— Я написав до него.

— А з Петром що мемо робити?

— Іва, він не дитина. Як він самий зійшов з дороги, то най сам вернесі на праву дорогу. Ти можи знайш, що Григір Пригроцький, низалежний піп, є мій кривний.

— Знаю.

— Він як правив Службу Божу в нас, то дав мені пару книжечок, аби я перечитав і завернув. Там писали про Митрополита Могилу, Печерську Лавру, як геьмани і козаки воювали з турками, як католики примушували православних зректисі свої віри і приймити католицьку віру.

— От було би добри, аби ти ни був такий плохий і ще до того й смирний. Але... добри й так. Бордюка, ангельського підлизника, ни хочу на очи видіти. Як аби не дай Боже він прийшов, то Семен його за опшивку вікине. А ти щось роби, аби наймити Рисеничі до школи. Тот зробит тут роботу.

Геть після обіду Федір готувався йти додому.

Почикайти трошки. Може бисти ще...

— Може би ми Федори на другу неділю по обіді в тебе зійшлисі.

— Добре. Поговоримо. Ні, дькую, не хочу їсти.

— А може би ви сербнули кислого молока?

— Най буди. — До Івана — дам знати своїм сусідам, а то так треба штудировати, аби ми і про школу порадилисі.

— Дай знати шкільному урядови най прийде, бо міні сі здає, що Міхал, Микола, Ясько Токарік і Максим Шкварчук ще з нами, али ни знати як задовго.

Федір був лише півсвідомий, що за собою він лишив нестерпне зацікавлення своїх сусідів: Антось, Василь, Штефан, Никола і Иван питали один одного чого Федір пішов до Слижьи.

То щось великого. Щось є, що ми, темні, не видимо і не знаємо. То ни Федір, аби за дрібничков чімхав поверх шість миль. І то ще з горбами. Мемо видіти. Мемо знати.

Ивана Григорюка хлопець побачив, що Федір наближався до подвір'я і побіг до хати сказати татові. Иван вийшов надвір, ішов до криниці, щоб налити води в корито, бо треба воли напоїти. — Якраз на чьис прийшов-їс. Напийсі свіжої води. — Він тримав журавель, і Федір пив воду з бляшаного ведра.

— Ех, нема як кирничка вімурувана каменем. От вода! Декую. — Федір сів на цямру, щоб ноги відпочили. — Ива, на другу неділю, по обіді абис прийшов до мене. Треба буди порадитисі що робити з ангельским професором і з попом. Тут вже є багато дітей до хрещення. Скажиш сусідам аби тиж прийшли.

— Ходи, бадю, до хати, вечері готова, бо ти так тов дорогов знесилувавсі що аж ногами плентаїш. Ходи, не думай.

Гості, батьки і челядь, самі хлопці, посідали до вечері і їли, та часом заголосно сьорбали рідку заправлену квасну капусту. Але Олена і Иван глипали крадькома на Федора. Повечеряли, Федір подякував і закурив.

— Як, ви з'орудували нині в Слижьи? — Олена запитала.

— Айя, з'орудував, ми порадилисі що робити з ангельским професором і з Петровим попом, Бордюком.

— Хіба-ж він що, піп? — Олена була здивована.

— Піп, але не з нашої віри. Слиж, хоть трохи заострий, але розумний чоловік.

— Федоре, нам треба такого як Слиж, аби тоті штурпаки трохи вігладив.

* * *

Більше людей прийшло на збори як сподівалися, і в малій хаті робилося гарячо після обіднього сонця.

— Може би ми вийшли надвір та посідали в холоді,
— Микола піддав гадку.

— Добре вогориш, Миколо, — Ясько, його сусід, згодився. — Ходім-но.

Одні взяли ковбки, інші принесли сухе кругле дерево і посідали та чекали, щоб хтось почав говорити.

Як завжди, Антось не терпів. — А ти, Федори, чого чикайш, свіченого?

— Іван, ти починай, — Федір подивився на Слижьи.

— А ти що, ни маїш язика? — Слиж відпалив, бо ані він, ані Антось не любили як Федір очікував. — І то відразу приходи до ціли, а не городи.

— Так є... так є, — обізвалися люди.

Федір подивився на чоловіки і між ними не було одного, що не посилав дитини до школи. — Перше, і се нам усім шкодит, а це наш ангельський професор. Ми єму платимо, а він наших дітий не вміє вчити. Діти його не розуміют. Ми щось мусимо діяти.

— Закимти, що то уред його нам дав, — Петро зауважив, але коли він почув, що кілька чоловіків забурчали, то він зрозумів, що зробив помилку; не повинен був обороняти англійця.

— Що уряд! — Слиж заговорив гостро. — Ми є уряд! Ми платимо податок, ми платимо професорови, ми вібираємо свій уред, свого писарі, і ми маїмо тут право шукати за своїм професором!

— Браво! Браво, — Микола перший крикнув, а за ним і інші.

Антось усміхнувся кривим усміхом і думав: так тобі, Петре, треба. Абис знав по чому міра лою.

— Федори, — Міхал заговорив холоднокривним голосом. — Хоть ви не є в нашім заряді, а я є їх головою, то я знаю, що всі хотят руського, як то вогорут, українського професора.

— Так є... так є... добре, — чоловіки згодилися. — Такої так.

— Як ви, Федори, знаети де писати, то пишті і шукайти за професором, — Міхал продовжував. — Але не чикайти довго бо то час уходить. Він не чикає на нас.

— Я обіцеюсі, що напишу, али ни ручу вас, що найду доброго професорьні.

— Ще одно, Федори, такі зараз. Далі, — Слиз напирав.

— Друге, тиж нас обходит бо то в чім ми сі родили, в чім віросли і привезли з собов в ці пуці треба шінувати і ни вікідати як гній з стайні. Це наші віра. В четвер Петро дав міні прочитати письмо, що він дістав від Бордюка. Пиши, що хочи приїхати і відправити в наші церкві. Типер ви кажіт що ви думаїти.

Тимко озвався. — Нам тра такого ксьондза... попа... аби нам святив паски на Великдень, аби на Йордан святив воду, аби...

— А я вже хочу віповідатисі, — Юзь, Петрів батько, перебив.

— Та... мовчіт, — Петро крикнув.

— Пе... ти стули губу! — Антось люто сказав.

— Пе... твій тато має право тут говорити, так як ти. Говоріт, Юзю, — Слиз сказав.

— Та я сказав, вже чьис аби я пішов до сповіди, аби я запричістивсі, аби я сі помолив Богу так як мене дедьо навчили, аби я сі перехрестив, а ни так як тот нехрист молитсі.

— Так... так... так маї бути... так ест.

Слиз встав на ноги, обличчям до Петра. Люди замовкли і притаїли своє дихання бо відчували як холод прошибнув їх наскрізь. — Пе, цити знаїш по якому Бордюк ме відправети свою Службу Божу?

— Ге... е... е... е... — Петро гехнув повними грудьми, щоб викинути з горла зростаючу злість. — Та іку? Тику ек маї бути.

— Ти відписав їму то письмо, чи ні?

— Ні, Федір казав аби зачекати. — Петро подивився скісно на сусіду. — Іван Бордюк високо вчений і добрий чоловік. Він поміг нам школу покласти і за це я хочу їму віддечитисі.

— Школа ни коштуї Бордюка ані одного цента. Презбитірянська Церква вісвітила йго і наймила Бордюка. То ангельська церква, ни Бордюк, помогла нам побудувати школу, і ни тобі, али громаді. А ти... Пе... забাগ стати великім чоловіком тос був готовий продати громаду і

свого старенького тата... — Слиж показав пальцем на старого Юзя, а опісля натягнув руку і палець до Петра. — Ти... Петре, хотів, аби громада і тато зріклисі свої віри. Так... Петре... чи ни так?

Антось так втішився, що аж плеснув себе долонею в стегно і подумав: от Слиж утер їму носа. Це навчит його як з людьми сі обходити.

Петрове лице мінялося, то біліло то червоніло. Ненависні думки вихором переверталися в його голові і крутилися навколо двох чоловіків: Федора і Слижа. Довго думав. Він так був задумався, що не запримітив коли чоловіки повставали в гутірки і почали говорити. Заключення з його думання спинилося на Федорові: то він... він... то всьо наробив... він. Петро став на ноги, побачив, що Федора, його батька, і Слижа люди обступили, сказав будьти здорові і пішов додому.

Він переодягнувся в буденну одіж і як німо прийшов до хати, так німо вийшов і пішов шукати худоби, бо вечер надходить і треба доїти корови. Йому не взяло довго відшукати худобу, він поглянув на сонце і рішив, що то заскоро гонити корови додому. Він сів на колоду і знова почав думати.

Знова Слиж і Федір влізли в його голову. То сухман бородатий тот що треба чикати годину заки він скажи щось мудрого, але тот старцун, світовий чоловік, трохи прочитаний і завжди, що ніби мало знає, але як щось скажи, то всі за ним. А Слиж тикий як коса, рубає, тне що попаде під вістря. Не знаю чи то Федір його так віострив, а чи він самий так був до мене взевсі. Він бачив, що вони або мают рихт, або люди пішли за ними.

* * *

Федорів Іван пішов з іншими хлопцями до Брендону шукати роботи. — Гри, — батько заговорив до Григора. — Цей раз мемо корчувати з західного боку обійстя так, аби було чисте поли навкруг будинків.

Рузя подивилася на мужа, а опісля на присадкуватого сина і на діти, що прийшли зі школи — Ану, дівки, зараз скидайти з себе шматє, переберітсі в старє драньтє і йдіт корчувати.

— Ру, — Федір заперечив. — Та перший раз дай їм най перекусет, а тогди гони їх корчувати.

— А ти, Мари, меш дома. Зараз підеш город полоти, бурен треба вімикати і позбираїш яйці. — Мати дала розказ.

За всіх дітей Рузя любила Григора найбільше, і хлопець це завважив.

Сонце і діти помучилися. Сонце спускалось, щоб сховатися за ліс а діти з батьком ішли на вечерю, та вечеря ще не була готова.

— Васи, ти йди та вікідай гній з хліва, — Григор сказав багато молодшому братові.

— А ти що, ни годин? Він дущий як ти? — Олена обізвалася. — Ни впади половину з тебе як ти вітаскаїш тот гній.

— Ти заткаїсі — Григорій надувся як міхур.

— Мемо видіти хто кого заткає. — Олена відтяла. — Васи, ни йди. Що він собі гадаї, що вже від тепер ме нами комендирувати?

— Ану, діти, всі як є, йдіт помитисі, бо такі-сти як цигани, — мати сказала. — На стільци є миска й мило і цебер води. Гайт, чиго чикаїти?

Діти вмивалися на перегони, і Василь не чекав на миску, але вхопив мило, намилив лице і посунув долоньями по шиї, хляпнув води з цебра і втерся в рушник, вшитий з міха від солі.

— Ма!... ма!... ану сі подивіт як Василь умивсі, — Марися закричала.

— А ти урвителю, так сі вмив? — Мама сіпнула його за вухо. — Іди умийсі так аби було чисто. От пустий хлопец, най сі преч кажи.

— Ни гріши, Ру, він у школі добрий, — батько обороняв хлопця. — Він вже читаї по ангельські і скажи що він читав.

— Тобі лиш школа в голові. Колись люди жили без школи тай він можи жити без школи. Дівки, давайти вечеру на стіл.

Хліб, бараболя, капуста, смажена солонина, мукою загущена поливка, зникали з баняків і горщиків. Мати любила як діти здорово заїдали страви. При кінці їжі вона вийшла до кухні і принесла горнець щипаного тіста

зі звареним молоком. — Ще галушки є, їжти і забирайтисі спати, бо завтра всі йдети корчувати.

— А видиш, тикі ни підеш до школи, меш хаші збирати, — Марися заговорила злобно до Василя, який був молодший від неї і вона не любила школи. — Ти жьибо, ти...

Батьки і челядь поснідали раненько.

Ру, дай-ко дітем хліба, най ідут до школи, — Федір просив жінку.

— Нема хліба. Нема школи. Ану, всьо на корчунок. Як землі сі ни зробит і пшенички ни посіісі, то що мети їсти, коліна гризти?

— Тьфу! Щизни бідо і пропади! — Федір сказав з досади, подивився на Олену і Василя і вийшов.

— Васи, дай міні свою торбину і йди та сховайсі в корчі коло воріт. Я принесу тобі хліба і смажиного сала аби ти мав на обід. Корчьими піди до школи. Олена пішла на корчунок і скидала лім на купи, окремо від дітей.

Рузя закликала їх на обід. Прийшли, помилися, посідали коло стола, і почали обідати. Рузя поглянула на діти. — А Василь де? — вона запитала.

Ніхто не знав і не відзивався.

— Певне, що втік до школи, — Марися сказала.

* * *

Поселенці, котрі мали зашпаровані гроші, найняли емігрантів, які приїхали до Канади з Західньої України. Перше їх треба було навчити як корчувати ліс. Петро мав одного робітника, Антось три, Міхалко мав два односельчани, до Міхала приїхав його швагер, а Тимко мав два. І так кожний поселенець пробував скорчувати ліса скілько було можливо. З усіх поселенців Антось був найприкріший до праці. Не досить того, що він сварився з робітниками але й харч був підлий.

* * *

Федорова корова відлучилася від череди і не прийшла додому.

— Іди-ко, Федори, шукай корови, іди, — Рузя напирала.— Вона певне зійшлася з тилем. Коби падуньку вовки або медведі не роздерли. Іди чим тху.

Дорога до ріки вела попри Петра, і Федір спішився бо то була б велика втрата коли б вовки або медведі заїли корову й теля.

— Де так квапитисі, Федори? — Петро запитав, стоячи коло малої мочари і дивився як би то спустити воду до ріки.

— Іду в долину, шукати корови. Певно, що десь у корчьих має тиле.

— Піду я з вами, бо таки недавно видів-їм маржину на зарінку.

Зупинились на березі, слухали.

— Я хочу з вами...

— Пст. — Федір поклав пальці на губи і пустився стежкою в долину. Знова став слухати. Так Петро і Федір повернули голови в сторону звідки було чути матірній рев корови.

— Ба, що ж ти вродила, бика чи тиличку? — Федір запитав корови.

На сухій, сонячній прогалині лежало теля, облизане, сухе і кучеряве.

Корова подивилася боком на Петра, понюхала господаря і полизала його руку шорстким язиком. Федір вклякнув коло теляти і трошки вщипнув круглий, м'який нарїст у ратиці. Він підніс теля на ноги і спрямував корову до стежки, щоб корова пішла до ріки. — Іди, Лиса, нап'єшсі води тай мемо йти д'хаті. Али тобі вімне напрудило. — Поволі він запровадив теля, щоб виссало трохи молока.

Весь час коли Федір був зайнятий з телям, Петро думав про сусіда. — А то стара коробка, порхавка, хтось би думав, що в него лиш лушка духу, і який він показує смирний а тайний. Лиш Слиж знає його тайни. А як прийди чьис то скличут люди, скажут їм в чім діло, тай люди за ними підут.

— Пе... Бордюк пиши тобі, що він сі боїт аби ми тут ни пропали. А він вже пропав. Ни знаю хто писав

али добри ким'ю, що я читав: за кавалок ковбаси і маму продаси. Тике їго.

— Говоріт далі. — Петро сів на заріння.

— Як знайш, я служив при ваську, ходив трохи по світі, читав, був в Коломиї на вічу, був в адвоката Трильовського і він говорив міні про Україну, гетьмани, козаки, Січ і церкви і ще до того дав міні пару книжечок. Пе... ми ніколи ни були католиками, він казав. Наші предки приймили східний обред від греків, а це незалежна від Риму, самоуправна православна церква. Тож ми православні. Міні писав Пригроцький, що в Вінніпеґу незабавки буди виходити українська газета і вже шукают за православним редактором. Али то ще вилами писано. Не знати що з того вйде. До осени мемо знати.

— Думаїти, що тут також буди православна церква?
— Петро запитав.

— Буди. Ще не зараз, али буди, — Федір запевнював сусіда. — Пе... то ни треба бути аж дужи вченому, аби річ розуміти. Є люди, що ни знают письма али в громаді найдесі мудрий чоловік. Ти це знайш, що є тати, що ни знают письма, али вони були мудрі і післали своїх синів до високих шкіл.

— Федори!... Федори!... Рузя кликала з горба.

— Вже... Вже сми скінчили бесіду.

Федір і Петро справили корову й теля на стару індіанську дорогу, і поволі до горба йшли, але теля не мало сили до горба вийти, лягло.

— Їго треба вінести на верх, — Петро сказав, і взяв теля на руки наперід себе, минув корову і спішно пішов догори. Поклав теля на землю, корова понюхала його і замеркотіла. — Треба йти, бо можи бути дідьчий празник. Ще колись поговоримо більши про православну церкву. Будьти здорові.

— Дай тобі, Боже, здоровле і декую за поміч. — Гей, Лиса, іди, види свою доничку д'хаті. Прийшли до мочари і корова стала, наче дивилася як би то болото минути. Федір приступив до корови, почухав її під вухом і ступив наперід неї. — Ня-ня, ходи, Лиса, ня-ня.

Корова поглянула на теля і ступала поволі за господарем. Вийшли на суху дорогу і перемучене теля знова лягло. Федір не пробував нести його. Він сів на ко-

лоду і також відпочивав. Прийшли недалеко стайні і корова стала на горбок перетлілого гною.

Діти прибігли, вклякнули і гладили теля. — Аді, екі кучері воно маї. Можи піде на танці?

Рузя прийшла з дійницею. — Тьфу-тьфу-тьфу, нівроку, їка файна тиличка. Вона плюнула три рази, щоб не вречи; відігнати чари злих очей. Взяла корову до стайні, перехрестила її три рази, сіла на стільчик, знова плюнула три рази на пальці і здоїла кулястру. З цього молока відварюють сир і кулястру.

* * *

Кожне господарство, на фермі чи де інде, має свій притаманий порядок праці. Юрко Самчук не розказував що кожне мало робити, бо кожне знало свій обов'язок. Тимко Шмелик зараз крикнув на сина або робітника як щось зле зробили, але не мав звичаю лаяти. Стефан Каправий мав два дорослі сини, то він з ними радився що треба робити. Міхалко Штуковський, коли мав наймита, то завжди працював з ним, а до хатної господарки не мішався. Міхал Муляр працював разом з двома синами і найстаршою дочкою. Матвій Куменко працював з жінкою, що була дужча від нього. Антось Токовський кляв, сварився з кожним, ганив і лаяв робітників. Петро Юсишин по більшій часті працював самий. Коли мав робітника, то вже разом працювали, а через домашню незгоду він мало коли бував довго на подвір'ю. Але зате завжди носив в задній кишени робучих штанів книжечку або записку на папері. Роботу він виконував механічно, але думка його була про свою науку, будучність, і про те, щоб мати повагу між людьми. Але до цієї пори він стратив повагу, яку він собі придбав під час будування школи. Сотки разів він повторяв: Слиж і Федір добри говорят та бо й Бордюк добре говорить бо він вчений, а ці два? Штефан Чічук нічим не інтересувався. Василь Думич, з долини, то хиба дощ падав, він був так як харчівник — поснідав, пообідав і завжди працював, як не коло млина то коло корчування. А коли сонце пригріє і він змучиться, то піде до ріки, скупається, ба навіть і виплете з лозини вершу, прив'яже її в глибокій воді

і наловить малої рибки, щоб жінка приготувала на сметані з часником.

Лише що приїхали до Вінніпегу, а Королик знав, що Федір знає кілька мов і просив його, щоб зівстався в Вінніпегу і буде мати працю в еміграційному уряді, як перекладчик, та Рузя відмовилася лишитися в Вінніпегу. Вона була така вперта, що ні Королик, ні Федір, не могли її переконати.

— Ти це панство викинь собі з голови і збирайся тай ідемо на гомштат. І на гомштаті вони поселились.

* * *

Рузя давала розказ. — До школи нині ни підети. Ти, Оле і Мари, бирітьсі до праньї, мети шмате жмакати.

Марися, молодша від Олени, була з того задоволена бо вона не любила вчитися, і з того що і Василь не піде до школи.

— Ти, Васи, бери кавалок хліба, книшку, таблицю і рисік, тай до школи йди, — Федір сказав.

— Нема до школи; він буди зо мнов на городі сапати.

Григір нашпанував свою коротку постать як личить майбутньому господареві і заговорив поважно. — И... и... и... може б він ішов помагати міні ломити цілину, відбивав би коріне від плуга.

— Ти що здурів? — Олена прала шмаття, і почервоніла від злости. — Агій на тебе, дурню. Тику дитину брати до плуга. Ти куди взевсі?

— Ти заткайсі, бо... — Григір крикнув.

Олена, тримаючи в руці дубову магільницю, приступила до старшого брата. — Ану, вдар мене, чи я ни розвалю твою дурну голову цев магільницев. Ти дурнаси хочиш аби Василь був такий дурний як ти? — Олена далі тримала дубову карбовану дошку до прання і чекала. Ніхто не відозвався. — Ходи, Васи, я тобі злагоджу обід. — Пішла і несла з собою дубову карбовану дошку.

Батько пішов за нею і шепнув: — Дай-ти, Боже, здоров'є. Видко, що моє слово тут вже ніц ни варт. Ніц.

Мати йшла з городу і видивилася на випране шмаття. Зі злости вона здіймила шмаття з жердки і кинула його в цебер. — Нати... жмакайти його ще раз. То такі

чорні пасмуги маюг бутг? Га? Хогчгтг абг вгс лгдг об-
сміялг так ек Анну Антосеву. Фе! встгдалг-бгстгсг. Абг-
стг нг вгглвалг гет луг, бо тргба черву на бараболг
стрггтг.

* * *

Мгколаг отргмгв лгстг вгд учгтгльг г заргз лгвгдг-
мгв тростгв, щг тргба заг нгм вггхгтг. Пггхгв г пргвгз
молгдгдг кучерявгдг профгсгсг. Учгтгль Ргсгнч лг-
чгв сгстгмгтгчн пргггдгтгсг свггг дгмгвцг, в якгг вгн
будг жгтг нг мгншг як одгн ргк. Так хгтгнн г як г шкглаг
шгрстко збудовгн, алг заг тг чгстг. Всг було старгннн
пгмгтг. Обстгннвк дгмгробнн, г лгвкг вжг булг глгд-
кг, вгтгртг ргкгмг г штгнгмг. Кнжкг, в якгг слгсгнн дг-
тгг, нг булаг упорядковгнн так гк вгн нгвчгвсг в учгтгль-
сгкгг сгмгнгрггг в Бргндонг. Бувшгг учгтгль загпгсгувг
учнгв з днг гх пргхгду дг шкглг, г нгвгг стгль — рг-
гстргувгтг гх тргба було зггднн з клгсгю, дг якгг дгтгнн
нглгжгтг.

В шугфлгдг лгжглог пгв тгзгнн укрггнсгкгх кнжгк
г малгнскгг Кобзар Шевчгнк, тгврг Фргнк, Федьковг-
чг, Кулгшг, Нечуг-Лгвгцгскгдг, Грушгвсгскгдг г Кобггльн-
сгкг. Нг цгмгу вгн загдумгвсг.

Кглькг днгв нгзгншг Мгхгл Мульгр прггшгв г пргнгс
торбгнкг нгвгг бараболг, слггк молгкг г торбгнкг свг-
жгдг ггргху. Поздгровгглсг г почглг розмгву прг жгт-
тг пггнгргв.

— Мг шг нг почглг дгроблгтгсг, алг мг тгу вгльнн,
робгмо тгжко алг робгмо сгбг. Корчуемо, оремо, сгемо,
жнемо г молотгмо сгбг, г нг заг снп пгннвг, — Мгхгл
говоргв. — Мг пршг побудувглг шкглу, цгркву г вжг
г млгн.

Учгтгль Ргсгнч слухгв, г Мгхгл пргдгвжувгв свгю
розповгдг.

— Мгемо щгстг, щг г тгу кглькг плсгмгннх лгдгг, г
дгкг г лгдг, щг тргмггутьсг свгдг.

— Хтг дгком? — учгтгль загпгтгв.

— Гглько Штргкун, Юсгко Токаргк г г тргхг знгю,
алг Федгр Лгповгч з Бергзовг, вчгнн дгк. Вгн плгхгг,
нг дужг здгровгг, алг заг тг очитгнн, розумнн чгло-

вік. Він нам багато поміг і повчив нас. Зайдіт колись до него і побалакайте з ним, будити бачити.

— Де пан Липович мешкає? — учитель запитав.

— Пів милі на полудне, а єдну милю на схід, на полудневім боці дороги, по сім боці перехрестя. Підіт до него. — Міхал попрощався, пішов додому, і лишив свого професора в глибокій задуманості.

Рисенич не признався, що він чув багато про Федора і про Кирила Трильовського, коломийського адвоката і народовця-патріота. Ще в Коломиї Кирило казав йому як він Федорові зичив книжок, щоб він читав і вчився. А ще цеї весни він писав до нього про школу. Слідуючого дня малий хлопчик, босий, в полатаних штанцях і такій самій сорочці, замурзаний, задиханий, прибіг і, загикуючись, почав говорити.

— Слава Йісусу Хйисту. Тато пйосили вас аби ви пйишли до нас на вечю, — хлопець сказав, і рукавом втер ніс і піт з чола.

— Ти як називаєшся?

Хлопець не розумів питання і мовчав.

— Як тебе тато і мама кличуть?

— Васи!

— А друге імньи як?

— Липович.

— Кілько років маєш?

— Шість.

— Кажи: я маю шість років.

— Я маю шість йоків.

— Коли будети вечеряти?

— у вечій.

— Добре Васильку, скажи татови, що я прийду на ве-че-рр-ю.

— Будьте здойові. — Василько не мав більше до бесіди, обернувся як вихір, і бігцем побіг додому.

Вечеря ще не була готова коли Василь Рисенич прийшов до Федора. Він привітався, представився, звитався з батьками і з старшими хлопцями і дівчатами, і сів на лаву. Розговорилися про старий край, а далі про їх життя на гомштаті.

— Прошу, пани Липович, заки буди вечеря, покажіт міні свою фарму, збіжжя і городи, пані Липович.

— Ходіт, — Федір радо згодився, бо він хотів поговорити з ним на самоті. Не чекаючи довго, Федір почав говорити те, що він довго мав на думці. — Пане учителю, я маю дуже важне діло і я цьому самий не годин дати ради.

— Мій сусід Петро Юсишин, Юзів син, відрікаєсі нашої віри. Їго звів з дороги наш перший професор, місіонар презбитиріянської церкви, Кирило Бордюк. Я йому ни раз і ни два говорив про наш церковний східний обряд, про Володимира і хрещені України, гетьмани, козаки, Січ, Митрополита Могилу, і як католицькі попи силували наших людей аби приймили їх віру, про Рим, та мині здаєсі, що він мине лише одним вухом слухав мою бесіду, а другим вухом випускав на двір. Цеї весни його Іван Слиж так був прочитав їму свій оченаш, що Петро аж прів. Хоть острый, али Слиж май мудрий чоловік. Прошу вас пане навчителю, робіт щось, аби ми його ни втратили. А з него можи бути добрий чоловік.

Василь прибіг і став коло батька. — Та, мама казали, що вечеї вже готова.

— Добре, пане Липович, — учитель промовив мірним голосом. — Перший раз треба зважити людей в Косів окрузі, щоби знати їх наукові потреби і поволі будемо братися до роботи. Думаю, що тут буде з ким робити народну роботу.

— Пане навчителю, мені аж на душі лекше стало. Дькую вам шос-ти прийшли. Треба буди Слижеви дати знати.

Вечеря була звичайна селянська вечеря, не вибаглива. Заправлений сметаною борщ, бараболя, м'ясо, свіжі квашені огірки і мисочка бриндзі. Рисенич поглядав на сир, але не був певний себе і дотримувався господарського звичаю, їв то, що родина їла.

Федір подав учителеві мисочку сира. — Прошу покушійти канадійської бриндзі. Рузя принесла мисочку кислої сметани. — Прошу биріт, заживайти здорові.

— Дякую. — Але він не кидав сметани до бриндзі. Він взяв ложочку самого сира, поклав на язик і кілька разів потер язиком з бриндзєю в піднебіння рота. — Це справді канадійська бриндзя. З овечого молока бриндзя була трохи жовтіша і скорше топилася на язиці. —

Він взяв трохи сметани, посолив і перемішав. — Це вже май блище гуцульщини, — він пожартував, і вдоволяючо усміхнувся.

Цим разом діти не лишали стола, коли наїлися; вони придивлялися молодому кучерявому професорові.

Василь Рисенич встав на ноги, лицем до образів, перехрестився три рази, зговорив Отче Наш, і при кінці молитви він сказав: — дякую Тобі, Господи, що Ти мене запровадив між свої люди. — Він перехрестився і заговорив до Рузі. — А вам, пані Липович, дякую за смачну вечерю. — Учитель взяв капелюх і пішов додому, з клунком у руці.

В хаті він розв'язав пілку і розвинув подарунок: Бухонець хліба, кусень вудженого сала, кілька бараболь і морква. — Тут люди не дадуть з голоду вмерти, — весело подумав. Розчіпив старокрайовий плетений кошик і поглянув чи ще має чисту одіж. Мало. Треба завтра випрати сорочки і спідне убрання. — Сонце світило в західне вікно. Він знова подумав: І бідному сонце світить. Вийшов на двір, знайшов ковбок, і сів напроти заходячого сонця.

Вивірка сиділа на гілячці і бачила чоловіка. Це її стривожило. Тихцем вона злізла на землю, побігла по траві, і вилізла на дах хати, пошкрабала пазурчиками по стрісі і зупинилася над учителем. Вона поглянула на нього, цвїркнула схвильовано і вибігла на вершок даху школи.

— Не бійся, білочко, я тебе не ушкоджу. Ти будеш мій пестун. — Вивірка сіла на задні стегна, зложила передні лапки наче до молитви, і дивилася на чоловіка. Злізла на землю, видряпалася на своє дерево і почала говорити. — Цвік... цвік... швір-р-р... р... р... цвік... цвік... ців... ців.

Рисенич положився на тверде ліжко і за кілька хвилин заснув твердим сном. Підсунене вікно стояло на короткій чотири-цалевій дошці. Свіже вогке повітря наповнило велику кімнату і спальню.

Сонце сходило. В півсні Василь Рисенич чув як вивірка бігала по даху. Хвилину пізніше він чув її спів, що прилітав до його вух. Зараз полевий жайворонок защебетав. Ліжко зарипіло, коли він зісунув з себе ліжники,

і почувся цілковито відсвіжений, а тіло бажало руханки. Фізичні вправи дали йому молодече хотіння до праці. Він вийшов на двір, а там черстве повітря наповнило його легені. Йому зробилося тепло. Бистрим кроком і тілесним рухом він пішов на прохід.

На сковороді він всмажив скибку сала і не був певний, що робити зі смальцем. — Ану, яке це буде. Шкода з ринки виливати смалець. — Він вкраяв скибку хліба, намочив у смалець на оба боки, і присмажив хліб. Заки зварив каву, хліб вистиг. — Є! це смачне!

Треба було прати одіж. Цебер був, а магільниці не знайшов, але знайшов гладку шість-цалеву дошку, з якої витесав праник. — Ану, по старосвітськи буду прати. — Взяв ведро і пішов до криниці по воду.

На гілці сиділа вивірка із випуклими, круглими очима, тихенько і притаєно дивилася на нього. Поволі, так, щоб не зробити замаху, він витягнув води, пішов до хати і знова вийшов до криниці. — На, білочко, ти мій пестунє, кавальчик хліба. — Вернувся, став за угол хати, і дивився як його пестун зліз з гілки, виліз на поверхню цимбриння, і обережно приступав до хліба. Понюхав, взяв хліб у зуби і виліз на гілку. Тут він сів на задні стегна, взяв хліб у передні лапки і хрупав окрушка.

* * *

Щось шептало Петрові, щоб пішов до Федора. — Можи тот пейсач, тот сухий гриб щось доброго скажи. — Повечеряв і пішов.

— Слава Богу і Йсусу Христу.

— Слава на віки, — Федорів голос трохи витягнувся, бо вже давно як він чув від нього таке привітання.

— Прийшов-ім до вас на чісок, можи маїти щось доброго сказати.

— Маю, думаю що то, що скажу ти, буди добри для цілої громади.

— Що тике?

— Ми маїмо доброго професора. Як маїш чьис, то піди до него. Меш самий видіти.

— Ге... е... е... А хто він?

— Василь Рисенич.

Петро витріщив очі і роззявив рота. — Декую, не маю чісу али йду. Будьти здорові.

Петро спішився. Заки зайшов до школи, то так впрів, що сорочка змокрила, а з обличчя рівці поту спливали на вуса і щоки. З дороги наворачнув до школи і побачив, що професор збирав дикі малини, і подумав: — Бордюк був пан, а цес ходит в полатаних штаніх і в дрантивій сорочці. Простий хлоп! — Слава Богу й Ісусу Христу, — він привітався.

— Слава Богові і Христові, — Рисенич відповів і подав руку. — Я Василь Рисенич, ваш учитель.

— Я Петро Юшин. Мені Федір казав, що вже мают професорьи. Як вам сі жиє в хащьих?

— Дякую. Добре. Я вж емаю пестуна.

— А то шо тике?

— Білочка... вивірка. — Учитель приглядався Петрові. — Ви квапилися, що ви так впріли.

— Та то теперічки гальман роботи є. І сіно кінчити, і коріне збирати на ломанім і от-от тай жнива прийдут, тай так, що нима чісу віддихнути.

— Поволі і все зробитья, аби лише погода була суха. — Перед собою учитель бачив здорового і сильного чоловіка з широким чолом і косими очима.

— Коли школу починаете?

— Послідного вівтірка в місяці серпні.

— Якби ви чьисом хотіли до міста, дати мині знати. Треба йти. Будьте здорові.

— Бувайте здорові. — Рисенич дивився як Петро поспішився додому, і усміхнувся.

Петрова жінка Ядвіга була в своїх батьків і довідалася про молодого, кучерявого учителя, але не призналася йому. Вона мала свої пляни на стрічу.

* * *

Варвара Антосева прийшла до Рузі і обидві пішли до Василихи. — Знайш, Ру, ти виділа, що ангельський професор мав бричку і коника і все заїздив до Ядвіги тогди коли Петро і його тато на поли робили. А одной суботи вона поїхала з ним до міста і вирнулисі аж у ниділю в ве-

чір. Бо-м виділа ек їхали тудя і відти. Бігме правду ти кажу.

— Та... що зробимо. Ніц, — Рузя відповіла.

Прийшли до Василюхи і Марися запросила їх до хати і сказала: — Можи віп'ети студеного, квасного молока?

— Ні, декую, не хочу — Варвара відповіла і повторила свою новинку про Ядвігу Мариси, і докінчила. — Ото падуньку кирині, найсі преч кажи, що то за лецта жінка.

— Жилуїш козі ліса, Варва? — Марися відповіла. — Най гуляї кілько хочи. Колись плюни Петрови в очи, забере то що її, тай піде собі. Меш видіти, що так буди.

— Мій Антось давно тике міні казав, бо він більше знаї про її рід ек я. Де твій пішов, тай хлопці? — Варвара хотіла знати.

— Василь і молодчий син пішли в ріку, можи-би зловили трохи рибки, а то тике смачне як приправитсі смитанов, Рузі знаї, а старший пішов до Григорюкових хлопців. В гурті молодюкам весело. А твої, Ру, що робет?

— Федір дістав книшку тай читаї, Григір пішов дивитисі чи ни найшов би польинку, можиби ще більше сіна вкосили. А Іван ще давно пішов з парубками в роботу, відай до Бриндону.

— Мої дома сиде і пантруют господарку, — Варвара говорила. — Там дріб, качки, аби було пір'е на подушки Анні ек ме сі віддавати, кури, купа свиний на продаж. А то от-от дві льохи ще будут мати пацета. То треба пантрувати. Та бо ще є череда худоби і думаїмо пару биків продати. — Варвара втерла губи хусткою і запишилася. — Ходім, Ру, вже чьис д'хаті йти.

* * *

Микола прийшов до учителя і приніс тузін яець. — Прошу.

— Широ дякую.

Ми взавтрі їдем до міста. Як вам щось тра або хцети їхати самі, то вийдіт на перехрестя дороги в осьмій годині рано, — Микола говорив поквално.

Поїду з вами. У вівторок починаємо науку в школі і мені треба дещо купити. А для себе, мені трема магілниці бо не маю на чім прати шмаття.

— Не купуйте. За чверть години я вам виріжу магелницю з дубової дошки, позичу вам гимбля і самі вигемблюєте дошку. І дам вам долото, щоб вигладили карби. А як вам що тра купити до школи, то скажети склипареви аби вам дав картку за посвідку. Будьти здорові.

Учитель повечеряв, помив кухонне начиння, взяв малу грудку звареної бараболі і хліба, вийшов і сів на накриття криниці. Засвистав перших три тони гами до-ре-мі і закликав: — Ходи вечеряти, пестуне. — Вивірка вилізла на гілку, наче хотіла забезпечитися, вилізла на верх криниці, взяла хліб з собою, а Рисенич сів коло хати на ковбок і слухав жайворонкове щебетання.

Сидів і сидячи молився: думкою дякував Всесвітньому Умови за Його дар, благодать, і за Його провідництво.

В шостій годині ранку він пробудився і почав приготувлятися до їзди до Гартмор. Не чекав довго на роздоріжжю.

Ранне повітря було насичене свіжим ароматом, сплокане росою, проциджене крізь зоряне цідилко і загірте раннім сонцем. За кожним віддихом учителеві груди піднімались і розширювались. Його бліде обличчя почервоніло і він набирався сили, якої він знав, що буде йому треба через шкільний рік. Він рішив помагати нещасливцям в їх змаганнях поліпшити їх стан життя, як також піднести освітний рівень громади.

* * *

Прийшов вівторок і діти прийшли до школи. Вони вибрали собі лавки і чекали учителя. — Вже йде.

— Добрий ранок, діточки, учитель Василь Рисенич заговорив по українськи.

— Слава на... одне з дітей вихопилося але скоро зрозуміло, що зробило помилку.

Діти придивлялися йому і кожне по своєму рішало чи воно буде любити учителя, чи він буде бити, так як вдома казали їм батьки.

Чорне буйне волосся лежало кучерявими хвилями на голові. До носа були причеплені окуляри пинс-ней від одного скла висіла чорна стяжечка, якої кінець був схований в грудній кишені жакета. Білий кавчуковий ковнір

зі зігненими кінцями під бородою були зігнені вдолину, а на ньому чорна краватка була зв'язана в метелик.

Діти вибалушили очі, бо їх професор заговорив такою мовою як вони та опісля він заговорив по англійськи. — Як ти називаєшся? Кілько років маєш? В котрій класі? Як тато називається? Кілько миль тобі до школи? — Він це записував на довгому аркуші паперу. Скінчив і поглянув на час.

— За пару мінут, хвилин, буде павза. Що ви робите коли маєте павзу, чим ви бавитеся?

Один хлопець підніс руку і сказав: — свинки.

Учитель усміхнувся. — Я бачу, виджу, що ви всі босі. Часом дістаните патином по нозі? По пальцях? Хлопці, я маю пестунка; присвоїв собі вивірку, біличку. Вона приходить до мене їсти. Прошу не бігайте за нею і не кидайте за нею патиками. Прошу. Добре? Що ви граєтеся, дівчата?

— Горобці.

— Це гарна забава. Прошу встати. Оберніться. Перший ряд, прошу вийти на двір. Другий, так один за другим.

Прийшов обід. — Старші хлопці і дівчата, прошу уважати на малі діти. Можите йти і брати свій обід. — Він також пішов до хати обідати.

Після обіду учитель вийшов до дітей. — Хочете видіти як я годую вивірку?

— Хочимо! хочимо! — один хлопець сказав. — Прошу.

— Станьте коло школи. Малі діти на переді. Прошу будьте тихо. — Учитель посягнув у кишеню, сів на край криниці, свиснув три тони гами до-ре-мі і покликав: — Пестуни!

Цей раз вивірка не вилізала на дерево але впрост на криницю. Рисенич взяв горіх у пучки і поволі простягнув руку. Вивірка взяла горіх в зуби, вилізла на гіляку, з'їла зерно, і знова прийшла. Цей раз учитель показав горіх і правою рукою потягнув по лівій руці і лишив горіх на плечу. Вивірка вийшла уважно по рукаві, взяло горіх і пішла. — Бачите, діти, як ви доглядаєте і любити звірину, енималс, то чи домашні чи дикі малі звірятка, смал

енималс, будуть вас любити і не будуть вас боятися. Ходімо до школи, — і пішов вперед, але став на бік, щоб діти перше пішли в двері.

— Чи котре з вас ще має брата або сестру вдома, що прийде до школи?

Четверо піднесли руку. Учитель записав їх імена і клясу, і почав учти.

Були малі діти, що не знали ані одного слова по англійськи. Лише одна дівчина, Маринка Юсишин, що скінчила третю і перейшла до четвертої кляси. Учитель Василь Рисенич бачив перед собою перепону, непереходиму заставу, а це навчити дітей двох мов, української і англійської разом. По обіді він більше випробовував дітей як вчив. і кожний вислід записував у нотатнику. В четвертій годині він випустив діти зі школи, спустив прапор, і пішов до хати втомлений та до певної міри і розчарований. Повечеряв і вийшов на двір відпочити. Та думка не дає йому спокою. Поверх сорок дітей характерів, здібностей, вдач і облич. Так як на дереві нема двох однакових листків, так у школі нема двох однакових учнів. Як їх поклясувати? Він пригадав собі приповідку: Як видиш сонце і маєш віру, то путь собі знайдеш.

* * *

— Пе, я дістав письмо від попа, Григорья Пригроцького. Він писав, що прийде до нас на Спаса. Буди мати відправу, і може мале водосвятіє і посвітит овочі, мід і косиці. Пе, я самий цьому не дам ради. Поможи міні.

— Як я вам поможу? Петро запитав.

— Піди або поїдь до Слижьи, аби він дав сусідам знати, а потому підеш до Штрикуна, а я піду до Мулярья, і скажу їму аби він дав людям знати. Як би було веримне то було би файно аби коло церкви люди покушили свічених овочів і як би люди принесли щось з'їсти то би там перекусили, а по обіді він охрестив би діти.

— Завтра ниділі, поїду, і як буду виртатисі то поступю до Миколи Праче. — Петро думав. — То, Федори, як то всьо приїди до церкви, то тика буде глота, що не буди місці зміститисі.

— Мемо видіти що з того війди?

В понеділок по вечері до Федора приїхали Ілько Штрикун, Проць Просонка, Міхал Гойко і Іван Брусак. Привіталися і почали радитися про приїзд священика.

— Нам тра ксьондза, бо вже є купа дітей до христу і може буди три парі до шлюбу, — сказав Міхал Гойко.

— Я якої віри той піп? Бо ми пресбитеріянина не хочем. — Ілько Штрикун зауважив.

— Він належит до Української Незалежної Греко-Католицької Церкви, — Федір відповів. — Наш чоловік.

— То вшистко єдно, — бо католик; — Міхал поручив.

— Як ми звідтам всі приїдем, то де ми помістимося? Іван Брусак запитав.

— Хіба ж вас багато приїде? — Федір запитав.

— Може десять, а може й білше родин, — Проць Просонка вгадував.

— Іка ваші думка? Федір хотів знати.

— Ми запросили би єго до себе аби він відправив Службу в хаті. Я маю велику хату, — Гойко піддав гадку.

— То вже ме від него залежіти; здаемісі, що він сі прийме на вашу гадку. Він знає, що в Канаді ще нема доста попів і треба людим послужити в церковних требах. — Федір згодився з їх рішенням.

— Ми будемо вас просити аби й ви приїхали. Ми вам поможемо дякувати.

Микола і Петро прийшли пізно і не брали участі в розмові, але коли спімнули Федора, так Петро прийшов на поміч.

— Як Федорови ни стане лекше і не подужиї, то де він зможи іти петь миль і ще до того стояти цілий день?

Микола підніс руку. — Я приїду рано, заберу їх обох і ще відвезу їх додому.

В цей час Петро вже мав бричку і коника, і привіз о. Григорія Пригроцького з міста, але через незгоду вдома лишив його в Федора.

Прекрасна погода. Сонце благословило святочний день, людей всюди повно, кошики з овочами завітчені барвистими домашніми і дикими квітами, але в церкві не було місця на кошики, і жінки позложували їх на землю в два ряди здовж церкви. Жінки, котрі мали діти до хрещення, не сміли ввійти до церкви, а доглядали ко-

шиків, щоб збиточники не рушали овочів і квіток. А ті, що приїхали пізніше, стояли на дворі коло дверей.

Щоб приспішити відправу, хрещення дітей, отець Пригроцький попросив жінок, щоб стали в ряд, і записав імена батьків і кожної дитини і кумів. Скінчивши молитвою, він подав епітрахиль в руки жінкам і провів їх до тетрапода, де відчитав імена дітей і відправив чин хрещення.

Старші хлопці взяли хрест і хоругви, і пішли вперед, за ним ішли священник і дяки, а позаді велика громада правовірних християн ступали крок за кроком.

На столі стояло ведро води, чекало благословення і освячення. Отець Пригроцький покропив присутніх, а жінки після освячення води кухликами і слоїками брали воду, а священник відправив чин освячення овочів і квітів.

Жінки обмінювалися овочами, здоровкалися з незнайомими, питалися одна одну звідки приїхали до Канади і де осілися на гомштат. Одна жінка хвалила попа, друга хвалила ксьондза, а третя молода жінка хвалила священника. — Я ще не була замужна як я чула такого мудрого священника в Глешаві. Цей має добрий голос і дав розумну проповідь. Ще до того той сивий дяк добрий. Має гарний теноровий голос. Як то їм обом пасує!

— Як ви називаетисі, — Анна Слиж запитала і дивувалася, що така молода жінка так розумно говорить.

— Оксана Прач, Миколова жінка.

— І ви там світили овочі так як ми нині тут?

— Так. Коло нас пасічник мав багато пчіл, то ми ще й мід святити.

Ілько Штрикун і кілька сусідів не могли рішитися чи брати священника, бо більше як половина людей були в церкві, жінки мали кошики з овочами, як також ті, що мали нехрещених дітей, нині охрестили їх.

Антось забрав дяка і священника на віз і поїхав до Федора, а Микола їхав додому і став напроти школи.

— Оксано, як маєш паперову торбинку, покладь свяченого і занеси учителеви.

Оксана застукала в шкільні двері і Рисенич вийшов стрінути гостя. — Прошу пана на учителя, прийміть від нас свяченого, — і вона подала йому торбинку.

Учитель здержувався, щоб не показати своє здивування. Не так її постать і жіноча лагідність, як її обличчя, очі, голос і мова мало що не викинули його з рівноваги.

— Дякую щиро. Прошу паню, як ви називаєтеся?

— Оксана Прач, дружина Миколи. Щасть вам, Боже, в вашій праці. Бувайте здорові.

— Дай, Боже, й вам здоров'я. — Рисенич поніс свячені овочі до хати, вернувся до школи та взявся до навчання дітей. Аж після українсько-англійської лекції початкуючих кляс і вже коли діти пішли додому, він почав думати про молоду жінку. Перше, вона говорила звичайною українською мовою дещо образованих людей, або вона родом з заможного селянина, що мав можливість дати їй науку в гімназії.

* * *

Петро ступав поміж рядки сіварки, щоб не толочити пшениці, і щіпав зерно з дозрілого колоска, як також і з недозрілого колоса. Дивився скільки молочка було в зернятку. Зараз через дорогу Федір також переглядав свою пшеницю. Він побачив Петра і пішов до нього.

— Помай Біг! — Федір привітався.

— Дай Боже. Вже готова ваші пшениці до кошині?

— Е... е... е... ще є озиленковаті латки, али жниварка вже готова і думаю завтра косити.

— Я тиж таке думаю, боюсі морозу, — згодився з сусідом Петро.

Весь час, коли Петро оглядав пшеницю, він мав на думці стрінутися з Федором і сказати йому, щоб по вечері пішли до учителя. Звичайно, він здорово гехнув і заговорив. — То... то... то здалобисі піти до професорьї тай понести йому щось до їди.

— Підемо, що меш брати?

— Я ни годин брати, мушу красти, бо моя дітьком підбита полька буди воркотіти як ніч так день. Я візьму кусек вудженого сала і яец, а ви як би годни взети щось з набілу, сир, бриндзі, молоко або й масло як є. Бідний дись тикий голоден, що світитсі крізь него.

— Ий, знаю я студентське жите. Ти думаїш, що там чиго здорові сільські хлопці діставали сухоти? Ночами наука, голод, студінь і жура.

Рузя завинула в пілку бохонець хліба, грудку сира і масла, малий слоїк сметани і кілька обмитих барабоць, позложувала їх в білий мішок від муки, і Федір пішов поволі і не обзирався, щоб не було підозріння. Зайшов він приблизно пів милі, коли він вчув тяжке дихання. Він став і зачекав на Петра.

Петро віддихав і заговорив, — здаємісі, що мій Бордюк нагнівався на мене бо не пиши більше.

— То їго волі, ще можи й наука, — Федір відповів і думав: Слава Тобі, Господи, щос поміг нам душу спасти. Без Слижьи я був би самий нічо ни вдіав. Коби ще цес професор поміг.

Василь Рисенич сидів на ковбку і читав. Коли побачив Петра і Федора, став на ноги і підійшов проти них з протягнуною рукою.

Звиталися і подали йому клунки.

— Дякую, що ни даєти бідоласі з голоду згинуті, — Рисенич пожартував. — Це не так як було в Коломиї в гімназії. Там було: „втікай і жий, або сиди і конай”.

— Що ви там тике читаїти? — Петро не витерпів.

— Маю маленьке видання Кобзаря, — учитель відповів. — Це поезії, вірші найбільшого українського поета, Тараса Шевченка. Ще жаден український поет не писав так щиро і правдиво про наш край, про Україну і про її славу, як писав цес поет.

Петро нервово гехнув. — Ану прошу, пане учителю, прочитайте наголос що тот поет пиши.

Василь Рисенич читав і поглядав на гості. Петро роззявив рота наче він хотів, щоб слова залетіли в його рот, щоб він їх проликнув. А Федір зігнувся і думав. — Господи, Слава Тобі... вже не треба голови сушити. Их! Якщо би тепер Слиж був тут, то їго втіхи ни було би ні кінцьи, ні міри. Дай їму, Боже, здорове.

Учитель перестав читати і знова подивився на старого, сухорлявого, білоголового, бородатого Федора, і на широкоплечого, віком молодого Петра. Федір ще думав, а Петро водив очима, коли він листував сторінки, шукаючи за добірними частинами поезії.

„Святого Бога вихваляв
І все те, все те на Україні”.

Він знова перекинув пару листків:

„А на апостольським престолі
Чернець годований сидить,
Людською кровію торгує
І рай у найми віддає”.

Федорове серце забилося, а сльози заблестіли в очах.

„Гетьмани, гетьмани! Як би то ви встали,
Встали й подивились на той Чигирин”.

„Ой Дніпре, мій Дніпре, широкий та дужий
Багато ти батьку, у море носив козацької крові
... А в степах України
Дай то Боже милий — блисне булава!”

Поговорили трохи, Федір подивився на заходяче сонце і сказав: — Вже чьис д'хаті йти. Завтра жнива.

— Йдемо. То... то... то... тепер так нима чісу але — г... г... е... е... коли би то до вас прийти?

— В неділю по обіді.

— Добраніч, — Федір і Петро сказали разом.

— Дай, Боже, вам здоров'я, і дякую вам за відвідини.

Як розходилися, Федір спімнув: Пе, цес молодюк говорить так як в Коломиї адвокат Трильовський мені говорив. Добраніч.

* * *

Сонце потягнуло за собою день і заховалися в лісі, а сумерк вдягався в темну ніч, щоб польовий цвіркун почав пилити задніми ногами — на скрипочці грати — щоб уподобатися своїй любці. Полудневий легіт бавився з осиковим листям, не давав їм спокою, і вони безнастанно тріпотіли. В лісі сова загуділа, щоб настрашити заяця або й миш. Її високо розвинений слух заведе її на тихо-літаючих крилах якраз на саме місце де миш порпала листя за хробачком, або куди зайчик побіг. В ночі ліс більше живий як у день. Зайчики вночі бавляться, вдень сплять. Майже вся дрібна звірина вночі рухлива, а велика сива сова не спить, тихенько літає і ловить їх, собі і дітям на поживу. — Пугу-гу... гу... гу-у-у-а — і одне з його дітей прилетіло, щоб повечеряти.

Схований в гущавині горобчик цвірінкнув і знова заснув, цвіркун не переставав цвірінкати, а дві миші кусалися та не довго, бо сива сова зачула їх і повечеряла ними.

Мряка стелилася по землі і роса сідала на листя, щоб передосінний цвіт обмився з денного пороху. Волога ніч дихала пахощами жнив, і відсвіжена зелень бадьоро піднімала своє лице до сходячого сонця. Пасми проміння цілували перлісті листя, прошивали водяні перли для Феї на намисто, а вересневе сонце піднімалося і випивало росу, щоб висушити збіжжя.

Без телефону громада дізналася, що учитель бажав би познайомитися з родичами дітей. Він був певний, що Петро прийде, а може й Федір, і приготувався прийняти їх. Прийшли, посідали на ковбани і почали говорити про буденне життя. По хвилі ще прийшли інші, і учитель став на ноги і познайомився, витаючись з ними. Зараз ще більше прийшли, і Слиж з ними.

— Ге, е, е... е... тут вже більше ковбанів нима, — Петро звернув увагу.

— Прошу, ходіть до школи, — учитель Рисенич запросив. — Там сядите і відпінете. Він не сідав у своє крісло але сів на лавку наперед стола, обличчям до людей. Він мав на думці взяти книжку і читати, але змінив цю першу гадку. Він говорив про науку початкуючих, більших і старших дітей. Опісля він звернувся до присутних.

— Ви не смієте піддаватися людям, що за centa хочуть завести вас під чужі ворота. Ви маєте свою церкву і свої молитви, маєте свою школу і свою науку. Це все є ваше придбання; це ви побудували своїми мозольними руками. Ви пережили біду, недостаток і голод; своїми власними руками ви корчували ліс, і розпочали життя в корчах, але я певний, що і цих корчів колись не стане.

— Нині тут між вами є люди, яких діди робили панщину, але також є такі, що не кланялися панам і не цілували ту руку, що їх товкла в голову, бо ні вони, ні їх прадіди не робили для панів. Тут, ви всі як один, робите собі, а не комусь.

— Одно, і я це дуже добре знаю, що як мені, так і вам, тяжко забути рідний край і пристосувати себе до

канадійського життя. Але ми повинні пам'ятати то, що ми принесли в душі з собою, то, що родичі передали нам, а це мова, написані книжки і історія нашої рідної землі, наших славних козаків і гетьманів.

— Тут ми мусимо писати свою історію про те, як ми побороти злидні, перетерпіли голод, як ви говорили з англійцями на мігах. То всьо ви перенесли на своїх плечах, а тепер вам трохи легше стало. Але пам'ятайте, що наука нам така потрібна як хліб. Без одного і без другого ми не годні обійтися.

— Тут вам ніхто не заборонить учитися дві мові, писати і читати, разом. А цього нам конче треба, бо як навчитесь по свому, по українськи, то мете читати свої газети. А навчитесь по англійськи, то мете читати і говорити по англійськи. На кінець ще скажу — затримайте в собі рідний одідичений український дух так, аби наші діти знали хто ми є. Дякую.

Ще ніколи громада так щиро і так довго не плескала як того дня. Учитель став і низьким поклоном подякував громаді за їх оплески. — Наколи скінчите осінню роботу і приготуйтеся до зими, то я любив би, щоб ми почали вечірню школу. Це не буде тяжка робота, лише що треба буде пильнувати, щоб навчитися.

Петро подивився в вікно. — Ге... е... е... е... сонце ще май високо, ще є трохи цісу, може би ви прочитаєли якийсь вершик, — він попросив учителя, почервонів і сів у лавку.

Учитель Василь Рисенич взяв Шевченків Кобзар, перелисткував і прочитав уривки з поеми „Гамалія”:

„Ой нема, нема, ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати?
Не чуємо на чужині...”

У Туркені, по тім боці,
Хата на помості.
Гай, гай! Море грай,
Реви, скелі ламай!
Поїдемо в гості...

Пливуть собі співаючи;
Море вітер чує.
Попереду Гамалія
Байдаком керує...
...Ріж і бий!
Мордуй невіру бусурмана!
Кричать за муром...
Козаки в кайданах...
„Ріжте, бийте!” — на фортеці
Кричить Гамалія
Україні на славу.

— Чи в Галичині були люди, які робили для добра народу? — Оксана Прач, Миколова жінка, запитала.

Учитель пригадав собі ім'я і час коли вона дала йому свячених овочів. Очевидна річ, вона є інтелігентна жінка. — Були, пані Прач, але що їх було дуже мало і я скажу вам про кількох. З усіх священників отець Омелян Огоновський був найщиріший своєму народові. Він отворяв людям очі і розум. Він заохочував їх до науки, до читання, і помагав будувати Читальні Просвіти. Другий Іван Франко, славний письменник і поет в Галичині, західній Україні, але його радикальні погляди нарobili йому клопоту так, що деякі люди відцуралися його. Колись він буде такий славний як Тарас Шевченко. Ще один, коломийський адвокат, Кирило Трильовський, був щирий українець. Він багато помагав селянам як вони попалися до суду, і обороняв їх. Не один пан затискав кулаки коли Трильовський притиснув його оскаржуючим питанням.

Федорова спідна губа тряслася під увислим вусом наче він шептав молитву, а Слиз з одного боку, а Петро з противного, глипали на нього.

В своєму розвиваючомуся мізку Петро записував кожне слово, що учитель сказав, і дивувався як старий Федір годен був то знати, а не годин був так висловитися.

Рисенич говорив далі. — Тепер по великих селах побудували Читальні Просвіти і адвокат Кирило Трильовський подарував купу книжок.

Несвідомо Федір шептав — просвіта, світити, свічка, світло вогню, Світе Письмо.

* * *

Як скоро діти пізнали душу і серце учителя! Не умом, не фізичною силою, але так мало нам знаним дитячим шестим зміслом. На шкільній площі була веселість. Хлопці бавилися свинки, свинар заганяв свинку до свинарні. — ду-ду, а-по-другу — а-по-трету. Учитель Рисенич стояв і приглядався до хлоп'ячої забави.

Хлопці з сухими короткими патиками, кожний коло своєї ямки, стояли довкола на варті з патином в ямці, щоб свинар не загнав свинку, потовчену бляшанку, до свинарні, ямка посередині кола. На обручі кола стояли вартівники.

— А-ду-ду — хлопець дав оклик і дивився де він просмикнувся б з свинкою до загороди або відібрати варту, ямку від хлопця. — А-по-другу... а-по-трету. Бляшанка глухо задзвеніла, патики залускали, один вартовий задалеко відступився від своєї ямки, щоб відігнати свинку, свинар скочив і поставив свій патик у вартового ямку. З вартового зробився свинар.

* * *

— Г... г... е... е... Так ни маю чісу, що раз, али прибіг-їм на чісок. Хочу сі спитати чи ви би годні роздобути міні книшку про... про...

— Козаків? — учитель підказав.

— То-то — то-то. Мені старий Федір щось набилював про козаків але... г... е... е... яке то старого. — Петро втер грубий краплистий піт.

— Добре, дістану.

— Ще одно. Думка є, а язик не вміє сказати, — Петро нарікав на своє незнання.

— Говоріт так як язик хоче.

— Ци то було би тешко заснувати Читальню?

Василь Рисенич видивився на Петра допитливими очима. — Чи ви вже з ким говорили про це?

— Уже. Оногди як ми йшли від вас то я, Федір і Слиж про це говорили.

— Як люди схочуть, то всьо зробиться.

— Добре. Нима чісу. Йду. Будьти здорові.

* * *

Петро орав. Ходив за плугом і виорював собі думки: коби скінчити осінню роботу. Прийде зима, так буду ходити до вечірної школи... Як би той старий Федір мав таку мову як розум, от було би добре... А Слиж так пече словами, що най-сі преч кажи... При кінці ниви Петро зупинив коні, щоб відпочили, витягнув з кишені зложений папір, сів на колоду, і читав. Мучився, бо ще мусів зложувати букви в словах.

Осінні дні вкорочувалися. Учитель Рисенич рішив починати приготувати дітей до різдвяного концерту, бо коли дні будуть короткі, то діти мусять бути вдома перед заходом сонця.

Слідуючого дня він сказав дітям, що треба починати вчитися декламацій, пісень і коляди, та коротеньке представлення. А тому, що діти ще не встигли читати по українськи, то він мусів би читати їм і таким способом навчити їх повторенням.

* * *

Тоді коли діти ходили до школи, вчилися і бавилися, то Антосеві Никола і Анна працювали на фермі.

— Ти! Нико! — Антось кричав до свого сина. — В душу твою матір, май рушийсі, бери коні та йди на цілину з сікачьими.

— А ти, Анно, аби-сми зараз погудувала льохи і дріб, і віжиниш корови в пастівник, найсі пасут зрані, — Варвара наказувала. — Ше звариш котел бараболь, буди свинім і нам на полудинок.

* * *

Лише що скінчили молотити збіжжя, як почав падати осінній дощ. Він відпочивав, щоб хмари напились води і знова падав. З гір потоки спливали і напоювали ріку. Нарешті хмари забралися і обмите лице природи чванилося своєю красою.

Ще перед дощем осінь скінчила фарбувати різнобарвними красками зелене листя, яке тепер чекало сухої погоди і дивилося на сонце. Осика позолотила схил підгір'я, а зелені сосни з гострими верхами сягали до синього неба. Сонце пригріло і блакитна імла заперезала гори своїм поясом.

Верміліон ріка, повна по береги, обмивала горам ноги, мила коріння, чесала волосся, і зелені зачіски тріпалися, хотіли вирватись від каменя і поплисти з водою, доганяти своїх сестричок.

Чутка розбіглася поміж поселенцями, що Василь з долини і ріка вже готові починати в вівторок молоти зерно. Млин чекає, щоб гать відчинити.

Микола Прач і Міхал Муляр чули поголоску і поїхали до Василя переконатися чи то правда.

— Аяя, вівторок мій щісливий день. Прийди, Миколо, спробуємо млин, і привезіт зерна на мливо.

— Добре, приїдемо, — Микола і Міхал згодилися. — Ходім, будемо їхати додому.

— Я присиду з вами; вступлю до Федора. Привіталися і Василь сказав:

— Прийди-ко, Федори, в вівторок, покропиш млин і змовиш молитву. Ми маємо свічену воду, лиш молитвеник возмеш.

— І що гадаїш, Васи, меш молоти? — Антось запитав недовірчиво.

— Буду, я знаю, що буду.

З молитовником у кишені Федір ішов до Василя, а Рузя, його жінка, несла малий мішечок праженого кукурудзяного зерна.

Поселенці, котрі помагали будувати млин, приїхали і привезли трохи зерна. Микола приїхав з жінкою і привіз сусідів односельчан. Крім Василя і Миколи мало хто з прибувших, включаючи Антосю, вірили, що Василів млин змеле пшеницю на муку. Василь і Федір стояли коло гати і говорили, радилися звідки починати кропити свяченою водою.

— Я думаю від гати, із водов іти до колеса потому до каменя. Але... питаюсі Миколи. — Як раз Микола і його жінка Оксана приступили.

— Пане Липович, це моя жінка, Оксана.

— Як сі маєте? — Федір розстроєно запитав.

— Мені приємно стрічатися з вами, — Оксана подала руку.

— А це Василь Думич, мельник і будівничий млина.

— Дай, Боже, вам щастя!

— Миколо, ти кимиш як піп посвечував дідів млин?
— Федір запитав.

— Добре пам'ятаю.

— Де він починав?

— Тут, де ми стоїмо, коло воріт.

— Він правив і кропив у трьох місцях, — Оксана завважила. — Коло воріт, колеса і каміння.

— Світа Тройці, — Федір сказав, і його сиві очі заблищали.

— Пане Федори, чи ви хотіли б аби я вам допомгла?

— Прошу, пані Оксано, прошу, — Федір згодився.

— Оксана стала коло нього. — Станьте так, щоб я носиком правого черевика, дам вам знак коли читати або співати. Перше перехреститись. Моє: Господи Ісусе Христе. Ваше: спів „Слава Тобі”. Васи, давай воду і кропило. Як я махну головою ти утвориш ворота. — Беріть молитвенник і поступаймо до черпаків. Я говорю Присвятая Тройце. Ваш спів: Господи помилуй. А я кроплю здовж водов аж до колеса.

Василь отворив двері і вода поплила до колеса і воно почало крутитися.

Оксана заспівала: „Радуйтеся, двері Господні, ми осьв'ячуємо колесо і млин”. — Камінь почав кружляти, Федір кропив. Оксана співала дзвінким голосом — „Які величні діла Твої Господи” і „Помоліться і хвалу віддайте Богови”. Хочети, аби я відспівала „Отче Наш”?

— Прошу. — Вона стояла коло дверей у млині, лицем до людей і співала молитву.

Федір і Оксана стояли на пристані. — Прийми, Господи, нашу молитву, нашу подяку за Твою благодать, і вам, пані Оксано Прач, за вашу поміч, і вам, люди, за вашу поміч. Господи, благослови вас.

— Федір взяв Оксану за руку і подякував їй.

Микола і Василь пристосовували камінь.

Федорова Рузя і Василева Марися поступали за дяками і шепотіли. — Який чистенький голос вона має, — Марися шепнула.

— От вчена молодиці! — Рузя додала.

Люди, котрі не бачили і не знали Оксани, дивувалися. Хто ж чув, щоб жінка дякувала? Ну! От дивино-сі.

Оксана прилучилася до жінок і гуторили. Як звичайно, жінки питали Оксану з якого роду вона походить.

— Я звичайно сільська жінка. Мій тато був дяком, а мама дуже гарно співали не лише в церкві, але й вдома або на полю. Я дякую вашому дякови, що він дозволив мені з ним співати. Я чула як він співав на Спаса в церкві, але я чужа, не мала відваги просунутися поміж люди і помагати йому.

— Ходім, подивимосі як млин меле.

„Ой, піду я до млина, до млина,
А у млині новина, новина,
Там то мамцю мельник,
Там то мамцю добрий,
Там то мамцю хороший,
Меле гречку без грошей”. —

Оксана співала потихо.

Жінки слинили муку, хотіли побачити, яке тісто буде. — Та ця мука ліпша як Фор-екс, що купуємо в магазині, — сказала жінка, що зробила тісто на воді і замісила на долоні. Бачити?

Коли скінчили молоти пшеницю, Іван Григорюк дав Василеві мішечок висушеної кукурудзи. — Спробуй, Васи, мемо видіти яка буде мука.

Каміння загарчало.

Кукурудзяна мука, жовта як золото, посипалася в відро. — Ану, понюхай, Федори, — Іван сказав.

— Буди файна кулеші.

Рузя подала свій мішечок Василеві і знова посипалася золота мука, але запах цеї муки був трохи інакший. Це буде гуцульська кулеші, — старий Юзь висловився отверто. — Слава Тобі, Боже.

— Пе, ти май годин, віголоси, щоби прийшли до школи в неділю на сходини. Мемо говорити про Читальню, — Федір попросив Петра. — Най бирут з собов жінок і молодіж.

Петро встав і крикнув, щоб почекали трошки, і виголосив про сходини.

— Ще додай про вечірну школу — Микола піддав.

* * *

Прийшли люди, з близька і з далека. Учителеві не взяло довго представити конечність Читальні. Слиж сказав, що було б добре, щоб люди скинулися по пару центів, аби купити пару книжок. Учитель сів коло стола і записував імена жертводавців і скільки вони дали. Опісля рішили коли будуть починати вечірну школу.

— Як тоті, що думають приходити до школи і готові до зими, то можемо навіть і цього тижні починати.

* * *

Василь Рисенич рішився освідомити людей, і за це він працював днями і ночами, і поступенно він запримічував здобутки в своїй безупинній праці. Ні учитель, ані люди, не могли збагнути остаточного висліду праці.

Правдива зима, з морозом, вітром і снігом. Воли грудницями орали сніг і повільно посувалися вперед, а коні толочили сніг черевами. На бічних дорогах санний набій на початку виглядав як борозни, виорані плугом і ще не був втолочений, ні розширений. І знова почав сніг падати і засипати дорогу.

— Здаемісі, хлопці, що ви ввечер не підети до школи, бо там може зірватися така фуфила — заметіль, що світа не буди видко, — Слиж заговорив до синів коло вечері.

— Я йду, — Никола сказав рішучо, — а ти, Ште? Ідеш?

— Як ти йдеш, то й я йду, — Стефан відповів. — А ти, Васи?

— Я ни йду. Я завтра хочу піти в Стоні Крік подивитисі на сітки, — Василь не годився з старшими братами.

— Ти сьид на піч тай бав діти, — Стефан втяв.

Хлопці одягнулися в кожухи і пішли. З початку добре було йти, але коли зближалися до Григорюка, то знов почав вітер віяти. Онофрій, вдягнений, чекав на хлопців і пішли разом. Ще було пів милі до школи як звіялася шалена сніговиця. Хлопці йшли, так як інші. Федь Брусак із заходу, Петро Самчук з півночі, Іван і Василь Каправі і Данило Шкварчук ішли на вечірну науку.

Зі сходу лише Петро Юсишин ішов і двигав у голові тяжкі і болючі думки. Ядвіга сварилася з ним. Він думав: вона або не розуміла або не хотіла, щоб він учився читати й писати, та домашня сварня не клопотала його; він

рішив учитися. Крізь лісок він бачив як у Федора світло проникало крізь заморожене вікно. Федорові слова з'явилися в ньому. Така стара порхавка, а вже вікарбував собі малу імперію серед дикого ліса. В него нема сили за малого хрущя, а кільки він вже зробив у ці імперії. А цес кучер'вий професор говорив таке саме як цес старий сивун. Петро ступив поза набій дороги і бовтнув у сніг по клуби.

Вітер засипав його очі снігом. — Гг... гше... е от, замитія! — Петро протер сніг з очей рукавицею і йшов уважно, бо набою на дорозі не було видно. Нараз сильний крутїж снігу обгорнув його від ніг до голови, він ступив поза дорогу і впав. Це вже було йому забагато. — Чорт би тебе взев, ти вїй і крути снігом як хочиш, а я тикі йду до школи. Ти, небоже, мене ані не напудиш, — не настрашиш, ані зіпреш, замітай сніг куди хочиш.

З шкільних вікон червоне світло мерехтіло, а сніг завивав його в білі верети. Петро став коло дверей, щоб сніг стріпати з себе. Він махнув рукою і раптом став. Школа співала „Верховину” і мужеський голос проникав крізь вікна, двері і стіни. Петро забув стрясти з себе сніг; він стояв і слухав. Його гадка зупилися на підгір'ю Карпат. Скінчили співати, і він увійшов до школи, де учитель стрінув його з усміхом.

— Г... г... е... е... то тика фуфила звіяласі, що най вона щезне, — Петро нарікав.

Прийшов час кінчити науку і учитель зажартував. — Уважайте аби котрого з вас сніг не присипав. Ще одно. Ми почали приготовляти з діточками різдв'яний концерт, і я буду просити вашої помочі. Пожартували, посміялися, одягнулися і сказали добраніч. Вони сміло вийшли на двір, де вітер ухопив їх голос і завив як голодний вовк.

* * *

Сніг був глибокий, але тут санна дорога була тверда і широка так, що було безпечно йти або їхати хоч лютий мороз закрадався наскрізь через зимове убрання. Це людей не зупиняло. Одні їхали, другі йшли до Косів школи на різдв'яний концерт. Школа була переповнена і люди стояли попри стіни.

Учитель Рисенич вийшов наперед сцени і заговорив. — Хлопці і молоді мужчини, прошу встаньте з лавок аби

жінки і діти і старенькі люди мали де сісти. — Дякую. Мої діти просят мене аби починати концерт. Перше заспіваємо канадійський гімн „О Канада”, опісля коляди. Прошу встати. — Відспівали гімн і „Бог Предвічний”. Мала дівчина виступила з ряду, вклонилася і дала привіт: Христос Рождається! Люди відповіли: Славіте Його, — і заспівали „Небо і Земля”. Точка за точкою діти говорили без страху і знов заспівали — Не пора, не пора, і Щедрий Вечір всім вам. Після коротенької перерви виставили мале представлення „Діточе Різдво”. За кожним виступом люди плескали.

Коло заквітчаної ялинки сторож стояв і гасив догораючі свічки.

Діти стояли на своїх місцях на сцені, а учитель став напереді сцени збоку і дав коротке закінчення. На кінець він сказав: — Дякую вам, діточки, що ви так само навчилися свої ролі, деклямації й пісні. Тепер прошу встати і відспіваймо „Гад сийв да кінг”, і Ще не вмерла Україна. Опісля він прилучився до великої громади, яка співала Христос Рождається, Славіте Його.

— Славно, пане учителю, славно!

— Прошу пані Прач, роздайте дітям по мішечкови солодошів. Дякую вам.

Учитель зійшов зі сцени. Люди приступали до нього, щоб звітатися з ним і заговорити пару слів та подякувати йому за приготування концерту.

* * *

В школі в день перед Святим Вечером, по четвертій годині, Федорів Василь приступив до учителя і, загикуючись, заговорив: — Тато й мама пійосили вас абисти пійийшли до нас на Святий Вечір на Вечею.

— Дякую, Васильку, я прийду.

Василь ступив два роки взад, обернувся і побіг до дверей. Одягнувся, перекинув торбинку через плече, ще раз поглянув на учителя, запер двері і побіг до дому. Під червоними, з коров'ячої шкіри вшиті макасинами, обув'я, сніг скрипів. Мороз співав свою пісню.

— Нині ціла хата має постити, — мати наказувала. — Дивітсі, абисти котре не пошпарнули до комори бо коліна вам поломлю.

Голодні діти кривилися.

— То гріх їсти, чикайти Вечері.

— Дай-ко, Ру, дитині хліба, — Федір просив. — То старшим інакши а дітем інакши. Де в Сьвітім Письмі пиши, що діти мусіт постити на Світій Вечір?

Рузя була б всипала йому як горохом, але то був день Святої Вечері і не годилося заводити сварку. Вона вкроїла кілька скиб хліба, поставина на стіл сіль, гострої цибулі і часник. — Білше ані на зуб аж до Вечері. Покушійти чіснику, чісник відганьє зло.

— А ви дівки вважійти абисти навчилисі як приріхтувати Сьвіту Вечеру. Нині маї бути дванаціт пісних страв. Навіть і набіл не можна їсти. А ви ж, хлопці дивітсі аби худібка була файно обійдена. Постеліт під них соломи, али май грубо, і дайти їм сіна наніч. А ти, Федори, йди подивісі чи Григір вже привіз фіру соломи, али не скидайти. Покладьти рубель на фіру, то маржина ме триматісі вкупі.

По обіді Федір приніс пшеничний сніп, перевязаний перевеслом, і поставив його на покутті під образами. Опісля приніс вязанку зеленого, пахучого сіна і поклав його під стіл. Рузя розвязала перевесло, постелила сіно на стіл і на лави, простерла ліжник, а на сіно, на столі приліпила свічку на розтоплений віск. — Діти, ану вмивайтисі і переберітьсі в чистеньке шматті.

Прийшов учитель Василь Рисенич. Він став коло порога і почав віншувати: — Віншую вас, гречний господарю, і вас, гречна господине, і всіх ваших діточок, щістем, здоров'єм і цими сьвітами Рождества Христового і з Новим Роком що би-сти діждали і в мирі пересвятували та щісливо прожили від Нового Року до Богоявленіє, від Богоявленіє до Воскресеніє, від Воскресеніє до сто рік, поки вам пан Біг назначив життє й вік. Христос сі Рождаї!

— Славіти Їго! — ціла родина відповіла. — Федір сказав: — Просимо ближче. Скиньте ковт і сідайти.

Діти водили очима за рухом учителя. Він клякнув на солому коло стола і прикликав дітей до себе. — Вклякайте коло мене і дивітьсі на мене, але просто на мене.

— З паперової торбинки він висипав жменю горіхів і посіяв їх перед дітьми.

— Добре. Тепер починайте квокати і шукайте горіхів. — Учитель клячав між дітьми і тишився; слухав як діти квокали.

На столі на колачі горіла свічка. На покутті стояв дідух, символ душі і землі, а Святі з ікон дивилися на Свят-Вечір.

Мати зі старшими дочками приносили страви і ставили їх на довгий стіл. Вона переглядала чи все в порядку, чи є всі страви, а їх має бути дванадцять; аби котру страву не забути, бо буде гріх. Раз посідають до Вечері, то не можна встати від стола аж заки не повечеряється — аби маєток не розсипався; та чоловік не був голодний; аби родина трималася купи.

На столі кутя, студинець і риба, голубці з рижом, голубці з гречаних крупів, підпеньки в запражці, вареники з капустою, вареники з сливками, узвар, пироги з маком і біб.

Рузя ще раз повела очі по столі і кивнула головою до Федора.

Федір став коло стола, дав знак рукою до учителя і він став з правого боку господаря, з лівого боку мати і діти, і змовили молитву. З святочним настроєм родини і гість сіли за стіл до Святої Вечері. Цього вечера в домі панувала святість і спокій. Навіть діти відчували величність цієї події, і заховувалися примірно, приймали поведження від батьків і гостя. Учитель, непомітно, приглядався до батьківської науки.

Три рази, по трохи, Федір черпнув ложкою куті з медом, і потертим на молоко маком (Слово „мак” не можна споминати, бо блохи будуть в хаті) і подав миску куті жінці, а опісля учителеві і чекав, щоб кожне взяло собі куті. Дітей кортіло покушати куті, але старші забороняли їм. — Чекайти!

Федір підняв ложку куті і привітав всіх — Христос Рождаєсі!

— Славіте Їго!

Їли кутю, але Федір дотримувався одідишеного зви-

чаю; він кинув трошки куті до стелі. — Це аби хліб родивсі.

— Аби маржина веласі, — Рузя додала.

— Можи ви ще собі дозволити цієї дзьобавки, — Федір подав кутю учителеві.

— Ні, дякую, можливо на останку.

З'їли кутю, рибу, і почали брати вареники.

— Е... е... е... пани професори, здалобисі підолети кукурудзу, бо не буди з чого кулешу зварити. — Він посягнув рукою поза дідуха і витягнув пляшку горілки — Подай-ко-ми порцію, Ру. Він налявав собі чарку і сказав, — дай, Боже, вам здоровля, пане учителю!

— І щісливу долю! Рузя додала.

— Дай, Господи, й вам здоровля, щоб божественна сила допомогла вам дати своїм дітям школу і примірне виховання.

— Прошу, пане учителю. випийти порцію цієї окоритки.

— Коби не дуже остра, — Василь Рисенич дивився на забарвлену горілку.

— Ні, ні, не остра, — Рузя запевнювала. — Я її заправила сама. Тикі по свому.

Учитель Рисенич вляв собі половину чарочки. — На здоров'я всім! — покушав. — О це, брьі, горівочка. Лиш козаки на Запоріжжю пили з медом таку горівку!

Повечеряли. Як звичай вимагає, перше заколядували Бог Предвічний, а опісля інші. Федорів теноровий голос ще був чистий.

— Прошу, пане газдо, ще заколядуйте березівської, — учитель просив.

Ой, Біг, помагай Біг,
Гречному паничу,
Грай коню, грай кониче.

Ой, там під-і Львовом,
На оболоню,
Грай коню, грай кониче.

Ой, гречний панич
Конем іграє,
Грай коню, грай кониче.
(і так по кожній стрічці)

Ой, конем іграє,
Восько склика... грай коню.

Ой, восько ж мое,
Все прибраное, грай...

Ой, йдіт приступайти,
Львів розбивайти, грай...

Ой, як приступили,
Тай Львів розбили. грай...

Ой, виводит д'нему,
Коня вороного, грай...

Ой, він коне узев,
Шьипочки ни знев, Грай...

Ой, шьипочки ни знев,
Ни поклонивсі, Грай...

Ой, ни поклонивсі,
Тай ни покоривсі, Грай...

Ой, восько ж мое,
Все прибраное, Грай...

Ой, йдіть, приступайти,
Львів розбивайти, Грай...

Ой, як приступили,
Тай Львів розбили, Грай...

Ой, виносіт д'нему,
Повну мис червоних, Грай...

Він червінці узев,
Шьипочки ни знев, Грай...

Ой, шьипочки ни знев,
Ни поклонивсі, Грай...

Ой, ни поклонивсі,
Тай ни покоривсі, Грай...

Ой, восько ж мое
Все прибраное, Грай...

Ой, йдіт приступайти
Львів розбивайти, Грай...

Ой, як приступили
Тай Львів розбили, Грай...

Ой, виводіт д'нему
Гречную панну, Грай...

Ой, він панну узев,
Шьипочку ізнев, Грай...

Ой, шьипочку ізнев,
Низенько вклонивсі, Грай...

Ой, низько вклонивсі
Тай покоривсі, Грай...

Ой, вінчуїмо ті
Гречний паничу, Грай...

Ой, щістем здоров'єм
І гречнов паннов
Грай коню, грай кониченьку.

В очах учителя, Василя Рисенича, виступили сльози з радості і глибокого зворушення. Яку пошану і любов він мав до всього, що було рідне, українське! Яку вартість і красу в тому він бачив! Такі своєрідні хвилини, які він тепер пересвятував, загартовували його до праці між людьми, щоб вони запам'ятали одідичену українську культуру. Тут була на це нагода. Він здавив маленьке розхвилювання і почав розмову про різні погляди на українську культуру і передання її теперішньому поколінню. — Треба йти, — він сказав, і одягнувся в кожух. Подякував за вечерю, попрощався, і пішов до зимної хати коло школи. Під обув'ям мороз скрипів, сварився з прохожим.

* * *

— Лиш порожні тарілки спрячти з стола і зараз помийте їх, — мати говорила, — а решта вечері най стоїт на столі; можи ще їкась голодна душьи прийде, аби дати їму повечеріти. — Рузя взяла відро і поклала його на лавку, ложкою зачерпнула трошки куті і поставила її на варцабу вікна. — Божа душьи хочи покушіти куті. — З кожної страви вона кинула по ложці в відро, опісля докинула три жмені грису, солі і перемішала це з водою,

в якій дівчата помили начиння. — Ви аби собі це закинули, запам'ятали, що на Святий Вечір худоба говорить з Богом. Їм треба дати аби покушвили Світої Вечері.

Рано на Різдво батько зібрав потерту солому з підлоги, поклав її на верету, висипав серед воріт, де худоба переходить і чекав, щоб діти прибігли. Хлопці і дівчата прийшли, і батько запалив солому — щоб худоби і дітей слабість не чіпалася. Старші перескакували, а малі то лише ногу піднімали на краю догоряючої соломи.

Першого дня Різдва малі хлопці ходили до сусідів колядувати, а перед вечером парубки ходили пішки через три дні з колядою до всіх членів церкви, щоб заколядувати грошей на підтримання церкви. Загостили до учителя Рисенича і колядували Бог Предвічний, але Никола Слиз, береза, подивився на хлопців і сказав: — Ану, легіні, ще „Ой Біг, Помагай Біг”.

* * *

— Як прийде другий Святий Вечір — Навечіря Богов'явлення, то абисти не забули, дівки, зварити маленьких пиріжків — пирогів — добре їх помастити і назвати їх парубками, бо котрий пиріжок кит возьме і з'їст, той парубок прийди в старости. Також абисти слухали відки пес гавкне. З того боку прийде староста.

Чоловіки також ворожили. Клади на бляху жарючу грань, кожну грань назвали збіжжям, і дивилися котра грань буде мати найбільше попелу, то та названа грань буде вродлива і врожайна.

На Новий Рік хлопці набирали в кишеню збіжжя і ходили до сусідів сіяти. — Сійсі, родисі, жито й пшениця, і всяка пашниця, на цес новий рік, на щісте, на здоровля, щобис-ти мали ліпший врожай як вторік. Христос сі Рождаї!

Сусід дасть хлопцям десять центів, чи більше, і хлопці тоді йдуть до другої хати.

Також на Новий Рік до сходу сонця вносили з криниці води вмиватися. До зимної води кидали в миску дрібні гроші, аби були чисті, здорові як вода, і багаті як гроші. Дівчата кидали сухий листок з цвіту.

* * *

Прийшов Великдень. Люди чекали коло церкви на священика. Петрів кінь впрів від бігу. Отець Семіон Качковський зліз з брички і привітав людей — Христос Воскрес! — Воістину Воскрес! — відповіла велика громада. Петро ніс чорну валізу і подав її старшому братові, а самий вернувся дати коневі сніп вівсяний.

Федір кивнув головою до Петра, щоб став коло нього.

— Благословенне — Христос Воскрес із мертвих і смертю смерть поправ — Дяки: і тим що у гробі життя дарував.

В малій церкві людей повно. Горіли свічки. Ладану запах і фиміюм відтворив ум. щоб Христове Воскресіння збудило людську душу.

Надворі, коло полудневої стіни церкви, напроти сонця, жіноцтво впорядковувало два ряди кошиків до посвячування пасок.

Посередині кошика пишалися румяна паска, переплетена запліткою в формі хреста, а поміж його рам'ям чипурилися шишки, збоку ковбаса, луплені яйця, хрін і бурячок, горнятко сира і подовгаста табличка масла, а на ньому з гвоздічків уложений хрестик, баба, вудженина, писанки і галунки, чебрець і шафран. Коло кошика лежала біла пілка, а подекуди пишався вишитий хрестиками рушник. Жінки і старші дівчата чекали, щоб Служба Божя скінчилася, а то вже була обідня пора і люди ще не снідали.

Як підчас Святої Літургії, так і свячення пасок, Петро більше прислухувався співові і словам, яких він не знав розчитати. Він мало що не гехнув, як думка блискавицею прошила його ум: як цес дек, цес пейсатий, сухий гриб, знав, що Бордюк ни був би світив паски? Петрова душа радувалася. Він не мав твердої волі запанувати над собою. В свої дужі руки, як медвежі лапи, він взяв Федорову суху руку і сказав — Христос Воскрес!

— Воістино Воскрес! — Федір відповів. Він знав, що Петро думав.

А учитель Рисенич, знаючи положення, був задоволений. Хоч він не виявляв свого хвилювання, однак його очі палали радістю бо Великодня відправа і посвячення пасок були частиною рідної культури.

Дівчата давали хлопцям писанки. — На, писанку Нико, — Олена Федорова шепнула, але її очі сказали більше як язик. Вони сказали те, що серце думало.

— Декую тобі, душечко, голубочко моя. За це я поцілував би тебе, та сонце і люди дивлютсі на нас. Але... де я цю писанку покладу? — Никола Гофішин згорбився як старий чоловік і по старечому запитав.

— Тримай у жмени, — Олена зажартувала.

Кілька жінок шептали, і одна відступила від гуртка, принесла паперову скринку і наложила в ній всего свяченого.

— Котра понесе і дасть професорові свячене? — одна з жінок запитала.

— Най Василиха понесе і дасть йому.

— Христос Воскрес! Жінки вам прилагодили свіченого. Прошу, пани професори.

— Дякую, щиро дякую. Я це ніколи не забуду. — Учитель Рисенич затримав свою рівновагу. — Спасибі вам за свячену паску.

— Федори, — Петро заговорив у півголос. — Ви знайти їка гаркітне в мене. Озьміт попа на обід бо по обіді, як коні попоїдет, я мушу відвезти його до міста. Він вертаїсі до Вінніпегу. Дякую вам. Я запишу собі це в голові.

— Добре, — Федір згодився. — Вже заплатили попови за його Службу? Їму треба всі кошта поповнити.

— Вже, — Петро відповів. — Ми ще докинули трохи, дали йому пйїтнаціть долярів а в касі ще лишилося пару грейцарів.

Зараз після посвячення пасок і збірки грошей старші посідали на віз і поїхали додому, а молодь згуртувалася і радилися що будуть робити. Рішилися і також поспішно пішли додому, а декотрі позабирали з собою молодь, що прийшла з далека.

Після обіду сонце гріло і висувувало калабані на дорозі, щоб молодь не змочила черевиків або не захляпала спідниць.

На церковній площі гурт хлопців і дівчат бавилися і співали Великодні пісні, гаївки. Трохи пізніше молоді подружені люди прийшли і прилучилися до гурту, а стар-

ші посідали на ковбки і колоди під церквою, грілися до сонця і говорили.

— Заспіваймо „Єдзе, єдзе Зельман, єдзе, єдзе его брат”.

— В нас на Великдень жидови ніколи не співали, — Никола Слиж обізвався. — Хто знаї „Огірочки”? Ой, зелені огірочки?

Молодь мовчала. Ніхто не знав.

— Хто знає „Зайчика”? — Молода жінка запитала, а за нею багато повторили. Я знаю.

— Беріться за руки і робіт коло, а я піду в середину.

Зайчику, зайчику, ти сивенький соколи, соколи,
Ти любенький голуби, голуби,
А нікуди зайчику ані вискочити,
А нікуди зайчику ні перескочити.
Скочком, бочком повернуся
І навколо я подивлюся.
Тай візьмуся за підбоченьки,
Виберуси я особоньки.

В середині кола „Зайчик” робив рухи, а коли скінчили співати, „зайчик” вибрав собі пару, і знова почали співати. Якщо коло було велике, то перша пара вибрала другу пару, і так двоїлося заки не вибрали всіх.

Ой, верба зелена, зелена,
У три ряди саджена, саджена,
Вербовая дощечка, дощечка,
Ходить по ній Настечка, Настечка,
Дощечка ся вломала, вломала,
Настечка ся віддала, віддала.
Настечка вибирає собі хлопця.
Пісня повторюється і вибирають другу пару.
Опісля подвійно.

Опісля самі хлопці бавилися „Дзвона”. Вони стали в коло і ціпко щепилися руками. Один хлопець стояв по середині дзвона і приглядався де може бути найслабший зв'язок рук. Коли він крикнув „бім” то він біг з середини, щоб розбити руки, але коли не розбив їх, то вертався аж до противного крися дзвона і кричав „бам”. Коли розбив руки, то другий хлопець йшов дзвонити.

Хлопці хотіли бавитися „батога” і „журавля” та дівчата їх перемогли і почали бавитися „горобця”. Поставали в коло по парі, одне наперед другого, а одна пара розділилася: одне тікало а друге ловило втікача. Коли ловець не спіймав втікача, то втікач міг стати наперед котрої будь пари і той, що стоїть ззаду, стає ловцем, а попередній ловець стає втікачем.

Чотири старші жінки сиділи і приглядалися як молодіж забавлялася Великодніми піснями і забавками. — Ану, кумо, може би й ми заспівали, али лиш собі і то по своєму. Односельчанки співали „Вербовая Дощечка”.

Вербовая дощечка, ходить панна Настечка;
На всі боки глядіє звідки милий надійде.
Звідки милий надійде, щось Настунці принесе.
Червоні чоботи з Сигійської роботи,
А підківки з позлітки, куповані в місті.
Куповані в місті, за воли перісті.
Де ж ти, Насте, бувала як діброва палала?
Я ходила гасити, гарцем воду носити.
Гарцем воду носила, дібровоньку гасила.

— Коби наші молодь цієї співанки навчилися, — Марися сказала. — Треба їх вчити.

* * *

Посуха.

При кінці березня дощ упав на сніг і він повільно танув, не спішився. Першого тижня квітня фермері вийшли на поле веснувати. При кінці сіяння найнижче поле виробили і посіяли, але ранне зерно не кільчилося.

Від спраги ліг умлівав. Царинки, обкутані корчами, пороззявляли роти і дивилися на немилосердне сонце викидаючи очима. Корінці трави гинули. На лозі кора кучерявилася, а котики посохли; лише осики, яких коріння заросло глибоко в землю, ссали вогкість з грудей плодючої землі.

Сонце зайшло. Червона заграва жаріла поверх ліса як величезна палаюча ватра, і висушувала нічну вологість. Рано сонце зійшло червоне і люте, наче хотіло випити всю воду з ріки. Чим вище воно підносилося в безкрай небозвід, тим більше воно пекло.

Гень на заході кілька клубків диму піднялося догори, а західній вітрець повівав і захоплював вогонь, бавився з ним. Ліс горить. Сонце пражить. Вітер розганяє вогонь на боки, розширює загани, а полумінь, як червоні верети, перевертається. Трави, корчі, лози, осики падали. Вогонь загудів, загуркотів голосом лютої бурі. Від розпеченого соку кора відставала від толуба зеленого дерева.

Сосна, одна-однісінька, стояла наче богиня між лозами, потемніла від диму. Смола почала таяти. Соснові пахощі підносилися до неба та дим задушив їх. Верета вогню завинула сухе соснове гілля в свої обійми і стіжкувата полумінь перлася догори. Сосна застогнала конаючим стогоном.

Фармері, котрі не мали виробленого поля, боялися не лише за будинки, але за худобу, яка паслася на пасовиськах.

— Гри, піді-ко та прижени худобу д'хаті. Мемо ї тут дозирати, — Федір сказав синові. Газди набрали води, і пішли відпалювати від будинків та відвертати вогонь, щоб він ішов напроти вітру. Це їм вдалося, і вогонь з вогнем стрінулися. Тут ніч горіла.

Дим всюди випікав очі, а діти плакали, і притулювали мокрі долоні до очей. Люди не спали, а вже коли сон їх зморив, то сідали плечима до стіни і сидючи засипляли. Тяжко було збагнути в котру сторону вогонь може піти і фармері не чекали заки вітер повіє.

— Пе, сідай на коня і поїдь на захід і зміркуй куди тот вогонь піде. Їдь, — Федір напирив.

Петро сів на коня і гінцем спішно поїхав. За годину вернувся.

— Як там? — Антось нетерпеливо запитав.

— Ще не розгорівсі, али здаемисі, що прийди сюди. Млака ще повна води то до школи і до церкви не піде. Але ни знати як Штефанова і Николова мочір, чи вісохла, чи ще є вода.

— Там і там ще вода стоїт, — Василь обізався. — Я був там, і коли вогонь піде поза Лючіна, то коби ще минув і Міхала Горбатого. Али, мемо видіти.

Вогні і вогні. Всюди ліс горить. Прач, Брусак, Міхал, Міхалко і їх сусіди зійшлися з ведрами і міхами, і також

відпалювали і приготовлялися хоронити своє господарство від вогню. Трохи дальше на північ ліс також горів, і люди тут були безпечніші, бо тут було більше мочар.

Вітер забув віяти; часом віддихне і знова засне, а вогонь собі далі йшов своїм походом.

— Господи Боже, сила Твоя як на небі так і на землі, да світитісі імньи Твое, — Федір молився.

Петро вийшов на двір, поглянув на чорну пушу і пішов подивитися на згарище. Все мертве. Нема ні зайчика, ні вивірки, ні пташки, нічого живого нема. Він ходив і роздумував чи не було б добре наймити робітника і корчувати? Став посеред темного згарища і дивився на Федорову ферму. Вогонь знищив корчі, а там далі сухий, високий стовп стояв і на пни поволи горів.

— Г... г... е... е... ще ватра палає.

* * *

Гори заворкотіли, а по хвилі воркотіння перемінилися в гуркіт. Глухий голос котився з гір в долину і стелився по згарищу. Грім горами хитав. Хмара задрожала, перевернулася, відтворила рот, а з нього вискочив синьофіолетний язик блискавиці. Хмара, неначе сівач, черпала з подолка грубі краплі дощу, і почала сіяти засіяне поле і мертве згарище, щоб повернути життя природі.

Поле, вдоволене рясним дощем, почало зеленіти. Нива, як дозріла молодиця з полум'яним запалом, хотіла плодити, родити. Вона хотіла, щоб з її черева виростало нове життя. Врожайна нива плекала збіжжя своїми грудьми. І на згарищу живе коріння почало родити нові паростки, а коло хат у зеленому лісі защебетали пташки.

Кожний фермер в цьому великому окрузі, котрий мав зашпарований гріш, взявся до корчування. Він наймав робітника, щоб зробити якнайбільше нового поля.

* * *

Для старших жінок світанок перед святом Івана Хрестителя був важний. Вони вставали перед сходом сонця, рвали квіти, бурян, траву, перевеслом завязували в маленькі сніпки і ховали їх за ікони, щоб відвернути град і вчарування корів. Мама скупалася наго в росі, звичайно в житі, і збудила діти, щоб вони також нагі бігали в житі

і купалися в росі. Опісля вона закутала їх в ліжники або під перину, щоб загрилися і докінчували перерване спання. — Айя, дітоньки аби ваші личка були чирвоненькі і свіженькі як росичка, аби ваше тіло було чисте і пахуче як зрошина косичка, а повне як колос і моцне як житне стебло. Спіт здорові.

* * *

Хлопці, які малими приїхали до Канади, вирости, парубочили, заробили трохи грошей, і почали власну, хоч малу господарку.

Радувалися гори. Зелене віття плескало в долоні, коли сонце дарувало молодих. Блакитне небо дивилося в дзеркало ріки, чи не було де хмарки на його круглому обличчі. Воно мало бути чисте, веселе, бо молоді побиралися.

* * *

— Наші парубки вже всі поженилися лиш один Никола Гофішин і Олена Федорова ще чогось чекають. — Так говорили між собою молодші парубки.

— Чекай, хлопче, ще й на нас черга прийде, не ми не нас як козу смерть.

Олена була сама вдома, коли Никола ввійшов до хати. Він обіймив її дужими руками і гарячо поцілував. — То ни іграшка, ні, але я такі хочу сі жинити, — він сказав. — Ти ще не хочиш віддаватисі?

— Ще й питаїш? — Олена відповіла. Вони заіміли в обіймах. — Коли, Нико?

— Навіть і з неділі, — він відповів. Я встарав до хати всьо, що треба, лиш нима газдині, аби газді кулешу зварила, — він жартував.

— Прийдеш самий чи з старостами?

— Самий, а мині старостів нащо?

— Я гадаю, що тато би любили такі по старому, аби ти з старостами прийшов.

Олена нікому не призналасі про угоду з нареченим, навіть молодшій сестрі Марисі не казала.

Никола приїхав з старостою. — З приносом, з щістям і здоровем, і поміччю Пана Бога, і з просьби князьки приходимо в старости на славу Божу й Ісусу Христу. Сла-

ва Богу й Ісусу Христу! — Староста поклав пляшку горілки на стіл.

— Слава на віки Всевишньому, — Федір відповів здивований, і поглянув на дочку Олену. Ого, вже не буде кому Василя боронити.

Рузя стояла коло дверей, наче задеревіла. Її невдоволення перемагалось з вдоволенням, бо господарство зросло, треба було рук до праці, а тут і добре, що є добрий жених.

— Ніч коротка, гречний газдо, і вгодна газдине, приходім д'діла, — староста говорив поважно. — Ци віддасте свою дівку Олену за цього легіньи Николу?

— Е... е... е... то це вже не тот світ, що був там, — Федір промовив. — Це діло вже тут інакши йде. В старім краю тати і мами сукали і плели курмани — мотузи — аби попутати свої діти, ци вони люблятьсі ци ні. То ліпше ме штимувати — пасувати — як ви сі питаєти дівки.

— Як так, то так. Підеш за Николу, Оле?

— Піду. Ми вбоє вже про це говорили.

— Дай ко, Ру, шось на перекуску, а ти, Оле, принеси порцію — чарочку.

— На щісте і на здоров'є кнігини і кнезеви! Випили по чарці, закусили вужениною і хлібом і радилися про весілля.

Люди заговорили: Федорова Олена віддаєсі за Николу Гофішина.

Вінки — вінкоплетини.

Дівчата і хлопці зійшлися, щоб плести віночки для молодої княгині і для молодого князя; музики принесли з собою скрипку і цимбали. Дівчата посідали за стіл, а посередині сиділа Олена. Свашки посідали на лаву і чекали проводу. Василиха махнула головою в вікно, а дружба, чекаючи на знак, вистрілив три рази на віват. Василиха почала співати.

Ой берви, берви, бервінкової,
Благослови ж, Боже,
Кньязьи і кньигиню;
І вітцьи і мати
Свому дитяти віночок починати,
У ясеньку у дниноньку,
У щісливу годиноньку.

Музики пригравали за співом.

А всі сватеньки віночок вішили,
Та ще бо й вони винцьи не пили.
Візьми-ко, дружбо, коновочку,
Та піди борзо в полоночку,
Принесиш-ко сваткам меду
З під студеного леду.

По вечері молодь гуляла, а хлопці на збитки брали Олену в танець і мінялися нею, щоб Никола не танцював з нею. По півночі молодіж пішла додому.

Присадисте квіття сиділо колом на русальчині об-ручці і пишалося цвітом. Перед півднем молочій роз-крив своє жовтеньке око; дикий осетій виляв свої па-хощі. Васильок сховався за м'яту і дивився як чорнобри-вець моргав на мушкателю. Романтична арома рожі і цві-ту маку оп'янювали розум, щоб осліпити любов.

Свашки і куми зійшлися толокою до Рузі помагати приготувлятися до весілля. З поміж себе вони вибрали Василюху і Ланіцьку, щоб всего доглянули.

Княгиня — молода й її дружка ходили і просили лю-дей на весілля — Просили вас тато й мама, і ми вас про-симо, абис-ти прийшли на весілле. — Молода і дружка кланялися старшим і цілували їх в руку.

Жовтий канарок, з чорненьким пірям на крильцях, сидів на корчику близько хати і заспівав весільну пісню:

Круте деревце, чи-с рада матінонько,
Що віддаєш свою донечку Оленоньку?

Раненько молодий, дружба і староста приїхали до молодої. З хати вийшла на стрічу молода, дружка і бать-ки, а музики грали привіт.

— Просимо до хати та мемо вас до слюбу виріжьи-ти — відправляти, — Федір просив.

На колику сидів польовий жайворонок і співав прощі.

Свашки прищипили молодій віночок до корони, з кот-рої висіли довгі різнобарвні стяжки, а молодому приши-ли віночок до капелюха.

Перед іконами і столом лава була накрита ліжником. З колачами в руках сиділи батько і мати.

Князь, княгиня, дружба, дружка, рідня і гості слу-хали старости.

— Прошу небесного Господа Бога і Світого Отця Николая, Пресвіту Діву Богородицю і всіх сьвітих, батьків і родичів, близьких і дальших, щоби простили і благословили і молодих до слюбу виріжили.

Перше княгиня, опісля князь, вклякали перед батьками, низько кланялися і цілували їх в руку, а батьки клали колач на голову молодим і промовляли:

— Най вас Бог благословить.

І сонце дивилося в вікно і також благословило молодих.

Староста знова повторив — Пораз другий прошу... Пораз третій прошу... на славу Божу.

Староста йшов наперед, за ним ішли: батьки, молоді, дружба й дружка та близькі родичі, три рази довкола стола і шнуром вийшли на двір, де чекали коні. Їх гриви і хвости були заплетені в кіску і завітчані. Посідали на віз і поїхали до Гартмор звінчатися. На горах ліс заспівав хором: „Жена твоя буде в домі твоім”.

Вернулися. Подружені молоді злізли з воза і впарі йшли до хати. Музики грали привіт, рідня плескала в долоні, а Михайло Думин вистрілив з кріса три рази на привіт.

Весілля починалося. Старші гості приходили з приносом: хліб, колач, а жінки під пахою приносили курку. Однак Рузя уважала котрі сусіди не прийшли. Антосі і Варвари ще не було, і вона звернула свою увагу жінкам: — Треба музику протів них віслати.

— Ова! Що ми за богачі!

— Най буди, як він хочи паради, то зробимо їму параду. — Федір рішив і сказав музикам в чому справа.

Музики вийшли на дорогу і стрінули Антося, Варвару і їх дітей, Николу і Анну. Батько кинув по десять центів у скрипку і в цимбали, і музики проводили гостей аж до хати.

— Прошу, принесли вам приніс. Антось дав колач, а Варвара дала курку. І вони були горді з такого поважного прийняття.

Весілля гучне і веселе.

Перед північчю почалося дарування. Князь з дружною, княгиня з дружною і дівчата сиділи за столом. Пе-

ред молодими були дві миски накриті одним рушником. Збоку стояв староста, і свашки почали свій приспів:

— Ой прийди, прийди,
Ти мій отченку,
Та поблагослови нас.

Василиха співала чистим сопраном. — В цім домі є тато молодої, просимо — староста кликав.

Федір приступив до стола, подарував, і поцілував молодих у чоло; на відворот вони поцілували його в руку, і він випив килишок горілки.

— Ой, прийди, прийди,
Моя мамонько,
Тай поблагослови нас.

— В цьому домі є мати молодої, просимо благословення, — староста говорив.

Так як Федір, Рузя подарувала, поцілувала молодих і випила трошки горілки, а свашки співали:

Дай нам, Боже, добрий час,
Як у людей так у нас,
І щасливу годину
Розвеселім родину.
Ой — ну-ну, ой — ну-ну,
Розвеселім родину.

Рузя пританцьовувала, випила ще трохи горілки, а решта кинула об стелю — на щісте і на здоровле!

Староста покликав по імени поважних гостей і сусідів до дарування. — В цім вельможнім домі знаходиться чесний газда і гречна газдиня, Антось і Варвара, просимо до дарування, просимо.

Увійшовши до кухні, Антось поклав палець на губи на знак мовчанки, і просувався крізь натовп людей і з жінкою до стола, тримаючи завинений кропив'яний мішок під пахвою. — Варва, ти даруй, — він сказав жінці.

Під пахвою мішок рухався. Антось просунув мішок і поросюк показав свою рійку і заквичав, хотів вискочити. Люди сміялися і жартували.

Глещавянки приступили до свашок і також співали різних пісень під час дарування, а потім одні вечеряли, другі гуляли.

* * *

Петрів світ перевернувся догори корінем. Земля вже була замерзла, коли Петро набрав фіру пшениці і поїхав до міста. В дорозі до міста і додому він не почувався добре, і він не знав чому він так почувався. Було лише пів милі додому як Антось зупинив його.

— Їдь, хло, чим тху, — духу, — бо там у тебе чисте покаяні — нещастя.

Він зарвав кіньми. На скруті малоццо не перевернув воза і припинив коні. Він почув плач і крик старенького батька і шалений крик його жінки Ядвіги. Він зупинив коні коло стайні і спитав батька що сталося.

Старий Юзь плакав. — Аді гет-ті обікрала. Забрала все що є. Лишила ті голим торбієм. Ушиєш собі торби тай підеш жебрати.

Петро побіг до хати; хата була порожня, лише в кухні і в палюху ватра палала. Він поглянув на живі жаринки, що весело жевріли і заговорив сам до себе. — Най буди так як сталосі. Добри, що ватра ще палає. Якось то буди. — Він вернувся до стайні де його батько тримав упряж в руках, бо не було сили завісити її на кілок. Погодував коні і з купном пішов з батьком до хати і висипав пошту і купівля на голий стіл.

— А корови де? — Петро запитав батька.

— Вігнав-ім за ріку.

— Дай, Боже, вам здорове. А молоко є?

— Є, в коновці в кирници.

— Добре, зараз мемо вечеріти. — Він приніс молоко, знайшов бляшане горня, хліб і ковбасу, і при світлі ліхтарні вечеряли. Слідуючого ранку він пішов до Федора.

— Федори, биріт мою брчку, коника і свою жінку, і їдьте до міста купити міні трохи бляшьиноного начиння. Я мушу в дома бути, стерегчи господарку, тике яке лишилось.

— Ми й так їдемо до міста, лиш ще треба мішки на віз вікнуті, — Федір сказав.

— Рузьо, позичти міні горщика аби було в чім бараболі зварити тай зо дві лишки і миски. Ходім, Гри, вікінімо міхи на баксу. — Петро викидав міхи на віз і вернувся до хати. — Нати гроші, — і сказав їм що купити.

— Маїш хліб? — Рузя запитала.

— Нима, то що я не доїв у місті, то з'їлисмо на вечеру.

Рузя дала йому бохонець хліба, горнець і начиння.
— Маєш муку?

— Не знаю. Як нема то я дам вам знати. — Поквалпно він пішов до дому. Спішився.

— Ходіт, та мемо снідати. — Він зварив пів тузіна яєць, взяв молока, вламав собі кавалок хліба і почали снідати. — Від тепер, тату, мемо оба парубочити на старість.

Юзь мовчав. Кусав хліб і тримав долоню під бородою, щоб кришки не падали на підлогу. Сьорбав гаряче молоко і щіпав по грудці яйця.

— Ви льгайти спочивати, а я піду шукати худоби. — Він знав, що худоба недалеко була, пригнав її, подоїв корови, і вигнав їх на пасовисько, щоб були близько його очей. Треба було переглянути тин чи де не треба полагодити його, але око мав на подвір'я.

Зараз перед обідом Ядвіга з своїм батьком приїхала волами і на дрантивій баксі була купа порожних міхів. З патиком у руці Петро показався з корчів і приступив до воза. — За чим ви сюда приїхали? Видити ворота? Навертайти воли і забирайтесі мені з подвір'я. Марш! — Сват настрашився і почав наvertати воли. — Аби я вас тут більше не видів! Гоніть до чортової мами. — Відіхали.

— Г... г... е... е... — він усміхнувся злющо.

— Гий, а позаду Сагайдачний,
Гий, а позаду Сагайдачний.
Що проміняв жінку за тютюн та люльку
Необачний!

— Співай або плач доки серце мнѣгке, бо як закамініє, то ні чорт ні Бог сльози не запре. — Він нишпорив по подвірю цілий день, може б щось знайшов, і під шпихлірем, схований за підвалину, лежав скорострільний кріс 22 калібру. На стриху в стайні в соломі знайшов стрільбу і високопальний кріс 303 калібру.

— Ге... е... Як козаки в степу були годні віжити на варенім пшоні і на салі, то ми віжиємо на кулеши, молці, салі і яйцях. Нима біди. І ще є чим звірину вбити.

— Пес заскавулів коло дверей.

Двері несміло відчинилися, і з книжками на руках увійшла до хати Маринка. — Тату, я хочу бути з вами, — вона заговорила рівним дзвінким голосом.

Здивований Юзь плеснув в долоні. З ясен люлька висунулася і впала на підлогу. Він не підіймав її, а дивився на внучку.

Петрові очі топилися в сльозах. — Ни знаю, дитинко, чи то буде добре. Покладь книжки на стіл тай мемо радитисі.

— Чому не буди добре?

— Ти ще замолода і тебе треба дозирати. Тобі треба шматі віжмокати, треба їсти зварити, а як меш сама то всьо робити, то ни меш мати чісу вчитисі.

— Я таки хочу лишитисі з вами, — Маринка настоювала вперто. — Я вмію себе доглянути, а за науку я не гризусі. Мені легко приходить.

— Добре. Меш тут, а по вакаціях я тебе дам до міста, аби ти там брала вищу школу.

— Хіба ж ви маєте гроші?

— Ти за гроші не гризисі. Це моя голова в тім, а ти пантруй школу, пантруй науку.

Маринка поклала книжки на стіл у великій кімнаті і скинула з себе плащ.

Петро аж тепер усвідомив собі характер і розумові здібності своєї дочки. Перед ним відкрився новий світ. В родинному нещасті він знайшов щастя. Він побачив, що мав для кого жити і рішився дати дочці вищу освіту.

* * *

Петро почав жити іншим життям. Не лише коло свого господарства він дбало працював, але також і в громаді. Він читав газети, книжки, часом перечитував речення або й параграф по кілька разів, щоб запам'ятати і зрозуміти думку в статті. Часом заходив до учителя, щоб йому витлумачив значіння речення.

В цей час було багато старших робітників, що шукали пристановиська на зиму, працювати в фермера за харч і тютюн, а декотрий дасть поверхну одіж. Петро приймив собі одного старшого віку чоловіка, і коли замерзло, він почав рубати зелене дерево на паливо до кухонь, а взимі привезе його саньми.

В горах почалося полювання на велику звірину. Олені і лосі шукали захисту. Один лось прийшов на Юзеву фарму. Федір побачив його і пішов до Петра.

— Беріт гвир і стрілейти, — Федір приложив до плеча 303 кріс і брав ціль. — Не виджу мушки, Пе. Ти стрілей, але бери ціль лиш на кінчик передної мушки, бо цей гвир низит тай кулі піде поверх хребта. Цільвий назад передної лопати, али не дуже низько.

Петро припер кріс до осички, взяв ціль і потиснув язичок. Лось скочив, поточився пару кроків і повалився в сніг.

— Я їго ни буду лупити. Я пришлю Гринька і ви оба з ним упораїтисі. Я їду за дровами.

Штука була велика але, очевидна річ, Гринько мав стрілецьку практику так, що Федір дуже мало лупив, тримав ноги і помагав перевертати здобич. Привезли до Петра і поносили чвертки до шпихліра.

— Гриньку, принеси великий ніж але перше поостри їго. — Порубали на менші кавалки. — Це ваші пайка, Федоре. — Упріжи коні, Гриньку, тай завези до Федора це м'єсо.

Це забагато, Пе, — Федір перечив.

— Що за багато, у вас є гурт, а в мене лиш троє. — Петро видивився на Федора. — Мені встидно це казати, али відколи жию, я ще свині ни зарізавав. Палити і мити поможу.

— Коли прийти?

— Навіть і завтра як буди файна погода.

Федір погострив ніж і пішов до Петра. Його вже не було дома, а Гринько вже й соломи на опал наносив. Його гверок стояв спертій об стіну.

— Ходіт-но, будемо лапати ще одного лося. — Взяли довгий мотуз і пішли до огорожі. Вепер заледво піднісся на короткі ноги.

— Ви чухайте, його а я зашморгну його задну ногу. Добре, відтворайте фіртку. — Гринько робив, а Федір дивився. — Подайти мені ніж і гвер. — Федір мовчав і робив те, що йому казали робити. Він ще такого не бачив. Вепер поступався поволі, нашпанував мотуз і став. Гринько взяв ціль в чоло вепра, стрілив, і вепер упав. Звернули

його на бік і Гринько запхав ніж попри гортанку до серця. Жбурхнула кров.

— Бачу, що ви дивуетесь. Не дивуйтеся, я робив у Львові в різниці пару років, але з тої роботи був дуже малий прихід.

Гринько і Федір докінчували обпалювати шерсть коли Петро приїхав з дровами.

— Припікайти їго добри так, аби аж шкіра стала мека, — Петро радив.

Обпалили шерсть, витягнули вепра на дошки, і так чисто обмили, що шкіра білілася.

Почали розбирати. — Петре, подайти-но гостру сокиру. Тримайте за ноги, аби не втік. — Гринько перерубав толуб посеред хребта на дві рівні половини.

Федір і Петро дивилися один на одного; один знав що другий думав.

— Вот солонина! На повну долоню. — Гринько зауважив. — Ви вмієти робити мелені шницлі?

— Ні, не вмію.

— Знаєте що? Купіть млинок до м'яса, маєте лося, вже є й свиня, і ви одну грудку м'яса не викинете, — Гринько радив. — Наробимо ковбаси.

Петро втяв здоровий кавалок м'яса і солонини, завинув її в папір і з очевидною вдячністю подав Федорові. — Нати! Їжте здорові, і дякую за поміч. Колись треба було штирьох чоловіків такого випр'я зарізати і обробити, а тепер лиш вас два то зробили. Дякую, Гриньку!

* * *

— Був-їм у професор'ї і ми оба говорили про Читальню. Треба покласти. Що ви гадаїти? — Петро спитав.

— Маємо доброго професора, такий як Рисенич був. — Ти знаїш, що він учитсі на адвоката? — Роби з ним. Я ни кончи здоровий, і ліпше буде міні як я трохи відпочну. Роби. Я спускаюсі на тебе і Слиж'ї. А молоді люди допоможут. Глишивецкі люди допоможут. Між ними є розумні і рихтельні — справедливі — люди. Али... Пе... ни квапсі... помало... заким собі, що люди не гірші від тебе. Най-ти Бог помагаї. А як треба терпіти комусь, то терпи. Бо Читальні то велике діло, дужи важне, так як школа, то буди Читальні Просвіти.

Петро йшов додому і думав про Рисенича, як він уміло обходився з людьми; як люди любили його. Сів коло стола і почав читати газету. — Ану, що в ці газеті пиши? Два рази перечитав статтю заки зрозумів що там було написано. Він читав повільно, щоб запам'ятати що люди думають. Часом і злостився, що дописуватель або редактор уживали такі слова, що він їх не розумів.

В лісі Петро зрубував осики, перетинав їх одноручною пилою, і складав їх на малі купи, щоб одісла було вигідно їх збирати на сани. На самоті він думав про поезії, яких він навчився напам'ять. „Ми проклинаєм пута і ярмо”; „Пробудісі, встань народе!” — То, падучко, колись люди були темні! „Книшка це морська глибина”; — коби я то зрозумів так як сі маї то зрозуміти! Що книжка то книжка, а що глибина то глибока вода, бовч. Треба буди спитатисе учителя, Ярослава Ковтика, най він то міні вітлумачит.

Ярослав Ковтик був малорослий, і хоч не мав такої плинної мови як мав Василь Рисенич, то він був добрий учитель і громадський працівник. Думаючи люди бачили, що він зможе зробити поступ з будовою Народного Дому, і горнулися до нього, щоб заохочував більше людей.

1913

Скликали збори і Слиз вніс, щоб Петро Юсишин був предсідником, а Тимко Шмелик підтримав внесок. Тому, що не було більше номінацій учитель Ярослав Ковтик покликав Петра, щоб зайняв крісло. Микола Прач був вибраний за секретаря.

Петро став на ноги і втер піт з чола.

— Г-г-г... е... е... то... то... то... — і грубим пальцем діткнувся чола. — Тут є, а язик не годин сказати. Ви говоріт, пани Ковтик.

Учитель Ярослав Ковтик, після вступного слова, прийшов до теми. Перше він говорив про школу, Читальню і книжки, які є конечні не лише для науки, але й для розваги, і дійшов до будови Народного Дому. Після довшої дискусії рішили, щоб надходячої зими постаратися потрібного матеріялу і з весною братися до будови.

Зима. Вечірня школа і читання двомовних газет і книжок, в додатку до рубання потрібного дерева на будову Народного Дому для громади зима була закоротка. 1913 рік поставив косівську громаду на першому місці в культурному розвитку. Як попередно, люди приходили помагати коло будівлі, а молодь вивчалася своїх роль і приходила на проби, щоб приготувитися до представлення.

Одні на піхоту, інші бричкою, а з далека возами приїхали на представлення.

— Ов... в... Зле! — Міхал Муляр заговорив до своїх сусідів. Тимко Шмелик, Юрко Самчук і Міхалко Штуковський сиділи на лаві, стиснені плече в плече. — Ми помилилися. Тра було більшу Читальню поставити. За мала!

— А то дивітнося, стиснулися як рибки в блясі.

— Як так буде далі, то буде тра ще добудовувати, — Михайлко Штуковський радив.

— Бачити, що молоді є більше як старших, — Тимко Шмелик зауважив. — А ми думали, що наша Читальня буде завелика.

— Як так буди далі, а будем мати добрих професорів, то робота буде робитися, — Юрко Самчук віщував — що думаєте, Федоре? Скажіт щось.

— Е... видко, що люди прагнут світла; хочут видіти хто вони є. — Федір погладив бороду, подивився на присутних. — Ци ни було би добри, аби нинішний дохід обернути на книшки? Що гадаїти?

Заслона з верет розсунулася, учитель Ярослав Ковтик вийшов з-поза бічної куртини і став на крайчику сцени. Він поглянув на стиснений натовп людей і проликнув зворушення. Не знав що говорити, але... — Прошу, як можливо, підсуньте вікна. Зараз починаємо представлення. — Він витягнув хусточку і втирав піт з круглого обличчя, обернувся і з книжечкою в руці, став поза куртиную.

Одягнені в старокрайове вбрання, всі аматори стали на сцені.

— Ті, що сидять, як вам можливо, прошу встати, і відспіваємо канадійський гимн. О Кенада, — учитель попросив.

Після скінчення представлення аматори відспівали гимн „Ще не вмерла Україна”. Скрипка і цимбали звору-

шили не лише молодь, але й подружені не змогли стриматися від танцю.

* * *

Минули літо і сінокоси. Минули жнива й штукування, і прийшло молочення збіжжя. Не було часу виспатися.

П'ятнадцять хвилин до четвертої рано задзвонив будильник. Палюх збудився, запер будильник, щоб не збудити машиніста, інженера, фірманів і накидальників снопів на фіри. Він затягнув на себе зашмірені з фартушком штани і кафтан з такої матерії як оверголі, взяв ліхтарню і пішов палити соломою в самоході. В кітлі самоходу вода почала кипіти, воркотіти, нявкати і співати свою пісню, яку ріка передала, шуміти як мілкий водограй, а далі пара почала шипіти з паропроводів. В паромірі покажчик піднімався до сто-п'ятдесять фунтів пари. За хвилику захисний хлипак утвориться, щоб надмірну пару випустити з кітла пароходу.

Палюх потягнув за шнурок, а гудок голосно засвистав. Свист стелився стернею і поміж штуки, відбивався від густого ліса з пожовклим листям, збудив молотільники і заспані гори й долини, а гомін гудка поплив рікою. Сонце почуло свист і зарожевівся східний небосклін.

П'ятнадцять хвилин до шостої години рано інженер і машиністи пішли до молотільні, а палюх приготував парохід до вжитку і пішов на снідання. Інженер і машиніст були вповні відповідальні за добре керування машинами і молоченням.

Сонце сходило. Золоті і сиві, кудлаті сніпки рідких хмар пересувалися, щоб світло сонця випило росу. З гір південний вітрець котився понад барвистий ліс і прогалини, і тручав осінню аромату, щоб молотільники відсвіжилися. Інженер Михайло Куций дійсно був малого росту — чекав на розказ машиніста, який був властителем молотільні. Він махнув рукою, щоб кликав молотільну ватагу на поле. Михайло потягнув шнурок від гудка і пара зашипіла. Спершу свист був довгий, опісля дрібний, а на останку додав два свисти на знак, що пускає машину в рух.

— Від пів-до-семої рано до дванадцятої чоловік переголодне, зів'яне, — Федір говорив до Рузі і дівчат.

— Запарти гарбати і помастїт хлїб маслом і калинов та най робїтник перекусит.

— Не знати чи нам хлїба стани? — Рузя журилася.

— Якось ми вїштудеруїмо, не бїйтисї, ма, — Павлїна сказала.

Щоб не стратити багато часу, Федїр вивїз перекуску впрост на поле, де робїтники працювали, вїдтак завїз перекуску до машини. Молотїльники не тратили часу на перекуску, і слїджуючого дня, годину перед обїдом, скїнчили молотити в Федора.

В хатї метушня. Пїтнадцять голодних робїтників сїли обїдати і загребали всяку їжу, бо вони передбачували, що в Петра не буде кухарок приготувати страви. А тут кухарки наварили й напекли, — їж аж розперїзуйся, молотили що попало пїд руку.

Петро Юсїшин їхав возом вперед, щоб показати де вложити молотїльню.

— Ану. дївки, так як є гуртом, ідїт до Петра, — ви знаєте як там у хатї — попрїтайти в хатї, аби було чисто, і зварїт вечеру, та ще щось перекусити прилагодїти, — Рузя радила.

Павлїна, Юльця і Гануся пїшли до Петра, і стали на порозї. — Ба, коли вїн цю хату замїтав?

— Скропїм пїдлогу водою, аби порохи не наробили хмари.

— Шукаїмо що вїн тут має на пїдвечїрок — Гануся сказала, і дївчата розгосподарилися в сусїдськїй хатї.

— А що мемо лагодити на вечеру? — Юльця запїтала.

— Видиш який тот великий когут? Коби його годин зловити; буде юшка, — Гануся вїдповїла.

— А до юшки щипане тїсто, — Павлїна пїдгадала. — То найшвидше і найлекше. Такого може ще й не їли.

Петро приїхав, щоб приготувити перекуску, а дверї широко вїдчиненї і з кухнї впливає запах кави і дївочїй голос.

— Гее... ее... — що ви тут робити?

— Не пїтайти що ми тут робимо, але берїт коновку кави і велику мїску хлїба з рїбов, і горщїята — горнята — і везїт до машини.

— Гее... еее... — Петро поглянув на сусідські дівчата, — в кирниці є ков... .

— Ми знаємо, що в кирниці є, — Василева Гануся перебила. — Їдьти аби кава не вістигла.

Петро їхав до машини і думав, — хоч ще дівчата молоді то Федорові Павліна і Юльця і Василева Гануся вже були добрі кухарки. То певно Василюха і Федориха так закомендирували.

Послідні фіри скінчили скидати снопи в машину, а кидальники заребали мерву з-під самогудувача. Машиніст, Іван Муляр, викидав шуфлею половиу з зерном. Інженер Михайло Куций затрубів один довгий свист. Вони відтягнули машину-молотільню від купи соломи, палюх вичистив коло паровика, щоб часом половина не зайнялася від гарячого кітла і поїхали на вечеру.

Запах вечері не змістився в кухні і великій кімнаті. Він викачувався на двір, де робітники вмивалися. Випар курячої юшки загострював їх апетит. Вони сьорбали юшку і щипане тісто, а їншу їжу халасали і проковтували наче молотільня сухі снопи збіжжя.

— Хто хоче студеного квасного молока? — Павліна, найстарша з дівчат, запитала.

— Я... я... я...

— Вже пішов горнець кіслику.

Петро поглядав на дівчат і сам собі не вірив, що молотільники пили б квасне молоко.

— Не матиме Петро сира... Ого!

Гень по обіді, слідууючого дня, кінчили молотити в Петра. Він прибїг до хати сказати дівчатам, що як ще лишилося їжі, то аби вони приготували підвечірок. — Вони прийдут до хати їсти.

Молотільники зачищували коло гирла машини. — Шкода, що тут нема камінчика аби кинути в циліндер, — серйозним тоном кидальник зажартував.

— А то чога так? Хіба ти не знаєш, що камінь зробить в циліндрі? — власник запитався сердито.

— Ми всі дуже добре знаємо, що може статися, але також знаємо, що ми їдемо до Антосі молотити.

— Ми знаємо Варвару і її доньку.

Іван Муляр також знав чому робітники не похочували перетягатися до Антося. Петро стояв близько і слухав, що хлопці говорили.

Г-еє... — Петро додав — я ще маю маленьку підкову з коника, що колись ангельський професор їздив. Підкова наробит білше пакости як камінчик. Ану, хлопці, їдьти д' хаті. Дівки прилагодили підвечірок. Що сі лишило, то мети їсти. Ни зашкодит перекусити.

Стоячи, молотільники напали на стіл. Хліб, посічене на шкварки вуджене сало, цибуля і ковбаса, зникали. Вже і чаю не стало. Петро це все бачив. Поквалпно він пішов до криниці, витягнув коновку з свіжим молоком і поклав її на стіл. — Нати... цідіт і пийти. — Декую вам дівчыта. Я вам за поміч заплачу.

* * *

Михайло врушив паровика і він потягнув молотільню на Антосеву фарму. Напроти воріт йому треба було переїхати неглибокий рів і конечно треба було задержати хід, щоб не захолітало молотільню. Якраз коли передне колесо вперло в беріг рова, інженер придушив пару і паровик зупинився точно на мертвому осередку так, що пара не пішла ні до парогрудника, ні до циліндра. Михайло сіпав ліварами то взад то вперед, а паровик ані руш.

Іван прийшов подивитися що сталося.

Михайло Куций, в позі Антося, випростився і грубим голосом заговорив: — Видиш! Хло! В душу його матір... А шляк би... Іва... покрути колесо, бо його зараз ш...

Робітники зареготалися з комічного інженера.

Гу-у-у, гу-у-у — гу — гу-у, паровик загув.

Робітники, хоч то був підвечірок, наїлися до схочу в Петра, а тепер коло вечері поглядали один на одного і мовчки брали більше бараболі з шкварками як вареного м'яса і рідкої квашеної капусти.

Раніше, як звичайно, Іван і Михайло йшли до машини і приглядалися снопам у штуках, пхали руки в середину снопів у штуці, шукали вогкості. Снопи короткі і рівні, сухі як кришки з висушеного хліба.

— Сухе як табака, лиш нюхай, — Михайло сказав, але Іван не відзивався. — Іва! можи би трохи підкрутити говернора? П'єц трохи заповоли йде.

— Можна, я машині дам раду.

Конарі скидали снопи з фіри на самогодувач і побачили, що граблі хапали снопи до сікачів і до гирла скоріше як попередно. Іван стояв на машині і поглянув на конара. Цей усміхнувся, закопав вила в два снопи і grimнув ними, усміхаючись до Івана. Кидальники не мали часу загребати мерву де штука стояла. Іван зліз з молотільні і дивився чи не кидає зерно в солому.

— Добри йде. хлопці, — Іван сказав, коли Антось відїхав з зерном до шпихіра.

Голодні робітники прийшли на обід і сіли довкола великого стола, на якому стояла велика миска зварених брудних яєць, бараболя, глибокий таріль поливки з часником, а посередині поливки чалапала муха.

Інженер Михайло Куций був глещав'янин, але він прислухувався як березуни говорили, і наслідував їх мову. — Ходи-ко, мушечко, д' міні, най-ті віратую. — Він зачерпнув ложкою поливки з мухою і вилляв її на стіл. — Скупалас-ці, то йди здорова. Подайко сми яйце. — Михайло перетяв ножем твердо зварене яйце, а середина в ньому була переплетена червоними жилками. Перетяв друге а в ньому було зварене курятко. — Подайко ми пай. — Він підніс клин торта, а він тримався купи так, як спечений корж. — Я це візьму свому палюхови. Він дуже любить такий пай. — Він запахв клин торта в зашмірену кишеню і пішов до паровика.

Сусідські конарі і кидальники пішли на вечерю додому.

* * *

Петрів накручений стінний годинник чокав. Маятник махався і посягав у будучу хвилинку часу, і схопивши її, посунув її взад у вічність. Так час минав. По собі він лишав значок у пройденому житті людини, але місяці й роки викарбовували карби на лісі, полі і обличчі людей. Їх новий світ поступенно мінявся, старівся і Час по одному забирав старих піонерів до Себе на вічний спочинок.

Молоде покоління зайняло їх місця і одідичену культуру й мову. Вони безперестанку поширювали поле і мішану господарку в кожній її галузі, але й не забували про церкву, працю в Народнім Домі і понад усе науку.

— Щось так виглядає, що з тебе фермера не буде. Хочеш іти далі до школи? — запитався старший брат молодшого.

— А гроший звідки возьмиш?

— Ти тим не гризися. Помагай мамі і учися кухарити. Будеш бечлерувати.

Сусідський хлопець бачив, що батьки не зможуть післати його до вищої школи і пішов в роботу. Заробляв, шпарував центи і стоварищувався з хлопцями. Винайняли хатину в місті, і почали студентсько-бечлерівське життя. Паливо, харч і прання білизни доглядали батьки.

Петро мав заощаджені гроші, і посилав свою дочку до вищої школи і вона була перша, що отримала учительський диплом з цього округу.

* * *

Петро Юсишин лишився самий. Лише тоді, коли праці було більше ніж він міг замогти, він найняв робітника, і таким способом доробився. Коли деколи мав вільну хвилину, він читав. Читав і злостився коли знаходив речення або слово, котрих значіння він не розумів. Це його нерувало. — Гг-е-е-е-е, що за чортова мати! Не розумію і фертик! Хоч колом гати в голову. — Однак він не піддавався. Читав.

До збирання сіна він наймив робітника і це йому дало більше часу до читання. Їхав до міста — читав і перечитував незрозумілі йому уривки. Їхав з міста — читав свіжу газету.

До нього вліті приїхав односельчанин, адвокат Василь Ярослав Рисенич, його дружина і двоє діточок. Привіталися, розговорилися про тутешню народну працю. Серед цієї розмови приїхала Петрова дочка, Маринка. Вона привіталася і поглянула на ручний годинник.

— Тату, вже час вечерю готувати, — сказала і пішла до кухні.

Петро глянув на правника і усміхнувся. — Вже навчили дітий комендувати — давати розказ. Пане адвокати, щоби ти собі забагли на вечеру?

— Маєти кукурудзяну муку?

— Маю.

— А квасну сметану?

— Маю.

— Добре. Кулеша і яешня на квасній сметані з зеленою цибулею!

— Пані Ольга, даймо нагоду нашим кухарам вечеру нам зготувати, сказала Маринка.

— А ми ходім і пройдімся, щоб апетит загострити, — Ольга піддала.

Маринка, Ольга і її діти вийшли на дорогу, щоб піти над берег подивитися на широку, лісисту долину, а звідси надійшла череда худоби. Різні дзвінки дзвонили за кожним помахом голови худобини.

Хлопчик зловив маму за руку і ціпко стиснув її. — Мамо, що то? — Він запитав дріжучим голосом.

— Це корова. Вона дасть нам молока, — Ольга відповіла. — Бачиш, дідо Юсишин гонить їх до дому, щоб корови подоїти. — А то чиї хлопці? — Ольга запитала Маринки.

— Цей, з цього боку, Федорів Штенько — Штефан, а другий також Штенько, Штефан Василя з долини.

Пішли і стали лицем до полудня. Їх очі оглядали все по-пухкому зеленому килимі гень аж до підгір'я, а звідти гори піднімалися до неба, щоб воно і їх верхи злучилися в одне.

— Прекрасний краєвид! Здається, що очі липнуть до нього, — Ольга завважила.

— Ходім, бо я хочу покушати гуцульської кулеші яешні, — Маринка заговорила легенько. — Вже давно як я їла татову кулешу.

Маринка і Ольга вискребали сковороду і баняк від кулеші, і закінчили вечер'ю вареним молоком.

— Думаєте, що витримаємо піти до ріки і надихатися свіжого повітрі? — Рисенич, усміхаючись, заговорив своїм рідним говором.

Петро і Маринка видивилися на нього недовірливими очима, але Ольга, його дружина, не витерпіла.

— Мой брьї! На кулеші, яешници і молоці то можемо вілізти аж на гори.

На броді Верміліон ріка була весела і грайлива. Вода гладила, чесала то пестила мохом поросле каміння, покотилася по камінистих сходах в долину, і тут відпочивала на гладкому дні ріки. Вона слухала як бистриць співав,

як діти бродили в воді, хлюпались, говорили і сміялися разом з маленьким водоспадом.

Ольга і Маринка посідали на сухий камінь, який сторчав на дві стопи поверх води і мочили ноги.

— Ге-е — е-е, — Петро гехнув. — Видите тот камінь, генде, на другім боці ріки? Давно — давно він був тут де ми стоїмо. Федір і я сиділи на зарінку, сперті на цес камінь, і я слухав як він розповідав мені про Кирила Трильовського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Володимира Великого і Ольгу, і як Володимир охрестив Україну. Він лиш набилував — потрохи говорив про них, але найбільше він говорив про греко-православні патріярхи, якісь митрополити і церкву. Тому він упиравсі аби ми назвали першу нашу церкву Українська Греко-Католицька Незалежна Церква. Та ще й Іван Слиж їму помагав. — Петро став на хвилину, зробив вдумливу заввагу. — Як цьи ріка змінилася. Колись тикла тут де ми стоїмо, а тепер аж де. — Петро поглянув на правника і побачив серйозні очі і обличчя.

— Природа має невідповідальну силу. В цьому випадку мусіла бути причина чому ріка перенеслася в нову струю. Без великої зливи на горах, без раптового спаду води з гір, і без повені ріка була б не вимулила стільки землі, щоб зробити собі нову струю. Вплив людини на людей має ту саму силу, яку має повінь. Тому людська думка міняється, і громада або й одиниця вибирають собі іншу струю життя. — Рисенич говорив повільно. — Очевидна річ, Федір передав думки тих великих людей цій громаді, а найбільше вам Петре. Ви і громада прийняли його пораду і виробили собі новий світогляд. — Рисенич зігнувся і загорнув жменю намулу. — Бачити який цей намул сухий? На цьому зарінку хіба лози тай бурян будуть рости.

— Я добре знаю Федора. Він мало говорить. Його слова так як здорове зерно посіяне на родючім полі, росте і розростається, а коли погода сприяюча, дає добрий врожай, і плід з того посіву приносить користь так чоловікові як і громаді. А правда, яке його здоров'я?

— Слабеньке, — Петро відповів. — Має щісте, що Михайло добре робит на фармі, бо старший, Василь, у школі. Сам вібивсі на професора і тепер вчит діти.

Ішли до дому, і Петро думав. Він не дуже любив те, що адвокат говорив про нього і про Федора. Виглядало, що адвокат знав про його нахил до презбитеріянства і його повернення до православ'я. — То всьо Федір наробив, — він думав. — То его работа — Ге... е... е...

Василь Ярослав Рисенич запримітив Петрове незадоволення. Він пристанув і положив руку на Петрове костисте плече. — Петре... що правда то не гріх. Повінь вимулила собі нове підложжя ріки. Тепер буде залежати як затвердий є берег, в якого вода б'ється. Якщо там є камінне підложжя і сильний берег, то тільки сильна повінь зможе його повалити. Тепер знова вернуса до Федора. Він у важних справах дуже мало говорив, а це тому, що він заставляв людей до власного думання. — Правникова персональність і характер ставали твердіші і переконуючі. Він не мав тої вдачі, щоб накинутися злим словом на людей, отже таким способом він заложив хоч маленькі, але тверді основи в цій громаді, і посіяв здорове зерно поступовости. Цей поступ ріс, бо була сприяюча погода, і сусідські громади пішли вслід за ним. Та не лише Федір але також і Іван Слиж посіяли зерно і підливали його, щоб росла і розросталася наша українська культура. Ані один, ані другий не мали високої освіти, але оба мали здоровий розум і вживали звичайну березівську мову. — Ще одно, Петре — вони мали мудрість, просту селянську мудрість, і передбачували будуче життя в Канаді. — Рисенич перестав говорити і пустився йти, але Петро узяв його за рукав і сказав:

— Говоріть далі.

— Я пригадую собі одну неділю, коли я тут вчив, як Слиж і Федір прийшли до мене, принесли дещо до їди, і ми розговорилися. Про початки на „гомштатах”, як вони казали, мало говорили, але більше говорили про школу, бібліотеку і церкву. Федір дуже мало говорив про будівлю школи, і лише спігнув Івана Бордюка. Пам'ятаю його слова: Тикий учений чоловік, березун, і пішов у найми до презбитеріян. Але Іван, то вже іншим тоном говорив: Тот нехрист, тот підлизник ще хотів нашу церкву продати англікам і ще до того баламутив людей інших. Він хотів нас продати так як Юда продав Ісуса.

Петрові очі прочистилися і ум вияснився. Очі і ум відтворили йому екран його минувшини, яку було йому через сором тяжко забути.

— Чи ви два гуцули не заблудилисти? — з усміхом на устах Ольга запитала.

Петро гехнув і вийшов на двір, а Рисенич також з усміхом відповів, — ні, душечко моя люба та пишна, не блудилисмо, але тикі були розбесідувалисі.

Петро приніс коновку з молоком і поклав її на стіл у кухні. — Ходіт, ще віпемо молока тай на банта, на добраніч.

* * *

Рано, дуже рано, правник пробудився і шепнув в ухо своєї дружини: — На дворі дуже свіжий воздух. Одягнуся добре, бо там холодно, і піду до ріки помити лице гірською водою. Спи, люба. — Щоб не збудити сплячих, він уважно відчинив двері і зупинився. Федір з похилою головою. так низько, що аж на плечах висунувся горбок, ішов повільно до ріки і зі зжогеними руками на грудях, молився. Він тричі перехрестився, трохи випростувався, положив руки на спину і переплів пальці. Рисенич тихо зачинив двері і поспішив за Федором.

— Пане Липович, пождіт-ко на чісок. Підемо разом.

Федір обернувся і пізнав краяна-односельчанина. Привіталися, і повільним кроком пішли. Хоч схил берега і дороги не був стрімкий, то він тягнув старого чоловіка вділ так, що правник стримував його, щоб не спотикнувся в долину.

— Де ви так раненько пустилися? — Правника цікавила його подорож.

— Ялівник не прийшов з коровами д'хаті. Коби не залізли в Петрів овес. В горах має що пасти. А ви?

— Хочу вмитися в гірській воді.

— Не забуваєте Прута і Черемоша?

— Правник усміхнувся і подумав — вовка все тягне до ліса.

Помилися, стали обличчям до сходу і молилися.

Сонце піднеслося понад лісисті гори і ясними лучами просувало дві хмарини, щоб, наче небесна свічка, воно світило віруючим.

— От є колєні кортові дрова, принесу дві колотвиці тай посідаємо. Децо переговоримо. Адвокат пішов і приніс два чотири-футові поліна, гладкі й широкі. Посідали і почали розмову про минувшину, але адвокат завжди питався про одиниць у громаді.

Як звичайно, Федір мало говорив про людські вдачі і їх заінтересування громадськими справами. — В громаді є всекі люди. Є такі, що дбають про своє господарство, і про школу, Читальню і про церкву, али є й такі, що лиш дбають про себе самого — аби лиш був хліб і до хліба, тай досить з него.

— А як Іван Слиж та його два старші сини, добрі в громаді?

Федір наче пробудився. — Іван Слиж, дай їму Боже здоров'я та житте довге, як би не він то Косів би нині не стояв так як він стоїт. Він, а тепер і хлопці багато добра зробили. Ще до того Микола Прач, і його жінка, розумні і робучі молоді люди. Та біда, що вони тут довго не сиділи, поїхали здаемісі до Вінніпегу.

— Кажити Микола Прач і Оксана його жінка? — Рисенич перебив Федорові. — Вони з нами в громаді. Дуже добрі члени. І ще хто помагав в громаді?

— Матвій Куменко, Міхал Муляр, Михалко Штуковський, Юрко Самчук і його син Павло, Тимко Шмелик і ближчі сусіди. — Федір зігнув голову і дивився на камінчиками покриту рінь.

Правник мовчав, так як Федір, і дивився на бородатого, білоголового, старенького чоловіка. Думав і рішив шукати правди. — Я чув, що ви мали клопіт з Петром, вашим сусідом?

— Ні, я з ним клопоту не мав. Ні я, ні громада. Він собі самий клопоту найшов. Повірів Бордюкови і став присбитеріяном. Він сказав жінці, що не треба христитися в молитві, бо то таке як би чоловік мухи від себе відганев. Жінка сказала мамі і сестрі, і за одну добу всьї громада знала. І цим він стратив лице.

— А що було далі? Кажіт, най знаю.

— Слиж, Прач і Муляр прийшли до мене і ми почьили радитисі що мемо робити. І серед нашої ради ще прийшли Антось Токовський, Василь Думич з долини і Ште-

фан Гончир. Ви знайти Антосі. Він ни терпит. Він обухом товче, а Слиж сокиров тне.

— І що з того вийшло?

— Я просив його аби він вернувсі до громади і мені здавалосі, що він мене не слухав, але на церковних зборах то Слиж і Антось так його збештали, що він не знав що з собов робити.

— Ну...

— Пане адвокати, у Светім Письмі пиши, що вівчир лишив отару овец з пастухами, а сам пішов шукати загублене ягня, що було відбилосі від отари. Його хйба тепер та, що він став зухвалий. Антось йому добре сказав: — Ти Пе, гадаїш, що понад тебе нема. Дякую Богу світому, що Він поміг нам спасти заблудшого.

— Пане Федоре, — правник заховав своє схвилювання. — Декую, братчику, щос-ти його навернули д' собі. Ще раз дькую, гречний газдо. Дай, Боже, вам здоровля і житте щісливе. — Рисенич щиро стиснув старого суху руку і вернувся до Петра, а Федір пішов подивитися чи його молода худоба не залізла в Петрову пшеницю і овес.

Відсвіжений і з рум'яним обличчям Рисенич сів на крісло коло стола, де вже снідали домашні, і вкинув в миску вівсяної каші.

— Ви, пане адвокати, можети вішкрептати горнец, бо ми вже з'їли свою пайку, — Петро сказав, і відсунувся від стола. — Я йду аж за ліс гакувати паринину. Не знаю чи скінчу до обіду.

Хлопчики і Маринка вийшли на двір, а Ольга присіла коло мужа і спитала його: — Чого ти так спізвився?

— Я догонив Федора, пішли до ріки, помилися, помодилися, посідали на рінь на колені кортові дрова і розговорилися про тутешній поступ в народній роботі. Дорогенька, не кажи де я зараз поїду; я їду до Івана Слижа. Як би питалися де я поїхав, то скажи, що я поїхав подивитися на церкву, школу і Народний Дім, та ще подивлюся на цвинтар. Мені треба ще з Слижем поговорити.

Іван Слиж не щадив терпких слів ні поганих тим, що собі не заслужили. Вкоротці він розповів про поступ в громаді, почавши від школи, а скінчив на Читальні, бібліотеці і Народнім Домі. — Так як Федір, я вже не змагаю пантрувати своє діло і ще ходити на збори. Ми з Фе-

дором і ще кількох людей свою роботу зробили. Лишили молодчим; най вони підтримують громадську працю. Там є кому робити, али треба знати як ту молодь провадити. Петро вже не одному в печінки вівсі.

— Хіба-ж Петро не помагає?

— Ні! — Іван відповів твердо. — Раз ні! Замість їх учити — як він так дуже багато знає, то він ганьбить молодь; бо вони це знають того, що він знає. Як я їму сказав, що він хотів нас продати презбитеріянам так як Юда продав Христа, то він до мене кілька рік не говорив. Таки недавно я їму сказав про провід молодих людей, то він відпалив: ви тай Федір однако знаєте. Вам обом вже нема чісу вчитисі. І на тім скінчилосі. Але кажу вам, пане адвокати, що котрийсь з молодих так їму носа втре, що він не буди знати що з собов робити.

— Зле... дуже зле, пане Слиж, що та праця, яку вас кількох розумних людей почали, розробили на здорових підвалинах і ваша праця дала овоч, то вам, Федорови і другим, які вам помагали, так як Муляр Каправий, Куменко, Качковський, Штуковський, Тимко Шмелик, Юрко Самчук, і ще може й більше було, належитья честь і слава. Рисенич задумався. — Але... буде зле як молодь — а це може статися — знеохотится і перестане підтримувати розвиток нашої культури.

— І що мемо діяти, що мемо робити? — Слиж запитав зажурено.

— Я знаю, що ви не належите до Косів школи. Підіт до Федора і скажіть йому, щоб він сказав тростам, що коли будут наймати професора, то аби робили угоду, щоб він учив дітей по четвертій годині по українськи і також, щоб провадив роботу в Народнім Домі. Бувайте здорові. — Рисенич попрощався і поїхав. Він зближався до Федорової фарми, а тут Федір прибивав скобками дріт до колика, поправляв пліт.

— Боже вам помагай, пане Федори. Іду від Слижьи. Він сказав, по свойому, що то, що він мав на гадці я сказав йому то, що я зараз вам скажу. Підіт до шкільних тростів і скажіть їм що коли будут наймати учителя, то аби з ним робили угоду, щоб учитель учив дітей по українськи по четвертій годині і аби провадив народну роботу в Народному Домі. Я бачу, що ви вже не змагаїти,

не маєти сили, але не піддавайтесь. Не дайте, щоб то, що ви придбали, і дотримали свої традиції і звичаї, віру, мову, свою культуру, щоб хтось узяв її під ноги. Я знаю, що ви зробили свого часу і знаю, що ви якось і це зробите, що я вас прошу. Бувайте здорові і щастя вам, Боже!

— Дякую. Щіслива дорога. — Федір довго не думав. Зараз через дорогу Антось орав паренину і Федір лишив лагодити пліт і пішов до Антосі сказати йому, що адвокат Рисенич є в Петра і що варто би піти дещо його спитатися. — Лиши, Анто, оране загоді, а я ще пішлю хлопці аби Василь прийшов. Підемо до Петра.

— То щось має бути важне як ти так квапишсі! — Антось сказав низьким голосом.

Привіталися з односельчанином, і Федір, не чекаючи довго, заговорив. — Прошу пана адвоката, скажіт нам що знаєте про Православну Церкву.

Петро, Антось, Василь і Іван Слиз видивилися на Федора зі здивуванням.

— От як цес дідуган запіяв, — Петро подумав. — Ото старцун, до чого він бересі! Стара порхавка. — Його скісні очі, прижмурені повіками, люто дивилися на Федора, але Федір не зважав на його зір і наставлення до себе.

— То довга історія, — Рисенич почав коли Федір перервав.

— Ми вітримаємо, говоріт.

— Ми ще ни тике вітримали, — заговорив Слиз, зближаючись до малої громади.

— Ну! гайт! — нетерплячий Антось наперав.

Правник Рисенич почав промову від ранніх початків православної церкви, хрещення України, науки Митрополита Петра Могили, боротьби з римо-католицькою ієрархією в Канаді, і про надходячий з'їзд в Саскатуні. — Ви маєте щастя, що маєте між собою два чоловіки, що до цеї пори не допустили свою маленьку громаду піти в чужі руки, до чужої кошари — овеча загорода. — Він поглянув на Слижа і Федора і посягнув до кишені по цигарок. Запалив його, потягнув пару разів і придивлявся йому, наче ще його не бачив. Чекав, щоб хтось почав го-вірку.

— Ге... е... е... — Петро гехнув здорово, хотів, щоб з його грудей вибухла ненависть до двох „старцунів”, що його мучили.

— Типер нам скажіт про Петра Могили Бурсу в Саскатуні.

Як попередно, так спокійно і зручно адвокат промовляв про важливе виховання української молоді, студентів в Інституті, і конечність фінансової помочі, щоб сплатити довг. — Тут є студенти, що учащают до вищої школи і університету вдень, а по шкільних годинах і ввечері вчатья по-українськи писати й читати, а також співу, літератури й історії України.

* * *

Верміліон ріка хто-зна від коли, і хто-зна доки вона буде текти. Так і в людському житті. Так довго як це життя існує, воно безперестанно кудись тече, наче ріка. Так і Федір — він вже багато зробив, та ще не все. Ще було багато до роблення.

Рисенич сказав йому, що люди говорять про засновання Інституту в Саскатуні. Говорять і про відродження Православної Церкви. Про це говорив і Рисенич. Федір пішов до Петра.

— Пе, в Саскатуні будут великі збори. Збирайсі і їдь. Шось нам звідти привезеш — про Інститут і про церкву.

* * *

Федір запряг коня до брички і поїхав до Слижа.

— Що тебе так пригнало? — Іван Слиж запитав. — Чи не церква?

— Церква!

— Братіку, заки ми ще клигаємо, ходимо поволі, бирімсі до діла нині, ні завтра, бо завтра не знаємо що може бути. Скликаймо людий на сходини і берімсі до діла.

— Добре кажеш, Іва, — Федір згодився. — Але то не лиш церква, але й школа. Нам треба доброго професора, аби провадив громадську роботу. Як буди добрий провідник в громаді, то й прибудут нові члени до церкви.

— Добре, Федоре, добре. Ти вже говорив з тростами?

— Вже. Був-їм у них. Вони мали на гадці наймити Гриці Товковичі. Ти знайш його. Він не знає словечка по нашому.

— Зробивсі галицейським англіком, — Іван перебив. — Знаю тих звихнених розумів, знаю. Ну, і що ти їм казав?

— Я говорив їм про нашу громадську роботу і просив їх, щоби ще почекали трохи, може ще якийсь зголоситсі.

— Тримайсі, братіку, поки ще годин, аби не дай Боже, наші праці не пропала. — Іван обожав старого побратима і думка думку перебігала в його голові: не знати як довго він ще витримає пантрувати те, що ми принесли в душі і в серці; всьо то, що нам наші діди передали. — Анно, злагодь-ко нам перекуску, і як ще маїш трохи чимириці — принеси порцію — келішок, най старий віп'е і закусит, а то сарака бідний ще знидіє, схудни від журби й клопоту.

Випили по чарці, з'їли перекуску, Федір перехрестився і подякував за прийом.

— Є Петро дома? — Іван запитав.

— Ні, поїхав. Я був у него і казав їму їхати до Саскатуна на великі збори. Міні сі здає, що наш адвокат узєв його у свої руки.

— Може з него ще зробит чоловіка з хребтом і не ме гнутисі як лозина від вітру, але постоїт як дуб, — Слиз пророкував. — Коби ще як його навчити як він повинен з людьми та з молодими поводитисі.

— Ого! Вікінь собі це з голови, — Федір заперечив. — Як уродитсі каліков, так каліков згине.

— Мемо видіти на наших зборах.

* * *

Старі, сивоволосі, похилі бадіки, разом з молодими, в повному розвіті газди, зійшлися на збори.

— Починай, Пе... Федір сказав.

— Ні! — Петро відповів твердо. — Ви починайти.

Федір встав. — Прошу встати. Во імньи Отця і Сина... Господи Боже Ісусе Христе поблагослови наш почіток і осьвіти нашу путь, дай нам, Господи, чистий розум, щісте, здоровле до праці, згоду в громаді, дай нам пам'ять, аби ми не забули нашу віру, мову і нашу рідну культуру, нам

на користь і Тобі, Боже, на славу, амінь. В ім'я Отця і Сина і Сьвітого Духа на віки амінь. — Федір сперся рукою на лаву, щоб підтримати себе коли сідав. Він дивувався де він дістав відваги і слів. Думкою він подякував Богові за Його поміч, і рукавом обтер піт з чола.

Позаду громади сидів молодий, сухорлявий, високо-чолоий, півлісий учитель, Михайло Ситенко. Його сині очі пильно слідкували за рухом кожного учасника зборів, а його ум важив їх характер і рівень ума.

— Петре, починай, ти був в Саскатуні на зборах; скажи нам щось важного, — Слиж заговорив.

Петро сидів на кріслі і думав; не рухався.

— Чиго чикайш, свіченого? — Антось напивав.

— Ге... е... е. . Ни знаю звідки почьити бо в голові гадки мішеютсі. Наш адвокат Рисенич говорив про церкву і бурсу. Тепер у бурсі є ціла купа студентів. З них колись будут наші проводирі. Али біда в тім, що там біднота; бурса в довгах по шию і ті студенти, що там перебувають, не годни тот довг сплатити. — Про студентів, бурсу, ректора і науку він говорив, але про церкву то лише згадка була, що хтось говорив. Найбільше він вимагав, щоб громада дала грошей на сплачення довгу Інституту і скінчивши говорити, сів в крісло.

— Хло! — Антось сказав голосно і став на ноги. — Ти про якусь там бурсу говорив а про церкву ані слова. То по якому?

— Ми пантруймо свого під носом, а не чуже під лісом, — Іван Григорюк зауважив.

— Нам треба церкви, і то зараз берімсі до діла. — Василь Думич, з долини, рішучим голосом сказав, а за ним більша часть присутних загомоніла згоду з ним.

Іван Слиж і Федір Липович пильно уважали на дискусію і бачили як Петро нервувався.

— На церкву маєте гроші, а на бурсу нема! — Петро гехнув і, нарікаючи, заговорив.

— На церкву я дам грубо і то зараз даю, а на бурсу ані зломаного грейцара, — Антосів низько-басовий голос був рішучий.

— Що ви думаїти, пане начителю? — Петро запитав Михайла Ситенка.

— Моя відповідь дуже коротенька: „Громада великий чоловік”.

Присутні, котрі ще не бачили нового учителя, повернули голову взад, а Петрові очі потемніли. Він червонів і впрівав. Широкі плечі ввисли. Пропала його надія; а він сподівався зібрати грошей, щоб дістати похвалу від заряду Інституту, як також дописи в часописі, а за працю в громаді він такої похвали не дістане. Він прагнув слави.

— Видиш, Пе, що люди думають? Іван Слиж докоряв. — Як ти хочеш, але...

— Лишишсі самий і меш крутитисі як грудка леду в полонці, — Антось віщував.

— Не меш мати пристановищи, — хтось докинув.

Громада не знала що робити; сиділа, думала і мовчала. — Ми знаємо де ми стоїмо; що думаєти робити? — Василь Думич напирив.

— Або берімся до роботи і будуймо церкву, а як ні, то ні. І фертик! — Антось додав духа.

Іван Слиж поглянув на Федора і махнув головою. Федір став на ноги. — Пане Ситенко, ви більше бродили в таких справах як ми. Прошу порадьте нас як почети це святе діло. Прошу, пане Ситенко.

Учитель, одягнений в добірне вбрання, випростувався і почав говорити легким, слабким голосом. — Дякую, пане Липович. Шановне громадянство. Я був у Саскатуні на з'їзді і вислухав всі доповіді, які торкались нашої церкви, Інституту імена Петра Могили, нашу газету, наше теперішнє життя і ріжні потреби, а найбільше напирали на наше завтра і нашу культуру. Ми мусимо пантрувати нашу церкву, школу і все то, що є наше рідне, нашу одідичену культуру, але не забути вишколення наших дітей, і ваш обов'язок є передати своїм дітям все то, що нам передали наші діди і прадіди. Це загально, а тепер я, на ваше прохання, пане Липович, скажу громаді, щоб для вас було добре, який початок робити, щоб побудувати церкву.

— Я сподіюся, що ви маєте вибраний комітет, заряд церковний. Було б добре, аби ви мали дві книжки, одну для записання звітів ваших зборів, сходи, а другу для членів. Наколи ви пічнете будівлю, так будьти певні, що будети мати більше членів. Час вже трохи пізний і було б

добре, аби ви нині рішили, постановили коли будете мати другі збори. Як вам буде треба допомі, я вам дам. Дякую.

Громада подякувала учителеві оплесками. Всі були задоволені його коротенькою промовою. Петро сидів із похиленою головою. Лише перекидання одної ноги на друге коліно, і на відвороті, показувало його нервовість. А члени громади приглядалися йому і думали, що їм подобалося. Після зборів малий гурток чоловіків зібрались і почали собі кпити з Петра.

— Ми показали їму куди стешка в горох.

— Най знаї по чому міра лою.

— От віпив, тепер най ще закусит.

Слиж і Федір зближались до гуртка і чули що чоловіки говорили.

— От най щось доброго з цього вибіри, — федір сказав.

— Мемо видіти що він буди тепер робити. Він уздрів, що він самий лишивсі. Де піде? Ану мети видіти, що він буди з нами, і ме робити кілька зможе, — Іван Слиж про-рокував.

— Ви вба ріхтуйтисі брати перед, — Никола Фірчук піддав гадку.

— Хотіла би душы до царства та гріхи не пускають. Я вже ни годин, — Федір сказав. — Не змагаю. Богу декувати е молоді люди вібирати їх, най приучуютсі робити з громадів.

* * *

Школа була осередком громади і члени рішилися мати свої збори в школі, але після розважання справи змінили рішення і зішлись на збори в хаті Юрка Фірчука. Та в цей час погода була гарна, і газди посідали на ковбки, курили і радились, що робити з будовою церкви.

Петро гехнув і сказав, — я радив би або ми скину-лись і дали трохи грошей на Інститут.

Старі, похилі, сивоволосі бадіки мовчки поглянули на Петра і журливо помахали головами, але Антось скочив на ноги і гримнув: — Хло! На церкву я дам, грубо дам, а тобі на бурсу не дам ані зломаного centa, і фертик. — Він сів і пакав порожну люльку.

— Ми мусимо пантрувати своє під носом, ни чуже під лісом, — Іван Григорюк підтримав Антосю.

— Ви, газди, маєти толк в голові, — Василь Думич згодився.

— Ц... ц... ц... ая, нам таки треба божниці — церкви, — ая, треба, — Михайло Ланіцький цмокнув ще раз.

— То що мемо робити? — Іван Слиж запитав. — Беремосі до діла?

— То лиш сир добрий відложений, — Юрко Фірчук сказав. — Ходім до хати люди.

— Федори, прокажи молитву, — Іван Слиж шепнув.

— В імне Отця і Сина... Отче наш... Всевишний Боже, поможи нам збудувати храм Божий, Тобі на славу, а людям на вжиток. Боже милостивий... В імне Отця і сина і світого духа, амінь.

— Видиш... бігме Онофрію, вже мемо мати церкву. Бігме буде. — Іван Ганчир тішився. Онофрей Григорюк і Іван Ганчир — подружені сусіди на власних фармах.

В цей час число молодих фермерів вже було більше як старих піонірів; і кожний, хоч не брав активної участі в зборах, був готовий до праці.

Антось напружився. — Зложуємо гроші на церкву, ци ні?

— Нема чого чекати, — обізвалися люди.

— Видиш, Пе, що громада можи, — Антосеві клини дратували Петра більше чим його неуспіх зібрати грошей на Інститут. Зараз після зборів, не чекаючи сусідів — Антосю, Василя і Федора, він непомітно вийшов з хати і пішов самий до дому. На дорозі він гехнув і почав ловити перебігаючі думки в голові, а вони, як перестрашені птахи, розліталися по широкому небі і йому неможливо було зібрати їх до купки. Він обернувся поглянути чи за ним не йдуть його сусіди. На дорозі не було нікого. Він самий. Один — одинокий на дорозі, і в громаді він самий лишився.

Він застановився і думав: То всьо Федір наробив; то його робота, його і Слижева. Іван Слиж лише усміхався як потакайли потакували за Антосем. От чорт мені допік! Громада! Він пригадав собі як Федір колись казав: „Пе... громада великий чоловік. То не прутики аби ти їх на коліні перегнув”. Громада! Лиш Іван тай Федір уміют читати, а то решта... всьо глупота... тумани. Та ще

тот професор за ними тьгни. Нема ради... ге... е... е... нема ради... нічого не вдію... треба триматися штурпаків. Ще в додатку вони написали лист до адвоката Арсенича аби приїхав на Петра до Церкви і дав промову в Народнім Домі.

1921 — 1924

Погода була чудова. Небо було синє, глибоке і спокійне. Воно спочивало на верхівю зелених гір, заперезані синьо-зеленим поясом імлі.

Сонце благословило.

Поруч Федора стояли два молоді дяки, низького росту Іван Андрієвич і стрункий Микола Миколайчук з молитовниками в руках. Вони приїхали бричкою з далекого округу на віддаль більше як двадцять миль. Федір тримав руки, молитовник і Біблію на прилавку на хорах і чекав, щоб священник о. Петро Самець вийшов з кадилом і почав Службу Божу. Федір перебирав губами, і молився. „Декую Ти, Господоньку Боже, щос дав міні трошки сили прийти і відправити перше Богослужені в цій новій церкві. Боже милостивий, буди мене грішного без числа, согрішивім, прости м'ні грішному!” Він тричі рукою диткнувся сухих грудей і перехрестився.

— Благословенне будь царство, Отця і Сина і Святого Духа...

Аж по третім Господи Помилуй молоді дяки почали дякувати — Іван тенором а Микола басом: дорослі дівчата і молоді жінки помагали, але не певні себе, не мали відваги показати свій сопрановий голос. Петро стояв як кремезний дуб, позаді співаків, і великими вухами ловив голоси. Він глянув на Федора. коли старий дяк відступився, і дав молодим дякам повну свободу, а самий сів на лавку коло стіни.

Зворушений, Петро ще раз подивився на Федора. На зморщеному обличчю блестили густі краплі поту, а очі були залляті сльозами, але від нього віяло якесь щасливе, божественне задоволення. Старий відмолод, Петро подумав, а Федір дивився як Іван помахом руки прикликав дів-

чата ближче себе і співав звичайним голосом дядка. Дівчата підхопили його голос, а мужчини трималися голосу Миколи Миколайчука. В церкві люди тиснулися плече-в-плече. Здви́г народу був такий великий, що в дверях і на сходах не було місця навіть на ще одну людину. Це був перший раз, що вони почули відправу в рідній українській мові. Диво! Як це сталося?

Великий Вхід. Дяк Іван Андрієвич приступив до Федора, поміг йому стати на зігнені коліна, і подав йому молитовник. — Беріт книжку. Великий Вхід — ваш. — Воля рішила, і Федір, підбадьорений Іваном, сперся на прилавок та почав співати. Постепенно його голос слабнув. Іванів голос був подібний до Федорового так, що тяжко було почути між ними різницю. Іван поміг старому дякові сісти.

В Народнім Домі дві старенькі жінки, добрі кухарки на цілий округ, лишилися доглядати страви, а молодих жінок вислали до церкви, послухати Служби. Нікотра з них не мала наручного годинника, то завжди поглядали в вікно чи люди не вийшли з церкви.

І з свяченою водою о. Самець ішов за хрестом і хоругвами навколо церкви і посвячував церкву три рази кропилом.

— Вже йдуть.

— Добре, обід ще гарячий.

Піонери — вже мало їх було — сиділи обабіч о. Петра Самчука. Господар дня, Никола Слиж, найстарший син піонера Івана, став на ноги і заговорив: — Прошу отця Самця, зговоріт молитву і поблагословіт перший обід нашої громади і нашої першої в цім окрузі Української Греко-Православної Церкви Святих Апостолів Петра і Павла в окрузі Косів. Прошу, отче.

Поверх сотня голов повернули свої очі в сторону священника.

Дивися, він вже не робить хрест так як ми робили; вже не мовит молитву так, як ми — „Отче наш, жи еси . . . да прийде царство . . .” але по свому. Ого, то вже не туди, Антось подумав. Може так ліпше, бо ми розуміємо кожде слово; думкою Тимко згодився, а Юрко Самчук — так має бути.

На столах миси повні паперових долярів. Никола Слиз, Юрко Фірчук і Павло Самчук позабирали миси з грішми і пішли на сцену порахувати гроші, а жінки розложили чисті миски тим, що ще не обідали.

Парубки і молоді чоловіки розібрали столи і на салі примістили лавки, щоб люди посідали. Федір сів на лаву і сперся плечима об стіну і за хвилину саля заповнилася людьми.

Никола Слиз привітав присутних і запросив о. Самця, щоб виголосив промову. Перш за все він поградулював громаді, що вони відважилися своїми власними силами, як працею так грішми, побудувати церкву. Щоб не образити декотрих людей, він розвинув свою промову про українські святочні звичаї, затримання нашої культури і всебічної науки так, щоб люди навчилися про нашу давнину, нашу віру і нашу мову, але до цього ми мусимо добре знати англійську мову. Ми мусимо знати хто ми були, і хто ми є тепер. Оплески не переставали.

— Тепер покличемо нашого старенького, довголітнього робітника і дяка, пана Федора Липовича. Прошу Федоре.

Федір положив руку на віконну варцабу, щоб йому було лигше стати на ноги. — Декую пане голово. Мені здаєсі, що я вже багато наговоривсі. Декую всім за пораду і поміч. Я, що годин був зробити, я поволеньки зробив, але мені люди помагали, а тепер я кінчу роботу і передаю в руки молодим газдам, най вони дозирают то що ми їм передали. Декую, най вам Пан Біг помагаї!

Гучні оплески.

* * *

Петрові тяжко було відзискати довіря в громаді. За всяку ціну він рішив показати, що він розумніший як пересічний член. Федір вже не буде перешкоджати йому на громадській ниві в його роботі, а Слиз також вже перестав брати активну участь в суспільній праці. Хоч він мав добрий намір, взнеслі думки і нестерпне бажання зробити з цеї малої громади сильну громаду, то його нетерпіння кінчалося пересердям і називанням молоді і людей понижуючими іменами.

— То... то... то... то... так не має бути — Петро відказував, замість мають щось читати, чи книжку чи газету, то вони галку б'ют. То капшуки, джеки, кийди так роблет... танасі. То всьо пuste... пuste...

— Е... е... е... Пе... ни бери це, що я тобі скажу, за зле — Федір говорив повільно, слабим голосом. — Як ти меш такий прикрий, меш боронити їм грати галки, то ти з молодими ніц не вдієш. Ану, Пе, подумай собі в своїй голові чи робота, яку ми зробили сварков і ганьбов, робиласі коли всьо йшло лагідно, одні других поважьи-ли. Пе... кождий думає собі, що він щось варта, має свій розум.

Петро слухав що старий Федір говорив.

Пе... мені вже тьижко говорити, ни стає духу і думка мені не йде так як треба, бо стара шкаралупа вже не варта нічого. Мої ноги вже забули дорогу до церкви, мій голос здрантивів гірше як вітерта сорочка. Старий дід такий як сухий лист на землі... от... от... тай обернісі в землю. Али... не жьилую, що минусі... кождому час приходит... Пе... що ми зробили... ану най покажутсі що другі громади зробили... де-їх церква... де-їх Читальні і Народний Дім? — Мокрими очима Федір подивився на Петра. — Пе... е... е... як би ми тебе не були присилували, то ми не були б зробили то всьо, що ми маємо. Диви-но-сі Пе... аби ти поклав нашу працю на молоді плечі і голови. — Федір почухав бороду і пучками стряс білі волоски на землю. — Пе... ще одно... як ти що не знаєш то шукай поради в нашого адвоката Рисеничі.

Петро сам собі дивувався, що в ньому тепер знайшлося так багато терпеливості.

— Пе... ми собі тут вікарбували свою імперію... це наше... на віки.

— Добраніч, треба йти д'хаті. — Петро видивився на Федора, обернувся і поволи пішов, а за ним Федір посунув ногами, при помочі палиці.

Надходив сумерк.

Федір пробував випростуватися та лише голову, яка білілася в сумерку, підніс догори. Аді Пе... дивисі... на твоїм курчинку ще ватра палає. Иди... Петре... тай

докинь ще кілька смалюхів... най горит... най світит-сі... най темряву розганьє. Добраніч.

* * *

Юрко Фірчук дзвонив церковним дзвоном.

Федір Липович умер.

Здавалося, що і дзвін плакав. Плач розливався далеко-далеко; переплив поле, перекотився понад ліс і відбився від верхів'я Райдіньг Гір. Луна покотилася стежками в долину і розстелилася вздовж басейну Верміліон Ріки. Шум ріки і голосіння дзвону злучились в одне, а відтак повільно затихли. Чути було лиш шум ріки.

* * *

Хата на чотири кімнати заледво змістила жалобних. Коло свічок Іван Андрієвич читав псалтир, а жалобні втирали сльози.

Петро ввійшов і став на коліна коло домовини. Перехрестився правильно і молився, бив кулаками в груди і став на ноги... Довго дивився на мертвого сусіда. Сльози покотилися але він не хотів їх витерти, хотів стримати плач, та неможливо було, бо жаль перемиг. — Прости мні, Федори... Ти був добрий... сусід... Вже нима чоловіка... нима чоловіка, нима... от раз був чоловік!... нима... чоло... — Тужіння, совісне й болюче, перемогло його минуле наставлення до Федора, і він жалібно заплакав.

Шість синів несли труну. На порозі в передніх дверях вони спустили труну до порога, як послідний поклін, і положили її на фіру. Повна процесія стала в воротах і на двох роздоріжжях священник прочитав прощальну молитву. І так ціла околиця то йшла, то їхала, до церкви на похоронну відправу, а звідтіль до цвинтаря на вічний спочинок покійному.

— Зо святими упокой, Христе, душу слуги Твогого Федора... Подай, Господи, вічний спокій помершому слугі, Твомуу Федорові і сотвори йому вічную пам'ять!

Вічная пам'ять!

— Спочивай тут, бадіку, — Антось шепнув.

— Прощай, піонере, — Никола Слиз сказав.

— В своїй вікарбованій імперії най земля тобі буде пером! — Петро сказав і втер сльози.

* * *

Петро Юсишин доробився гарного маєтку і тому, що він тримав плачених робітників під час пильної роботи і неплачених робітників тоді, коли праці було мало, то він мав багато часу до читання різних книжок і газет. Він роздумував над своєю майбутністю — якби стати в провіді культурної праці. Він учащав на різні національні з'їзди, давав датки, і взірцеві діячі й патріоти почали уважати його за маючого і культурного чоловіка.

До певної міри Петро навчився багато, але не навчився як задержати рівновагу, здержати злість, бути терпеливим і не говорити понижуючих імен у присутності молоді.

Коло Петра сиділи молоді фермери і слухали як він нарікав на молодь, бо замало інтересуються народними справами тай багато вживають англійську мову. Ге... ге... е... е... то джеки ни хлопці... то кийди ни дівки, то пустота, гречкосії. То одно з другим опустит руки, як мокра ворона крила, тай чикає Божого змидуванні. То... то... то...

— То-то-то не так як ви кажете, — перебив Стефан Слиж. — Ви як би заговорили до нас і до них по людськи, то вони любили би вас. А називати нас всіх так, як ви називаєти, то це діточий розум.

— Ви любили би, аби ми і молодші назвали вас так як ви нас і їх називаєте? — Павло Самчук запитав.

Петро подивився скісно на молодих фермерів. і здивований таким відпадом, роззявив рота.

Молоді люди вирости і вишколені на канадійському ґрунті і в українськїм дусі, мали інший світогляд, світогляд канадійський, де кожна особа мала свою притаманну вартість.

— Тепер скажіт, Петре, що ви вимагаєте від джеків та кийдів, — Павло запитав.

Петро мовчав.

— Хлопці, молодці і дівчата, ходіт сюда, — Никола Слиж виголосив. — Що робити на Петра і Павла?

— Концерт! — Хлопці відповіли коротко і запросили адвоката, щоб приїхав до нас і дав промову в Народнім Домі.

— А ви, дівчата?

— Празник! Юрчиха і ми вже всьо уплянували.

Здивований до безтямності, Петро мовчав. Замість того він мав погратулювати молоді за їх працю і за їх розуміння своєї культури, але він мовчав. Він повільно прийшов до себе, — став і пішов додому. Був розчарований, бо ніхто не питав його що робити.

* * *

Щорічний храм.

Люди різного віроісповідання вщерть виповнили церкву і уважно слухали священника, дяка і церковного хору під умілим керівництвом шкільного учителя Василя Лісарука. Люди і Петро обертали голови, щоб поглянути на хори. Проповідь, Служба, мале водосвяття і обхід церкви скінчилися і люди чекали на обід.

Погода була дуже сприятлива. Люди в малих гуртках говорили про громадські справи і не спішилися йти до Народного Дому, бо там вже було душно.

— Прошу ввійти до середини і засідати коло стола, — закликав Никола Слиж. Пообідали, накидали в глибоку миску грошей, а коли скінчили забирати зі столів, посідали на лави.

Відсунулась куртина. На сцені стояв гурт молоді. З-поза куліси вийшов широкоплечий учитель, став посеред сцени, вклонився і руками дав знак, щоб люди встали на ноги, а опісля обернувся до співаків, і махнув руками. Хор відспівав „О Канадо” в українській мові, а опісля інші народні пісні. Голоси вилітали крізь підсунені вікна і відчинені двері, і стелилися по канадійському полі. Оплескам прямо не було кінця.

Господар Никола Слиж поставив двоє крісел коло малого столика на сцені. — Тепер маємо честь покликати шановного гостя, адвоката пана Рисенича. Прошу.

Адвокат вийшов по сходах на сцену. — Пане Господарю, і шановні присутні. На першому місці хочу погратулювати господиням за такий смачний і ситний обід. Також гратуляція панові Лісарукові і його хористам за пре-

красне співання в церкві на хорах і тепер на сцені. В життю ще не чув, як то кажуть на фармах, такого вишколеного хору. Пане Лісорук, прошу вийти на сцену і прийняти подяку.

Василь Лісорук вийшов, вклонився, і серед гучних оплесків вернувся в закулісі.

— Дякую, пане Лісорук, і дякую вам. Тепер я приступаю до мої промови, якої тема є: „Українська Культура і Ми в Канаді”. Перше я виясню що таке культура і що в ній міститься.

Нарід ловив кожне слово. Промовець уживав звичайну мову, щоб кожний зрозумів що він говорить, а слухачі дивувались з його знання і його змістовної промови.

— На закінчення своєї промови я вас всіх буду просити: бережіть свої традиції, кохайте свою мову, пісні, забави, літературу. Я бачу кілька сот книжок у вашій бібліотеці. Ті книжки є частина української культури, це ваш умовий маєток, умовий розвиток; це ваш матеріяльний і умовий поступ за чверть століття вашої праці. Це про-світа. Це світло духової і умової правди. Це світло, яке піонери засвітили коли вони наломали сухого ріща і розпалили ватру, вогонь, і та ватра палала, гріла їх і світила їм в ночі. Ватра палала і відганяла темноту. Так довго як ви будете додавати книжки до вашої бібліотеки, так довго як ви будете докладати дров до вогню, так довго ваша ватра буде палати і освічувати вашу путь. Дякую.

Люди схопилися на ноги і грімкими оплесками дякували Рисеничові за промову.

Увечер люди прийшли на представлення до Народного Дому.

* * *

Час минав. На самоті Петро передумував минувшину, і в той час сумління почало йому докоряти. Він картав себе за свою нетерпимість. Він нераз думав про старого, білоголового, бородатого сусіда, покійного Федора. Старий добре його радив та . . .

Як звичайно, він сидів на широкому ковбані і читав, аж тут дорогою надіхали авта і одно зупинилося коло воріт.

Стефан Слиж і Микола Штуковський прийшли до нього і поздоровилися.

— Ходіть з нами, до ріки, пане Юсишин. Ходіть, прошу.

— Ідіт здорові, ідіт, я прийду трохи пізніше, — він відповів, але всередині він хотів бачити чого вони до ріки йдуть.

* * *

Поволі сонце спускалося до західних гір, а коло ріки, на ріні, засірів сумерк. Ліс спочивав і пив з ріки вогкість. Вечер купався в росі, віддихав вечірним запахом і вливав у легені молоді життєдатної свіжості й сили. Бистротік на Верміліон ріці хлюпав і успокоював душу. Гори Райдінг дивилися крізь імлу на хлопців на широкій, гладкій ріні, коли вони розложували ватру, а дівчата розстелювали ліжники і пілки та готувалися до перекуски.

— Ану, заспіваймо!

— Хлопці, „Ми в луг підемо”, на два голоси.

— Добре!

— А дівчата? „Звідки ідеш. чоловіченьку”. Ще одної, „Кину кужіль на полицю”.

Василь Лісорук, з мандоліною в руці, диригував, а Михайло Токарик вторував на гітарі і співав басом.

— А далі що?

„Ой у лузі червона калина похилилася”.

— Може би ще котру?

„Як умру то поховайте”.

— Мой! Я вже би їв, — Петро Григорюк сказав голосно.

— А ти гадаєш, що я ні?

Дівчата і хлопці посідали коло вогню і заїдали смачну вечерю.

Хлопці, котрий піде зо мнов до Петра? — Стефан Слиз запитав.

— Я... я... я... — кілька хлопців обізвалися.

Петро стояв на березі за корчем недалеко гурту, і слухав пісень. Думки снувалися в його голові. Не знати чи то я їх так притягнув до такої роботи, чи то може учитель, а чи вони самі полюбили спів і вчилися ролі на представлення? Не знаю, але одно знаю, що мене вже їм не треба, — не треба, вони без мене обійдутсі. Потихо він вийшов на рінь і легко гехнув.

— За вовка помовка, а вовк озде, — Стефан нагадав собі стару приказку.

— Добрий вечір всім вам, і зичу вам смачної вечері, — Петро поздоровив. — Я чув ваш голос аж до дому; мусів прийти і погратулювати вашому професорові, панові Лісорукові, подекувати вам за спів і сісти коло ватри.

— Беріт канапку тай будети разом з нами їсти, — одна з дівчат подала йому таріль.

— Ні, декую...

— Нема декувані, беріт тай їжте.

— Як хочети зробитися лісовиком то покладьте хліб на вилки і припечіт його на грани — Микола Штуковський сказав. — Будете видіти який смак канапка буде мати.

Повечеряли, випили чай, і на знак учителя всі стали на ноги. Стефан і учитель відступилися на бік, порозумілися шепотом і вернулись до групи. Петро стояв коло вогника і думав.

— Пане Юсишин, я маю надзвичайну приємність заступити наше товариство старших і молодших женщин і мужчин, які мені доручили отсі три книжки, які написав Ілля Киріяк — Сини Землі. Прошу прийняти цей дар. — Учитель Лісорук подав Петрові книжки і подав йому руку.

— Декую... ге... е... е... щиро декую. Є слова в голові, але на язык ни йдут. Декую. Спасибі.

Сідайти на гару, поїдете з нами.

Ні, декую, я піду пішки. Петро йшов поволі. Йому причувалися пісні. Грубі сльози котилися вдолину по шорсткім обличчі. Він зупинився на березі, обернувся і дивився на жаріючий вогник. — Ге... е... е... ніколи ни забуду Федорові слова. „Ще ватра Палає”.

11178

450

\$ 600